Barcode : 99999990293639
Title - Akabarasahi Sringaradarpana Of Padmasundara
Author - Padmasundara
Language - sanskrit
Pages - 131
Publication Year - 1943
Barcode EAN.UCC-13

AKABARASAHI-SRINGARADARPANA

PADMASUNDAR[illegible]

EDITED BY

K. MADHAVA KRISHNA SARMA, M.O.L

Curator, Anup Sanskrit Library

ANUP SANSKRIT LIBRARY, BIKANER
1943

अकबरसाहिशृङ्गारदर्पणम्

पद्मसुन्दरविरचितम्

अनूपसंस्कृतग्रन्थागारावेक्षकेण

एम्-ओ-एल्-विरुदभाजा

के. माधवकृष्णशर्मणा

सपादितम्

बीकानेर

स्वयत् २०००

FOREWORD

The **Akbar Shahi Sringara Darpan** which is the first number of the Ganga Oriental Series, published under the authority of the Government of Bikaner, is a book of more than ordinary interest In the first place it is one of the few books in Sanskrit directly connected with the great Emperor Akbar. Imitating **Prataparudriya** the poet quotes as examples for the theories he propounds, verses of his own composition addressed to Akbar. Secondly the author is a Jain poet, and as the followers of Bhagavan Mahavira form so important and so considerable a section of the subjects of His Highness the Maharaja, this work on rhetoric by a Jain scholar cannot but be of interest

Akbar's interest in Sanskrit literature is well attested by the fact that he had many of the classics of that language translated into Persian It is also well known that among his Ministers and Courtiers were many who were renowned scholars Notable among them were Raja Todar Mal, the great Revenue Minister, whose comprehensive treatise on Dharma Sastra is available in the Anup Sanskrit Library, and Prithwi Raj Rathore (Peethal of Rajput Legend) a Cadet of the Bikaner Royal Family, who, though now known only as a Hindi poet, was also a famous Sanskrit scholar in his day

The association of Jain scholars with Akbar's Court is also of historic significance Yugapradhan Sri Jina Chandra Suri, the famous Jain saint was invited to the Court by the Emperor in 1591 in

pursuance of his policy of learning at first-hand the principles of the more important religions of the world. It is clear from the many Jain works dealing with the association between the Emperor and the Sanyasi that Jina Chandra Suri earned the respect of the Emperor and came to have considerable influence with him. The Emperor also honoured him with the title of Yugapradhan After this event Jain scholars seem to have taken their place in the ranks of poets and writers from all parts of India who thronged round the Court at Agra and Fatehpur

The work has been carefully edited by the learned Curator Mr K Madhava Krishna Sarma and the Prefatory Note contributed by Dr Kunhan Raja, Honorary Adviser to the Anup Sanskrit Library, undoubtedly enhances the value of the book.

K. M. PANIKKAR

DEDICATED

TO

HIS HIGHNESS THE MAHARAJA

OF BIKANER

श्रीमन् विक्रमचण्डभूषणमणे नित्य प्रजापालने
बद्धप्रद्धमना स्वकीयविषये ऽनल्पा श्रियं पोषयन् ।
वाग्देवीपरिचर्यया युवजनान् पूर्वाधिक मोदय
ञ्जाकल्पान्तमनुण्ठधीर्विजयता यावद्भुवस्सिद्धो भवान् ॥

GENERAL CONTENTS

	Pages
Foreword by Major K. M. Panikkar .	vii-viii
Dedication	ix
Prefatory Note by Dr. C. Kunhan Raja	xiii-xviii
Introduction	xix-xxviii
Detailed List of Contents . .	xxix-xxxiv
Corrections	xxxv-xxxvii
Akabarasahisringaradarpana—	
Ullasa I	১-১১
,, II	২-২১
,, III	২২-৩৩
,, IV	৩৪-৪২
Sringarasanjivini (Appendix) . .	1-15
Manuscript Variants . . .	17-27
Notes by Dr. C. Kunhan Raja . .	28-42
Index to Akabarasahisringaradarpana	43-54
,, ,, Sringarasanjivini . .	54-58

PREFATORY NOTE

It is a great privilege to have this opportunity of writing a Prefatory Note to the first number in the Ganga Oriental Series published by the Government of His Highness the Maharaja of Bikaner The plan of publishing such a series was first announced from the office of the Prime Minister on the 10th April 1939, after the celebration of the Golden Jubilee of the reign of His late Highness, whose name the series bears The Anupasimhagunavatara was published as a Dedicatory Volume in the series last year In the Introduction to that volume Major K M Panikkar, then Minister of Eduction in the State, has ably explained how Maharaja Anup Singhji has brought together the wonderful collection of manuscripts, which is now constituted into a library bearing his name Many of the manuscripts were acquired even prior to the time of Maharaja Anup Singhji, but the great bulk of the collection belongs to his days Many of them were transcribed for him and belonged to him Many manuscripts belonging to various scholars of his time were added to the collection The names of Kavindracharya and Manirama Dikshita deserve special notice in this connection Many manuscripts note that they were transcribed in the kingdom of Maharaja Anup Singhji

Thus the Library is called after Maharaja Anup Singhji and the series is named after His late Highness, in whose time the series was planned and actually started It is a matter of deep regret that His late Highness passed away in the meantime. On

behalf of the scholars, especially those who are working in the field of Sanskrit, Hindi and other Indian literatures, I take this opportunity of recording the sincere gratitude to him for the great patronage which he extended to scholars in a variety of ways, of which the constitution of the rich collection of manuscripts into a well organised library and the plan of undertaking a serial publication stand out foremost

When I express the feelings contained in the verse dedicating this first number in the series to His Highness the Maharaja of Bikaner, I am discharging something far more than a formal duty The great poet Kalidasa has on more than one occasion in his immortal works stated that wealth and learning seldom abide in the same place It is only during the reign of an ideal king that there is such a harmony between these two factors in the national life It is the harmonious combination of these two elements in national prosperity that is alluded to in the dedicatory verse

When Kalidasa wrote the verse in his Raghu vamsa

स राज्य गुरुणा दत्त प्रतिपद्याधिक श्रमौ ।
दिनान्ते निहित तेजः सचिवेव हुताशन ॥

he was even prophetic and His Highness the Maharaja fulfils the expectations of the great poet as expressed by him in these lines written more than two thousand years ago Under the kind patronage and gracious guidance of His Highness, the series is assured of a successful continuity

It is quite appropriate that the Government of His Highness the Maharaja of Bikaner should have selected for the Dedicatory Volume of the series, the Anupasimbhagunavatara, in which the many royal virtues of Maharaja Anup Singhji were extolled by a great scholar and poet of his Court. It is not less appropriate that the selection for the first number of the series should have fallen on this work The great Moghul Emperor Akbar is the patron under whose orders this work was written The author is a great Jaina scholar of his Court The work deals with one of the most important aspects of Sanskrit Literature, namely Srngara

This work closely follows an earlier work on the subject namely, the Srngaratilaka of Rudrata In explaining the subject and in giving illustrations, he has closely followed the earlier work From the notes which I have added, the intimate relation of the two works will be clear But there is still a very refreshing originality Though in the illustrative verses, the author takes the subject matter from the earlier work, his presentation is absolutely original, and in many cases he even surpasses the original in beauty and diction

When the work was undertaken for publication, there was only one manuscript available Later on another manuscript was discovered The variants and improved readings in this second manuscript are given at the end by the editor in the course of presenting the manuscript readings This second manuscript has been of some help in reconstructing the

correct text The work of Rudrata also has been helpful in this matter There are still a few places where the reading is not quite satisfactory But such cases are very few The reader is requested to consult the Manuscript Variants given by the editor and the Notes prepared by myself

There is a small work called Srngarasanjivini, consisting of about a hundred verses It was thought that this small work could go along with this volume It is added as an Appendix For this work also, no second manuscript has been discovered Yet it was possible to prepare a satisfactory copy for the press The readers can realise for themselves the beauty of this small work for which there are few rivals in Sanskrit There was some doubt whether the name of the work should be given as Srngarasanjivani or Srngarasanjivini In the case of the commentaries of Mallinatha on the works of Kalidasa, some printed editions give the name as Sanjivani and not as Sanjivini From the rhyme in verse No 102 of this small work one is inclined to assume that the author meant the work to be styled Srngarasanjivini and not Srngarasanjivani I take the responsibility for closing the title with Sanjivini instead of the more correct form Sanjivani

When the text portion of this book was in the Press I was staying at Bikaner and I had the privilege of looking into the proofs The text is printed as it was found in the manuscript of the Anup Sanskrit Library, Bikaner, with such changes that were warranted In many cases, the manuscript did not note any heading and they were added Such addi

tions are noted in the Manuscript Variants prepared by the editor In some cases it was not possible to make any correction at the time of printing, and such cases are noticed in my Notes, where improved readings are suggested Cases where the text is not satisfactory, but where there are difficulties in making changes are also noticed in my Notes Especially is this the case with I 17 to 21 The manuscript had an omission, though no break is noted, in the beginning of the second **Ullasa** The omission is filled up in the Manuscript Variants, through the help of the second manuscript which was accessible only after the text was printed A few mistakes that were detected only after the printing are also noticed in my Notes I have read through the proofs and I am as much responsible for any deficiency in the printing as the editor himself

In some cases, perhaps this work will be of help in improving the readings of the **Sringaratilaka**, as it is now available in print, edited by Pischel That work is now divided into three **Paricchedas**, while the present work, the **Sringaradarpana**, is divided into four **Ullasas** The first two **Ullasas** correspond to the first **Paricchedas** of **Sringaratilaka** The third **Paricchedas** of **Sringaratilaka** corresponds to the third **Ullasa** and the first 21 verses in the fourth **Ullasa** I should think that the **Sringaratilaka** too may be divided into four **Paricchedas**, corresponding to the four **Ullasas** of **Sringaradarpana**, but the division of the **Darpana** may with greater propriety be adjusted to the **Tilaka** in the case of the last

section The two main sections on Karuna (IV-1 to 8) and Sakhyah (IV 9 to 21) in the Darpana, may be shifted to the third Ullasa since they are related to Sringara The first three Ullasas then will deal with Sringara and the last section with the other Rasas Since the first Paricchedа in the Tilaka is disproportionately long, it is better to assume that the section was originally divided into two Paricchedas, corresponding to the first two Ullasas of the Darpana

It is my pleasant duty to record my gratitude to Major Panikkar for the great interest that he has all along taken in the affairs of the Library and in the publication of this work He has read through the proofs and has suggested many improvements In the midst of his administrative work involving a variety of duties of a very onerous nature, he always found time to guide the editor and myself in bringing out this publication His profound scholarship, his sharp intellect his wide knowledge of literature and history and his critical insight have been of great help to us in preparing a correct version for the edition

C KUNHAN RAJA

INTRODUCTION

This edition of the अकबरसाहिशृङ्गारदर्पण is based on a single MS deposited with the number 9356 in the Anup Sanskrit Library It is a paper MS of the size of 11½" × 5" There are 16 folia with 12 to 14 lines in a page and 50 letters in a line The script is Devanagari of the Jaina style It is bold and large The MS is old, but its condition is fairly good It is complete except for a few small gaps There is confusion of व and व and श and स. च and प are not always written distinctly from व and व respectively Wrong doubling of consonants as सर्व्वे instead of सर्वे, and अनुस्वार instead of पञ्चम, as is more or less a universal practice in MSS, are also among the features of the MS On the whole the MS is fairly accurate

The first page is left blank except for the title शृङ्गारदर्पण which is evidently written by a later hand The title is written in the left hand margin of the reverse of each folio with the folio number in the opposite margin Headings are rubbed over by red pigment At the end and in the same hand the MS is dated Samvat 1626 (A D 1569) As पद्मसुन्दर, the author of the work belongs to the same period, the MS should be considered a contemporary one After the date a different hand in red ink writes that the MS was written at Agra by वीर, pupil of चउहण, for his own study on Tuesday, the eighth day of the dark fortnight of आषाढ, in the reign of Akbar when मान कीर्तिसूरि was occupying चन्द्रकीर्तिपट्ट

आषाढमासे कृष्णपक्षे अष्टम्या तिथौ भौमवासरे पातिसाहश्री-अकबरराजये आगरामध्ये भ० श्रीचन्द्रकीर्त्तिपट्टे मु० श्रीश्री-

मानकीर्तिसूरिविषयाने । प० चउहयशिष्यवीराह्वेन लिखित स्वया
वनाय । शृङ्गारदर्पणकाव्य ॥

After this a still different hand in black ink writes

चतु शृङ्गस्त्रि गारश्च द्विरीर्ष सप्तरस्तवान् ।
त्रिधा वद्धो महा देवो वृषभो रोचयाति वै ॥ १ ॥
मा"यो धापरभुजोऽश जयराट् सद्वत् हयाऊ नृपो-
त्यर्थं प्रीतमना सुमा"यमकरोदानदरायाभिध ।
तद्वत्साहिशिरोमणेरकवरद्मपालचूडामणे
र्मान्य पडेतपद्मसुन्दर महाभूत् पडितव्रातजित् ॥ २ ॥
चन्द्रप्रभ ध प्रभुच द्रकीर्ति-
सूरीश्वरश्चद्रकुलाम्बुचद्र ।
चद्रोज्वलश्लोकभर सुख च
ऽद्राक्तारावधिमानमोतु । ३ ॥
नागपुरीय तपोगणराजा श्रीचद्रकीर्तिसूरिवरा ।
तच्छिष्यहर्षकीर्त्ति सूरि समलेखयत्स्व थें । ४ ॥
क याण विपुल भूयात् ॥
विपरीतरते सगीतकृता
दरदावतिमनोरमाङ्गना ।
कितवाद्य वस गतोसि मे
स्मरयुद्धे विजितोप्यवाप्यल ॥ १ ॥

Here it is mentioned that just as the scholar आनदराय was honoured by Babar and Humayun so was पद्मसुन्दर by Akbar in whose court he was successful in a literary debate The MS is again said to have been copied for हर्षकीर्तिसूरि pupil of चद्रकीर्तिसूरि, who was probably a later owner

The task of reconstructing the work from a single MS has been extremely difficult I have taken a few liberties with the text either by way of improving a meaning or filling up a gap, and all such cases

have been fully stated in the Notes and Manuscript Variants

My efforts to get a second MS of the work were unfortunately unsuccessful until the text was completely printed off when an incomplete MS belonging to Mr Agarchand Nahta of Bikaner became accessible It begins with the 22nd verse of the first Ullasa and ends with the 31st verse of the last It appears to be old but not as old as the former The writing suffers from the same defects as the former The MS has proved helpful in filling up the gaps in the printed text where otherwise only conjecture was our guide The missing portions are given under Corrections

As its title indicates **अलङ्कारसर्वस्व** is a work mainly concerned with **अलङ्कार.** The treatment of other **रस** is incidental and necessarily most cursory As Dr Raja has pointed out in his Notes, the work closely follows the **अलङ्कारतिलक** of **रुद्रट**

The number of **रस** accepted here is nine **पद्मसुन्दर** belongs to that school which holds the view that **अलङ्कार** constitutes the essence of poetry Speaking of the importance of **अलङ्कार** he says that without it poetry is as insipid as a straw man (Verse IV. 20)

अलङ्कार एव कविभि किल नव्यकाव्य
बन्धेषु सुन्दरतया मनुयोजनीय ।
एतेन ह्यनमपि किं च करे कवित्व
नैरस्यमेव तृणपूलवदावहेत ॥

Sanskrit poetry is Idealistic Tragedy is unknown in Sanskrit literature The end of everything should be happy **पद्मसुन्दर** says that death can be depicted

only in historical themes where it is followed by immediate resurrection (Verse III 29) and not in fiction As in other walks of life, so in poetry the Indian ideal has always been one of harmony, of आनन्द which cannot be reconciled with tragedy

पद्मसुन्दर a Jain was the pupil of पद्ममेरु and belonged to नागपुरीयतपोगच्छ He was a protégé of Akbar who is recorded in one of the post colophon verses of our MS (see also Krishnamachariar, History of Classical Sanskrit Literature p 294) honoured him with various gifts on his success in a literary contest

He was honoured by Maldev of Jodhpur also according to the following verse quoted by Mr Agarchand Nahta (Anekant Vol IV p 470) from a MS of हर्षकीर्तिसूरि s धातुतरङ्गिणी।

साहे ससदि पद्मसुन्दरगणिर्जिग्वा महापण्डित
क्षौमग्रामसुखासनाधिकवरश्रीसाहितो लब्धवान्।
हिन्दूकाधिपमानदेवनृपतेर्मान्यो वदान्योऽधिक
श्रीमद्योधपुरे सुरेप्सितवचा पद्माह्वय पाठकम्॥

पद्मसुन्दर has written many other works also and although his claim to be one of the most important of latter day Jaina authors cannot be disputed his works have unfortunately suffered a rarity Only three of his works are now well known the रायमल्लाभ्युदय the पार्श्वनाथचरित्र and the जम्बुस्वामिकथानक The last is a Prakrit work According to the Jainagranthavali, he composed his रायमल्लाभ्युदय in Samvat 1615 (A D 1559) and his पार्श्वनाथचरित्र in Samvat 1625 (A D 1569) Winternitz (Indian Literature Vol II P 516) states that पार्श्वनाथचरित्र was composed in A D

1585 (*vide* Aufrecht, Bodl Cat p 392, Peterson 3 Reports p 255 ff, Report IV, p LXXV) The MS of अकबरसाहिशृङ्गारदर्पण is dated A D 1569 This work should have therefore been composed earlier than this date Prof Dasharatha Sharma puts the composition of this about 1560 A D and thinks that the author can be identified with परमिन्दर of Ain-i Akbari He has kindly given me the following information from his paper on पद्मसुन्दर, which is to be issued shortly in the Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute

"1 When हीरविजय सूरि visited Akbar's court in 1582 A D पद्मसुन्दर, a friend of Akbar, who had defeated a Pandit from Benares at the Emperor s court, had been dead for some time His books which had been lying with Prince Salim were made over to हीरविजयसूरि who established a Bhandara with them at Agra and put it under the charge of one थानसिंह, a Jain थावक

2 He had been alive in 1559 A D, the date of his रायमल्लाभ्युदय

3 That the book could not have been written before 1556 A D, the date of Akbar s accession, is obvious enough

4 The date of the MS in the Anup Sanskrit Library, Samvat 1626 (1569 A D), must naturally fix the other limit

5 That the author should speak of the conquest of Bengal and Guzarat by Humayun but be silent about the achievements of Akbar in the military field, even though the latter was his patron and has been extolled for other things like his justice and so

forth in the पद्मावत, shows that the book was composed before Akbar had made any notable conquests He conquered Malwa in 1601 A D This was a fairly notable achievement Had the book been composed after this date, पद्मसुन्दर would have most probably written something about it So the composition of the book may with reason be put about 1560 A D when Akbar had driven out Bairam Khan from power and could indulge his whim a bit Between 1560 and 1564, Akbar, who was a mere boy, left the work of governing his dominions in the hands of his mother and occupied himself, according to Smith, with field sports and elephant fights We might perhaps add that he enjoyed during this period also the company of literati like पद्मसुन्दर and was more fond of literature than philosophy

Ain 30 of the Ain i Akbari (Blochmann, pp 537-547) gives the names of 140 scholars of Akbar's reign of whom 32 are Hindus These again are divided into five classes according to their spiritual and intellectual capacities In the first class, composed of people who could in the lustre of their star, perceive the mysteries of the external and internal and in their understanding and breadth of their views comprehend both realms of thought , are included the following eight Hindus —

1 मधुसूदन	5 रामतीर्थ
2 मधुसूदन	6 नरसिंह
3 नारायणाश्रम	7 परमिश्वर
4 रामेश्वर भट्ट	8 अद्वैत

Of these परमेश्वर can I think, be identified with पद्मसुन्दर Everyone knowing something about Urdu

script would see how easy it is to read the one for the other, especially if the name is written in a cursive hand There is not much of difference between Padma and Param in the Urdu script because of the similarity between the letters dal and re, and Sundara can, at any time, be read as 'udar or undar '

The Anup Sanskrit Library has some other works also of पद्मसुन्दर, namely the ज्ञानसुन्दर (No 5272, an astrological treatise noticed without mention of author by Aufrecht in his Catalogus Catalogorum I, 765), the परमतव्यवच्छेदस्याद्वादसुन्दरद्वात्रिंशिका (No 9748), the राजप्रश्नीयनाट्यपदभञ्जिका (No 9936) and the प्रमाणसुन्दर (No 8432) The last is an important contribution to the science of प्रमाण It shows that the author was not only a poet and a literary critic, but also a philosopher The MS of this is incomplete It contains part of the अनुमानखण्ड and the whole of the शब्दखण्ड Mr Agarchand Nahta mentions (Anekant IV, 470) four other works of पद्मसुन्दर, viz सुन्दरप्रकाशशब्दार्णव (a lexicon), पद्मावतीमित्रविनोदित्रय, परमङ्गलिकास्तोत्र and भारतीस्तोत्र

The publication of this work has a significance which is not confined to the literary world It was written by a Jaina under the patronage of a Muslim ruler whose policy of religious toleration has a lesson that should not be lost on contemporary world It provides one of the many instances of ancient Indian history that cultural life should not be barricaded and compartmentalised by religious conflicts The meaning of the invocatory verse deserves more

emphasis today than ever before, when the world is in a cauldron of unprecedented miseries. It is that man has only one religion and that is the worship of the परं ज्योतिस्, the Supreme Light. How such accidental differences as of culture, language and geography sink into insignificance in the realization of this Truth!

शृङ्गारसंजीविनी, a poem of about a hundred beautiful verses on शृङ्गार by हरिदेवमिश्र is published here as an Appendix. The edition of this also is based on a single MS deposited with the number 3143 in the Anup Sanskrit Library. The codex unicum contains 8 folia of the size of 9¼" × 4½" with 12 lines in a page and 47 letters in a line of medium bold Devanagari. It is old, but its condition is good. The last folio is left blank except for the title of the work and the name of दीक्षितमणिराम who was a great scholar in the court of Maharaja Anup Singhji.

From the concluding verses it is known that हरिदेव was the son of गोपति, son of नीलमणि. He was born and for some time lived in Muttra. Later he migrated to Benares. बच्चनाचन्द्रसेन patronised him and in his household he was popularly known as बालमिश्र.

The third line of the last verse says that he was the son of देवयानी. This should be his mother. Aufrecht in his Catalogus Catalogorum, I, 757, mentions one हरिदेवमिश्र as the author of कर्णकुतूहल-काव्य. He is perhaps the same as the author of the work edited here. Since the MS. belonged to दीक्षित-मणिराम of the 17th century, हरिदेवमिश्र should be

considered earlier than this date A drama named विजयपारिजात by हरिजीवनमिश्र is noticed by Rajendralala Mitra (Notices, No 129) From the colophon of this the author s father s name appears to be लालमिश्र The MS is dated Samvat 1730 (A D 1673) If this लालमिश्र s the same as the author of शृङ्गारसजीविनी, it corroborates the view that he was earlier than the 17th century

I take the liberty to express here my respectful gratitude to His Highness the Maharaja of Bikaner for the great patronage which His Highness has been graciously extending to Oriental studies My grateful thanks are due to Major K M Panikkar, Acting Prime Minister, Bikaner State, and Dr C Kunhan Raja, Honorary Adviser to the Anup Sanskrit Library, for many valuable suggestions when the book was going through the Press and for the learned foreword and the Prefatory Note (the latter for the Notes also) which they have kindly contributed and which have greatly enhanced the value of the book Had it not been for the kind help and encouragement of Major Panikkar, I would not have been able to bring out successfully this first number of the Ganga Oriental Series

Prof P K. Gode, Curator, Bhandarkar Oriental Research Institute gave me with his usual kindness and readiness some important references to ग्रन्थ सूचि, Prof Dasharatha Sharma gave valuable information on the date of the शृङ्गारवंश from his unpublished paper, Mr Agarchand Nahta placed his MS at my disposal, Mr. Rawatmal Saraswat,

Senior Assistant Librarian, Anup Sanskrit Library, prepared the Indexes at the end To all of them I am thankful

ANUP SANSKRIT
Library, Bikaner
8 10 1943

K MADHAVA KRISHNA SARMA

DETAILED LIST OF CONTENTS

प्रथम उल्लासः

	श्लोकः
मङ्गलम्	१
अकबरवंशः	२-४
अकबरप्रशस्तिः	५-७
ग्रन्थकरणे नियोगः	८-१०
नवरसाः	११
स्थायिभावाः	१२
रसलक्षणम्	१३
व्यभिचारिणः सात्त्विकाश्च ...	१४, १५
शृङ्गारलक्षणम्	१६
शृङ्गारविभागः	१७
प्रकाशसंभोगः	१८, १९
प्रच्छन्नसंभोगः	२०
विप्रलम्भः	२१
नायकस्वरूपम्	२२
नायकविभागः	२३
प्राद्य (अनुकूलः)	२४, २५
द्वितीयः (दक्षिणः)	२६, २७
तृतीयः (शठः)	२८, २९
चतुर्थे (धृष्टः)	३०, ३१
नर्मसचिवः	३२
तद्विभागः (पीठमर्दविटविदूषकाः) .	३३-३७
नायिकास्वरूपम्	३८
स्वकीया	३९
मुग्धा	४०
योगनोदाहरणम्	४१-४९
मध्यास्वरूपम्	५० ५६
तद्विभागः	५७
धीरा	५८

मध्या	....	...	५६
प्रधीरा	...	...	६०
प्रगल्भाधैर्यरूपम	...	...	६१-६३
रसकोविदा	...	...	६४
सधिश्रमा	....	...	६५
रसाकुलमौढा	...	...	६६, ६७
धीरा	....	...	६८, ६९
रहे साप देाषा	...	....	७०, ७१
मध्या ...	....	....	७२
प्रधीरा	...	...	७३-७५
ज्येष्ठा कनिष्ठा च	...	....	७६
स्त्रीया...	....	....	७७
प्रथमोल्लासखलनासाधकत्वप्रशस्तिः		...	७८

द्वितीय उल्लासः

परकीया नायिका	...	....	१-५
परकीयाः दुर्लभदर्शनम्		....	६
साक्षादर्शनम्	...	...	७
चित्रे दर्शनम्	....	...	८
स्वप्ने ...	....	....	९
प्रवेशे ...	....	...	१०
काले ...	...	....	११
भङ्ग्या	...	...	१२
अन्यदीयकन्या	...	....	१३-१७
मुग्धाचेष्टितानि	...	...	१८-२२
उद्भटमन्मथा	...	...	२३-२५
दु-खसंस्था	...	...	२६-३१
पण्य स्त्री	....	...	३२-४०
अपरा नायिकाः	...	....	४१, ४२
स्वाधीनपतिका	...	...	४३, ४४
उत्का ...	...	....	४५, ४६

वासकसज्जा	....	...	४७, ४८
अभिसंधिता	....	....	४९, ५०
विप्रलब्धा	...	....	५१, ५२
खण्डिता	...	....	५३, ५४
अभिसारिका	...	....	५५, ५६
प्रोषितपतिका	....	....	५७, ५८
गतधवा	...	...	५९
स्वाधीनभर्तृका, अस्या वासकसज्जाया विशेषः	...	....	६०
अभिसारिकाविभागः...		....	६१
आद्या (स्वीया) द्वितीया (परकीया)			६२
तृतीया (वेश्या)	...	....	६३
पुनरासां विभागः	...	...	६४
उत्तमा		....	६५, ६६
मध्यमा	...	....	६७, ६८
अधमा	...	...	६९, ७०
जातिकालादिना बहुधा नायिकाविभाग-संभवः	...		७१
संभोगशृङ्गारे वर्ण्या भावाः		...	७२
असेव्या ललनाः	...	....	७३
द्वितीयोल्लासस्समाप्तावुपक्रमणस्तिः		...	७४

तृतीय उल्लासः

विप्रलम्भशृङ्गारविभागः	...	१
आद्यः (पूर्वानुरागः)...	....	२५
दशावस्थाः	... .	६-८
अभिलाषः	... .	९, १०
चिन्ता...	... .	११, १२
स्मृतिः...	... .	१३, १४
गुणकीर्तनम्	... .	१५, १६

उद्वेगः १७, १८
प्रलापः १९, २०
उन्मादः २१, २२
व्याधिः २३, २४
जडत्वम् २५, २६
मरणम् २६-३०
प्राङ्नायाः सानुरागत्वे संभोगस्य
निसर्गसुभगत्वम् ३१
शृङ्गाराभासता ३२, ३३
परस्त्रीसंगमोपायः ३४-४३
मान. ४४, ४५
तद्विभागः ४६
गुरुः ४७, ४८
मध्यमः ४९, ५०
लघुः ५१, ५२
देशकालबलादुःसाध्यस्य सुखसाध्य-
त्वम् ५३-५८
लघुकोपस्य गुरुत्वोपपादनम् ५९ ६१
पङ्क्तायाः ६२, ६३
साम ६४, ६५
दानम् ६६, ६७
भेदः ६८, ६९
उपेक्षा ७०, ७१
प्रणतिः ७२, ७३
प्रसङ्गविग्रंथः ७४, ७५
उपायानां यथोत्तर बलीयस्त्वं तत्प्रयोगे
विशेषश्च ७६-७८
नायिकानायकयोर्द्वयोरपि मानभेदः प्री-
तिवर्धनः ७९
सानुरागया प्रयोक्तव्यानि भर्तुर्नामानि. ८०
अप्रीतया प्रयोक्तव्यानि नामानि ... ८१
प्रियतमस्य प्रेष्यत्वे हेतवः ... ८२

प्रकाशः ८३-९१
तृतीयोल्लाससमाप्तावकवरप्रशस्तिः ... ९२

चतुर्थ उल्लासः

करुणात्मको विप्रलम्भः ... १-८
सख्यः ९
तद्गुणाः १०
तत्कर्म ११-१९
शृङ्गारस्य कविभिर्नव्यकाव्यबन्धेषु व-
र्णनीयत्वम् २०, २१
हासः २२
तद्विभागः, उत्तमः २३-२५
मध्यमः २६
अधमः २७, २८
करुणः २९-३१
रौद्रः ३२, ३३
तदनुभावः ३४
वीरः ३५, ३६
तत्रोत्तमः ३७
मध्यमः ३८
अधमः ३९
तदनुभावः ४०
भयानकः ४१-४३
नीचभयानकः ४३
भयानकानुभावः ४५
बीभत्सः ४६, ४७
तदनुभावः ४८
अद्भुतः ४९, ५०
तदनुभावः ५१
शान्तः... ... ... ५२, ५३

तदनुभावः	...	...	५५
विरोधिरससमावेशः	. .	...	५५, ५६
रसानां जन्यजनकत्वम्		.	५७
जन्यजनकयोर्युक्त्या संभेदः		...	५८
भावाः .:.	...	...	५९
तद्विभागः	..	...	६०, ६१
शृङ्गाररसभावाः	...	...	६२, ६३
हास्यरसभावाः	...	..	६४
करुणरसभावाः	...	.	६५
रौद्ररसभावा.	...	...	६६
भयानकरसभावाः	.	...	६७, ६८
बीभत्सरसभावा	.	.	६९
अद्भुतरसभावाः	...	..	७०
संचारिसात्त्विकभेदौ	...	...	७१
रीतयः .	...	...	७२
कौशिकी	...	. .	७३ ७५
भारभट्टी	...	...	७६-८०
सात्वती	....	...	८१ ८६
भारती	...	...	८७-९१
काव्यदूषणानि	..	..	९२
प्रत्यनीकरसं काव्यम्	...	...	९३
विरसम्	...	..	९४, ९५
तु संधानरसम्	...	...	९६
नीरसम्	...	...	९७
पाकदुष्टम्	...	...	९८
दोषाणां वर्जनीयत्वम्	...	.	९९
ग्रन्थसमाप्तावकवरप्रशस्तिः		...	१००
ग्रन्थस्य विद्वद्रुचिमिश्रपारय-त्वम्	...	...	१०१

CORRECTIONS

[The letters a, b, c and d represent respectively the four quarters of a verse]

Ullasa I

१६. b. बाष्पाम्भो चलयै:.

३१. a. मां मन्यसे.

३७. b. पेलवं is added to fill up a gap, but the construction is not quite happy with it. Read चपुरिदं विभ्रच्च विभ्राजते.

४३. c. बन्धनमोक्षणक्षणविधौ हस्तौ धुनाना.

४७. b. माला; c. निर्यान्ती.

५१. d कामिहरिणं.

६२. d. तत्सीमन्तितमस्तिल.

६८. d. धीराधहित्था.

७१. c. निर्भत्सर्यं.

७६. b. ध्रुवम्.

Ullasa II

४. c. मूर्च्छां.

६. b. स्वप्नेऽथ तस्य तु; c and d. अवर्णं च त्रिधा देशे काले भङ्ग्या च मिद्यते ॥ ७ ॥ Alter the numbering of the verses accordingly.

७. a and b. भूयांसः प्रतिसद्य सन्ति दयिता येषां व्यवा-
योत्सव—
व्यायामोल्लसदङ्ग.

८. c. मुच्चरूप.

१४. d. भर्तरि तद्वसान्तरमिदं.

२०. b. सजम्.

२२. a. वचोजविद्रोभत.

२७. d. सौभाग्यैक.
३२. d. स्यात्तेषा.
३७. b. मनोहरम.
३८. b. मणितैर्घातैर्वि.
३९. a. निर्विराङ्गं.
४१. c. अभिसंधिता.

६३. Read the following from the second half and alter the numbering accordingly:
वेश्याभिनायकं याति शिञ्जन्मञ्जीरमेखला ॥ ६४ ॥
स्वीया त्रयोदशविधा परकीया द्विधा मता ।
वेश्या तथैकधाचस्थाभेदादेताः स्युरष्टधा ॥ ६५ ॥

Ullasa III

१४. a. नैषा विधत्ते; विभ्रत्.
२६. c. सत्यं वृत्तानु.
३३. b. द्युधैर्द्वास्थेषु.
३५. a. पुरस्तस्याः.
४३. d. रिरंसति.
५३. c. स्त्रीणां.
७१. c. प्रियेण.
७२. b. पतनात्मता.
७५. a. यस्माकस्मात्; d. श्रृंगाद्धोच्यते.
७८. c. क्रुद्धं.
८३. b. गतः.

Ullasa IV

३. d. धात्रा.
५. c. ...

७. b संगमे.
९. d युधः.
१३. b रते चातुरीम्.
१५. b प्रेयस्या वसता.
१७ c. कामिनो .
१८. b. युग्मं.
२३. c दशनै.
३९. a. मूवारक्तमुन्नीलिता.
५०. d. क्लेशः.
५२ c. नवचेता
६३. a विषाद.
६५. d. नखमण्डन.
८१. c शुणे.
८५. d. सैन्य.
८८. c पन्थियो.
१००. c. अनङ्गाङ्ग.

For other corrections see Notes by Dr C. Kunhan Raja

APPENDIX.

१९. a. धन्धु.
३५. b मन्दानिले
८१ c धत्तेऽपिधत्ते.
९०. b निर्भर्त्सता; d विरहिताय

अकबरसाहिशृङ्गारदर्पणम्

प्रथम उल्लासः

यद्भासा सकलं विभाति भुवनं दुर्लक्ष्यमर्वाग्दृशां
यस्मिन्नोतमिदं हितं तु मणिवत्सत्यं सदा शाश्वतम् ।
यत्पारेतमसः स्थितं च रहुमानित्याद्वयं तत्परं
ज्योतिः साहिशिरोमणे अकबर त्वां सर्वदैवाश्रितात् ॥ १ ॥

प्रासीदुग्रसमग्रवंशविदिता या स्वर्धुनीवामला
नानाभूपतिरत्नभूरिव परा जातिश्चगत्ताभिधा ।
तस्यां बाबरपादिसाहिरभवन्निर्जित्य शत्रून् बल-
ड्ढिल्लीमण्डलमण्डनं सकलभूपालैर्निषेव्यक्रमः ॥ २ ॥

तत्पुत्रः स्वभुजप्रतापतरसा निर्जित्य यो गौर्जरं
भूपं गौडमथाम्बुराशिपरिखापर्यन्तभूमिं गतः ।
तत्याजासिपरिश्रमं च परतो जेयाद्यभावादसौ
क्षमापालः प्रणतक्रमः समभवच्छ्रीमान् हुमायून्नृपः ॥ ३ ॥

तत्सूनुः सकलाः कला निपुणधीरध्यैष्ट सर्वानरीन्
जित्वा शूरतया नृपत्वमगमत्सौभाग्यभाग्याधिकः ।
यो विद्वत्सु च गायनेषु कविषु प्रीतो निषङ्क्ष्यथो
श्रीसाहिर्जयतादसावकबरो भूपालचूडामणिः ॥ ४ ॥

शृङ्गारी युवतीजने युधि भटो लोके कृपालुः स्मितं
धत्ते कौतुकरीक्षणेऽद्भुतयशा भीरुः क्रमात्तिक्रमे ।
बीभत्सो मृगयासु वैरिकदने रौद्रोऽथ शक्तौ शमी
श्रीसाहिर्विधिनाधुनाप्यकबरो नानारसैर्निर्ममे ॥ ५ ॥

दण्डश्छत्रभृते यस्य भङ्गस्तरङ्गे
बन्धो हारे विग्रहः कामकेलौ ।

मत्तत्वं वा हास्तिकेऽन्यत्र नैवं
सारिष्वाद्धुमीरयेत्यादि श्लोकाः ॥ ६ ॥

यः शुल्कं व्यतरत्समुद्रपरिखाविस्तारिभूमण्डल-
स्फारीभूतजनाय कोऽस्ति भवतोऽन्यो दानशौण्डो नृपः ।
नीरक्षीरविवेकिनी सदसतोस्ते हंसचञ्चुर्यथा
नीतिः साहिजितोमणे अकबर त्वं सार्थनामा ध्रुवम् ॥ ७ ॥

मत्वा सर्वं नश्वरं जीवलोकं
नित्यं कर्तुं स्वं यशःकायमुच्चैः ।
सोऽयं काव्यं कारयामास सम्रा-
ट्नानाशृङ्गारादिभावै रसाढ्यम् ॥ ८ ॥

यथा निर्लवणं भोज्यं विना जैवातृकं निशा ।
यथा सूर्वरं विना भाति तथा काव्यं विना रसम् ॥ ९ ॥

ततः काव्यं विधातव्यं प्रायो रसनिरन्तरम् ।
विद्वत्सभासु यच्चेतश्चमत्कारकरं भवेत् ॥ १० ॥

अथ नव रसाः—

शृङ्गारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः ।
रौद्रबीभत्सशान्ताः स्युः काव्ये नव रसा इमे ॥ ११ ॥

अथ स्थायिभावाः—

रत्युत्साहौ तथा शोको विस्मयो हसनं भयम् ।
क्रोधो जुगुप्सोपशमौ स्थायिभावा नव त्वमी ॥ १२ ॥

विभावैरनुभावैश्च सात्त्विकैर्व्यभिचारिभिः ।
आरोप्यमाण उत्कर्षः स्थायी भावो भवेद्रसः ॥ १३ ॥

अथ व्यभिचारिभावाः सात्त्विकभावाश्च—

निर्वेदाद्यास्त्रयस्त्रिंशद्विज्ञेया व्यभिचारिणः ।
अष्टौ स्तम्भाद्यो भावाः सात्त्विकाः परिकीर्तिताः ॥ १४ ॥

रत्याद्याः स्थायिनोऽप्यष्टौ प्रयान्त्येते रसस्थितिम् ।
नानाद्रव्याणि संभूय मधुराम्लादितां यथा ॥ १५ ॥

अथ शृङ्गारः—

रतिरूपा तु या चेष्टा दम्पत्योः सानुरागयोः ।
शृङ्गारः स द्विधा प्रोक्तः संभोगो विप्रलम्भकः ॥ १६ ॥

संयुक्तयोः स संभोगो विप्रलम्भो वियुक्तयोः ।
स प्रच्छन्नः प्रकाशश्च संभोगो द्विविधो मतः ॥ १७ ॥

प्रकाशसंभोगमाह—

यत्र स्विद्यति चन्द्रमण्डलमहो नीलोत्पले मुद्रिते
यान्ता विद्रुमसीत्कृतिः पिककलस्वानः समाप्तिं गतः ।
तापिस्तरलायितं सुरपथे मन्दानिलो मन्दतां
प्राप्तश्चम्पकमञ्जरी किमभवद्वक्तुं न शक्ता वयम् ॥ १८ ॥

निश्वासाः किल यासरैः समभवो लक्ष्याः प्रवृद्धिं गता
बाष्पाम्भोवलयैः समं त्रिगलितं कार्श्यं च सञ्चारितनुः ।
प्राणा जीवितवाञ्छया समभिति प्राणेश्वर त्वां विना
सख्यैवं प्रतिबोधितोऽथ दयितः संदेशदानादपि ॥ १९ ॥

प्रच्छन्नसंभोगमाह—

एकस्मिन्शयने प्रियेण सुरतारम्भे समापादिते
प्रेमावेशनिवेशितैकमनसा पत्न्या तथा कूजितम् ।
तत्रत्यैरनुकूजितं सुमधुरव्यानैर्यथा लाघवै-
स्तत्तल्पं समुपागतैरपि परीरम्भो न भिन्नस्तयोः ॥ २० ॥

विप्रलम्भमाह—

तत्तस्याः सविलासहास्यवचनं लीलापटादेक्षणं
तत्पीनस्तनकञ्चुकौ च हृदयं यानं च तन्मन्थरम् ।
सख्या संलपनं विमुग्धगमयो यत्तस्य चेलाञ्चलैः
स्मृत्या तामतियन्त्रणां परयणां किं चित्त दोलायसे ॥ २१

शृङ्गाराधिष्ठाता नायकः—

दाता विद्वान्कुलीनः किल सकलकलाम्भोधिपारं प्रयातः
श्रीमान्सभ्योऽभिमानी रतरसकुशलश्चातुरीचक्षुरुच्चैः ।
तारुण्यालंकृताङ्गः स्मितमधुरवचा भाग्यसौभाग्यभव्य-
स्ताद्गलीलावतीनां स्थिरसुचिरचिरो नायकः संमतः स्यात् ॥२३॥

स नायकश्चतुर्धानुकूलः स्याद्दक्षिणः शठः ।
धृष्टश्चेति क्रियायोगात्तेषां भेदाः स्मृतो यथा ॥ २३ ॥

तत्राद्यः—

निर्मीरागो रमण्यां यः परित्यक्तपराङ्गनः ।
सीतायामिव रामः स्यादनुकूलः स नायकः ॥ २४ ॥

नो वेद्मि प्रणयोपचारवचनं नोद्वर्तयाङ्गारकं मदं
नेपथ्यं न च सुन्दरं न कुटिलं प्रस्थानमालोकनम् ।
प्रेयान्कं गुणमाकलय्य मयि किं प्रायोऽनुकूलः क्वचिद्
दृष्ट्वा नैव पराङ्गनां मृगयते लावण्यपूर्णं सखि ॥ २५ ॥

द्वितीयः—

यः प्रायशोऽन्यचित्तोऽपि गौरवं प्रेमसंभ्रमम् ।
भयं नोज्झति विज्ञेयः भाग्योपेति स दक्षिणः ॥ २६ ॥

संलापः स च तस्य नर्मसचिवा वाणी च सा नम्रता
साः केल्यो मधुपानभङ्गिमधुराः पूर्वानुरागोचिताः ।
भीरुत्वं च तवेव तत्प्रणयिनी त्वं तादृशं जल्पसि
प्राणेशं सकलङ्कमालि विदितं ज्ञानस्य ते चेष्टितम् ॥ २७ ॥

तृतीयः—

यः प्रियायाः पुरो वक्ति प्रियं कुर्याच्च विप्रियम् ।
त्यक्तापराध इव यः कुटिलः स शठो यथा ॥ २८ ॥

भामिन्यापि कया प्रियोऽतिरभसादाकृष्य केशेष्वयो
नीत्वा तं रतिमन्दिरं च सुरतं हारेण बद्ध्वा चिरम् ।

तृतीय :—

निश्वासाः स्मरघस्मरज्वरसमावेशात्पृथुत्वं गता
ह्रिएडीरप्रतिमानतां वपुरिदं विभ्राजते पेलवम् ।
किं चाम्भोहृच्चन्द्रचन्दनगलन्मुक्ताहारहारादय
कामं संज्वरयन्ति वामनयने मानेन सत्ते कृतम् ॥ ३७ ॥

अथ नायिकाः—

स्वकीया परकीयाथ सामान्यवनितापरा ।
तिस्रः स्युर्नायिकास्तस्य कलाकौशलपेशलाः ॥ ३८ ॥

तत्र स्वकीया—

एकपत्नी क्षमायुक्ता शुभाचाराऽनघान्विता ।
मुग्धा मध्या प्रगल्भा सा त्रिविधा स्वीयनायिका ॥ ३९ ॥

अथ मुग्धा—

मुग्धा नवोढा या प्रायस्नानरूपमदशालिनी ।
भवेन्नवस्मरस्मेरा सलज्जा रतकर्मणि ॥ ४० ॥

यौवनोदाहरणम्—

उत्तुङ्गस्तनमण्डलद्वयमिदं मुग्धे विशङ्के किमु
श्रीमन्मन्मथभूपतेः पटकुटीद्वैतं समुज्जृम्भते ।
फुल्लेन्दीवरपीवरे च नयने कर्णान्तमासादिते
कं कर्तासि च कामिकालहरिणं दिग्धेषुविद्धं मनाक् ॥ ४१ ॥

यन्मध्ये तरलायिते सपुलके ते पाण्डुगण्डद्वयं
घृष्टोरुस्तनमण्डलं श्रमगलत्स्वेदार्द्रितं लक्ष्यते ।
माध्यस्थ्यं भजते मनो न च दृढं किञ्चिद्रसास्वादत-
स्तन्मन्ये स्मरणासनं स्वशिरसा मुग्धे प्रमाणीकृतम् ॥ ४२ ॥

कान्ते तल्पमुपागते सचकितं घुम्यत्यमुष्या मुखं
हारस्येव दिदृक्षया स्तनयुगे स्पृष्टे पुनः पाणिना ।
नीवीबन्धनबन्धमोक्षणविधौ हस्तो धुनानास्य सा
मुक्ताहारलताप्रदीपगमनं चक्रे विदग्धा वधूः ॥ ४३ ॥

सा चुम्बने हरत्यास्यं सकम्पाधावगूहिता ।
शेते परावृत्य मुख तद्धिरन्तुं समीहते ॥ ४४ ॥

साश्लिष्टा रमणेन वेपथुयुता शेते परावृत्य यद्
यक्त्रं संवृणुतेऽथ चुम्बननिधौ जल्पत्यलब्धं मनाक् ।
मन्दाक्षं गतघर्मजं रतविधौ चित्तं समाह्लादय-
त्येषा या परितापयत्यपि शिवोढारं नवोढा वधू ॥ ४५ ॥

नायकोऽनुनयेन्मुग्धा सान्त्वयन्कोमलोक्तिभि. ।
न चालंभीपिकारूपैर्पैचोभिर्नाभयंकरै' ॥ ४६ ॥

त्वद्वक्त्राम्बुजसौरभद्धिमुचितां कामं जिघृक्षुर्मुदा
सा पद्माकरपद्मसंपदमयोज्झित्वालिमालां प्रिये ।
निर्यान्तीं किमु तां न पश्यसि धवेनोक्तेति भीतामवत्
किञ्चिद्भ्रमितकन्धरा चिरमसावत्यादरा चुम्बिता ॥ ४७ ॥

अन्यासक्तं प्रिय मत्वा यदि कुप्यति रोदिति ।
प्रियस्य पुरत' किञ्चिदनुनीताथ तुष्यति ॥ ४८ ॥

परासक्तं मत्वा प्रियमथ विदित्वा नवयधू
र्यया रोदित्येषा किमपि न च यक्तु स्फुटमलम् ।
तया मर्त्या मन्दं सपदि परिमृज्याधुम्बलित्व
मुरो संचुम्ब्याशु प्रसममनुनीता प्रणयिनी ॥ ४९ ॥

अथ मध्या—

या यौवनमदोन्मत्ता मदनोद्रेकशालिनी ।
मध्या प्रगल्भमदया स्वान्तानापिभ्रमचेष्टिना ॥ ५० ॥

पद्मोन्नतिजयं युगादिविलसत्पृथूत्तुङ्गकुम्भोपमां
धत्ते लोमलिनीलपद्मसुषमां यद्वक्षसोय प्रियगि ।
लीलाविभ्रममन्थरं सुगमनं भ्रूमद्गुरालोकन
तन्मन्ये हरिणाधि कामदरिणा पर्तांति येन भुवम ॥ ५१ ॥

निवृत्ता जघनीच्छा सकलविषयग्रामविरति-
र्वपुःशोभारम्भं करकिसलयं ते कलयति ।
नया हावा भावाः स्तनयुगतिरोधानरचना
विनीता केनेयं स्मरपरवशा सुन्दरि दशा ॥ ५२ ॥

पुलकैः प्रमदघने सुभगचलत्पा
संश्लिष्टः सरसि च लक्ष्मणप्रियोऽयम् ।
पश्य रतं विसकवलं प्रियां ददान-
श्चातुर्यं त्वयि सुतरां कथं विलग्नः ॥ ५३ ॥

कामिन्या किल कमनीयकामकेलौ
यैदग्ध्यान्मणितमकारि मार्दवेन ।
तच्चेकैः सदनगतैः कपोतवृन्दैः
शिक्षायै मृदु रुदितं पतद्भिरुच्चैः ॥ ५४ ॥

प्रेमोद्रेकादियं कान्तं पिपतीव रते प्रिया ।
अङ्गेषु विगलतीवाथ मुह्यतीवाथ शर्मणि ॥ ५५ ॥

नानाविभ्रमहार्दकेलिसुरतं दृष्ट्वातिरेकं रसा-
स्वादासादितरागमीलितसुदृग् सुप्तेति मत्वा पतिः ।
स्वैरं तां सुभगोऽस्य नद्धिकरुणव्यामर्दसौख्यादसौ
निष्टाति स्म तदङ्गमग्नहृदया स्विद्यन्मुखाम्भोरुहा ॥ ५६ ॥

अथ मध्या त्रिधा—

सा सापराधं रमणं धीरा वक्रोक्तिवादिनी ।
मध्या रोदित्युपालम्भैरधीरा पक्षं वदेत् ॥ ५७ ॥

तत्र धीरा मध्या—

वाढं मां परिरभ्य भाति हृदयं धौताङ्गरागं मनाग
बिम्बोष्ठं मम वञ्चनेन कलुषं सम्प्रत्ययोच्चुम्बनात् ।
वाष्पेणेव मषीमयीमहो वहसे दिग्धानि हृद्यं
घूर्णागीति यदासि गद्गदरुचालीलासि मौनं परम् ॥ ५८ ॥

मध्या मध्या—

यस्मिन्नुज्ज्वलसान्द्रचन्द्रकिरणा मैष्माकंमासंनिभा
रम्भाम्भोरुहचन्दनादय इमेऽलातोपमानं गताः ।
मानिन्यां मयि कान्त कान्तसमयः सोऽगात्तदन्योऽधुने-
त्युक्त्वा त्वां च धिगश्रुवञ्चनपरं साश्रुर्मुमूर्च्छाबला ॥ ५९ ॥

अधीरा मध्या—

आस्तां सा मनसि तवैव कान्त कान्ता
कान्ता चेत्कथमिह मादृशी चकास्ति ।
तत्सर्वं कितव कलासु कौशलत्वं
यत्पादप्रणतिविद्धमघनं विधत्से ॥ ६० ॥

अथ प्रगल्भा—

प्रासादालिः प्रगल्भा सा नानारसविचक्षणा ।
या विभ्रममराक्रान्ता भवेदाक्रान्तनायिका ॥ ६१ ॥

अस्त्वेषा नवमालतीति सुभगा लब्ध्वाथ यां वल्लभो
गन्धाढ्यां स्रजमाकलय्य गलकं मेऽलंकरोत्यादरात् ।
एतच्चामरसं प्रियेण सखि मे कर्णावतंसीकृतं
तत्संपादितमस्ति चम्पकसुमं कामस्य जैत्रं धनुः ॥ ६२ ॥

यत्राङ्गं स्मररङ्गसङ्गसुभगं स्विद्यत्कपोलस्थलं
खेदस्वेदविलुप्तचन्दनचयं मञ्जीरजं शिञ्जितम् ।
सच्छेदं मणितं समग्रविषयग्रामैकतानो रसो
ब्रह्मानन्दसुखं तदालि सुरतं स्याद्ब्राह्म्यधर्मोऽपरः ॥ ६३ ॥

अथ रसकोविदा प्रगल्भा—

प्राणेश प्रणयेन हारलतिकां भग्नां स्वयं योजय
स्वामिन् संस्कुरु मेऽलकं च तिलकं भालेऽथ संस्थापय ।
प्राप्तानङ्गसुखा रतान्तसमये संलप्य संवेशनं
याता चन्द्रमुखी तथेति विदधे हर्षेण तल्लम्भः ॥ ६४ ॥

अथ सविभ्रमा प्रगल्भा—

भ्रूभङ्गैः किलकिञ्चितैः सुमधुरैर्वाचां विलासैश्चल-
त्तारापाङ्गनिरीक्षणैर्घनन्यासैर्मनोहारिभिः ।
मन्दालस्यविवर्तनैश्च परुषैः संतर्जनैः कामिनी
कामस्यालसितस्य सज्जनविधौ या याणताणायते ॥ ६५ ॥

अथ रसाकुलमौढा प्रगल्भा—

रतक्रीडोत्सवे या तु द्रवतीव रसाकुला ।
सभ्रे प्रियाङ्गे कोऽयं वा कास्मद्यं वेत्ति नेत्यसौ ॥ ६६ ॥

आश्लिष्टे दयिते स्त्रियः स्तुतिपदं ता एव यास्तन्वते
प्रागल्भ्यं रतविभ्रमेषु सुदृढ धैर्यं समालम्ब्य यत् ।
माद्यन्त्या खलु नीविमोक्षणविधौ व्यापारिते तत्करे
काहं कोऽयमिदं च किं निधुवनं स्मर्तुं न शक्ता सखि ॥ ६७ ॥

अथ धीरा प्रगल्भा—

दयिते सापराधेऽपि रुषादरपरा भवेत् ।
उदास्ते सुरते धीरा बहिष्प्राभृतवादलौ ॥ ६८ ॥

अभ्युत्थाय यदासनार्पणमथो वाचः सुधास्यन्दिनः
स्निग्धं दृष्टिपथं सखीषु निहितं मय्यागते संनिधिम् ।
इत्यत्यादर एव ते जनयति त्रासं मम प्रेयसि
प्रायः सम्प्रति कोऽपि कोपमहिमा संभाव्यते भामिनि ॥ ६९ ॥

अथ रते सावहित्था प्रगल्भा—

काञ्चीदामविमुद्रणैकरसिको हस्तो निरस्तो मया
यद्बिम्बाधरखण्डनेऽपि न तया मौत्कारशब्दः कृतः ।
सद्यः स्वाङ्गनखर्पणं मम परीरम्भेऽपि निष्पङ्कया
मामिन्या विहितोऽनुकूलचरितैर्मन्येऽभ्यसूयाक्रमः ॥ ७० ॥

सोत्प्रासं साधुमायाभिर्मंध्या पतिमुदीरयेत् ।
निर्भर्त्स्य दयित हन्यादधीरा पदयं दृशा ॥ ७१ ॥

अथ मध्या प्रगल्भा—

पूर्णा कृत्रिमहार्दमार्दवपरैर्वाक्योपचारे प्रिया
तामेवानुसर त्वदीयहृदये यस्या नखाङ्कं पदम्।
लब्ध रागपरै सुभङ्गुरतर कुत्रावकाशो मम
प्रायस्ते कितवस्य नार्जवपरे माहग्जनेऽत्यादर॰ ॥ ७२ ॥

अथाधीरा प्रगल्भा—

स्निग्धैर्लोलविलोचनै शठपरा सखीचिता कामिनी
यदृच्छा दोर्द्वयपाशबन्धनविधौ भूयस्तरा द्रक्ष्यसि।
इत्युक्त्वा परितर्ज्य निह्नवपर मञ्जीरझङ्कारितै
पादाघातभरैस्तया पुनरशाक्त्व प्रिय प्रापित ॥ ७३ ॥

मध्या प्रगल्भा वा द्वेधा नायकप्रणयादसौ
ऊनातिरेका ज्येष्ठा वा सा कनिष्ठा भवेत्परा॥ ७४।

दाक्षिण्यादथवा स्नेहाद्रागवानपि नायक।
यथैव चेष्टते सा स्याज्ज्येष्ठा तद्वितरापि च ॥ ७५ ॥

अथ ज्येष्ठा कनिष्ठा च—

नीले दीरशङ्कया नयनयास्ते पद्मपत्राणां गण॰
पातु वाञ्छति तन्निमीत्य च दृशौ निष्ठावृणोमि ध्रुवम्।
तन्व्याकारि तथापरा सुयुवतीमुद्दिश्यरोमाङ्कुरा-
मन्त प्रेमरसाकुल स च युवाचुम्बच्चिरायादरात् ॥ ७६ ॥

अथ स्वीया—

यावज्जीव च सपत्तौ विपत्तौ या न मुञ्चति।
सा स्वीया प्रेम तस्यां नु स्यात्कस्यापि विवेकिन ॥ ७७ ॥

एता पङ्कजलोचना स्मररसक्रीडाविनोदाकुला-
श्चञ्चत्कङ्कणकिङ्किणीरणरणन्मञ्जीरकोलाहला॰।
सभ्रूमङ्गविलासहास्यसुभगा सद्भूषणैर्भूषिता
रेमे साद्भिप्रकम्बर स रसिकालकारचूडामणि ॥ ७८ ॥

इति सकलकलापारीणरसिकसाम्राज्यधुरीणश्री-
प्रकाशरसाद्भिधानारब्धपणे प्रथम उल्लास ॥

द्वितीय उल्लासः

अथ परकीया—

परकीया द्विधा ज्ञेया कन्योढा च तदङ्गने ।
श्रवणादर्शनात्ते तु भवत. स्मरपीडिते ॥ १ ॥

प्रेम्णा सान्द्रतरैर्मुहुर्मुकुलितैः किञ्चित्समाकुञ्चितै
र्लज्जामन्थरितैर्निमेषरहितैर्नैत्रैश्च लीलाचलैः ।
काचित्काङ्क्षितवल्लभस्य वदनं सोत्कण्ठमुद्वीक्षते
सख्यस्तच्चरितं विलोक्य सकलं सभाषयाञ्चक्रिरे ॥ २ ॥

काचित्स्ववल्लभवचो निशम्य दूरा-
ल्लोलेक्षणा तरलितैर्नयनैर्ददर्श ।
दृष्टं यथा श्रवणलोचनकर्णपूर-
स्थानान्तरं किमपि नाप भिदाप्रवृत्तिम् ॥ ३ ॥

काचिन्निजेष्टचरितं दयिता निशम्य
दृष्ट्वा निपीय रतिमाप निमीलिताक्षी ।
मूर्च्छां गतेव किल कामुकमुक्तमुक्ता
कान्तेन साथ ददृशे किल सौविदल्लै ॥ ४ ॥

य श्रुमोऽपि कृशतां च संज्वरं
जागरं च कुरुते विचिन्तताम् ।
चञ्चलं किमुत दुर्लभं मन-
स्तं श्रुतोऽशुभकरं दिदृक्षसे ॥ ५ ॥

अथ परवधूः सुभगस्य त्रिधा दर्शनमनुभवति—

स्यादर्शनं त्रिधा साक्षाच्चित्रे स्वप्नेऽथ . . .।
. . . . . ॥ ६ ॥

अथ साक्षाद्दर्शनम्—

तस्योल्लास . दङ्गसंगतजलाः सद्यो द्रवन्त्यङ्गना
. . . . . ।

कोऽप्यन्यः सुभगः स एव सुभगो यद्धोत्क्षणे वेपथुः
स्वेदो जृम्भणसाध्वसानि भजतेऽवस्थां परां मद्वपुः ॥ ७ ॥

अथ चित्रे—

चित्रार्पितोऽपि दयितः सखि चित्रमत्र
रोमाञ्चमुद्वमयति स्फुटवेपथुं च ।
लज्जां विमिश्य वशयत्ययमद्य रूप-
लावण्यसुन्दरतनुः प्रसभं मनो मे ॥ ८ ॥

अथ स्वप्ने—

कान्ते सल्पमुपागते प्रियतमा संवेशलब्धेऽथ त-
त्पाणिस्पर्शनजातरोमविकृतिः किञ्चित्सरोषावदत् ।
मा मां संस्पृश नाथ शून्यमिति सा किञ्चिल्लपन्ती वय-
स्या श्रुत्वेति शुशोच कः स सुभगः स्वप्नेऽपि यं नाथति ॥ ९ ॥

प्रदेशे—

सौधं सुन्दरि चन्द्रधामधवलं दीप्तप्रदीपोज्ज्वलं
गेयं कोकिलकाकलीसुमधुरं स्त्रीभिर्मनोमन्मथम् ।
खण्डक्षोदसुधामधूकमधुरः सीधुः स्फुटं निष्फलो
यद्यायाति गृहे न तेऽद्य सुभगः सौभाग्यशोभाचणः ॥ १० ॥

काले—

धुन्वन्सरोरुहवनानि मरुत्प्रयाति
चन्द्रोदयेन कुमुदानि विकस्वराणि ।
तल्पं प्रकल्पितमिदं कुसुमप्रवेकै-
स्तच्चं विनाखिलमिदं न मनो धिनोति ॥ ११ ॥

भङ्ग्या—

अलमलं तव यौवनमङ्गिभि-
स्तव दृशोः कुचयोरपि विभ्रमैः ।
स सुभगो यदि नैव निरीक्ष्यते
न रहसि प्रसभं परिरभ्यते ॥ १२ ॥

अथान्यदीयकन्यास्वरूपम्—

कन्या रन्तु न च द्रष्टु वक्तु शक्नोति वल्लभम् ।
सलपन्त च पश्यन्त रहसि त्रपया स्फुटम् ॥ १३ ॥

आहूता समुपेति नापि दयितेनोक्ता न च व्याहर-
त्येषा चक्तुमपीहते न शयने शेते पुन समुखम् ।
दीर्घं पश्यति नैव वीक्षितुमसावीप्सत्यनङ्गश्रमा-
वेशाद्धर्तरि नैव कातरमिद धत्ते स्म बालावला ॥ १४ ॥

नायिकाहृदयज्ञा या सखी जल्पति नायकम् ।
तत्सखीं नायक किं वा स्नेहाभिव्यक्तिहेतवे ॥ १५ ॥

अतित्रपामुद्रितनेत्रकुड्मला
मुहुर्मुहु कण्टकिताङ्गयष्टिका ।
कुमुद्वतीवोत्तमवशचन्द्र ते
कृती करस्पर्शमतीव काङ्क्षति ॥ १६ ॥

यच्चन्द्रातपचन्द्रचन्दनमृणालादीनि शीतानि मे
काम सज्वरयन्ति घर्मसलिलक्लिन वपुर्जायते ।
यत्समोहयतीव पङ्कजवनप्रोद्भूतग दानिल-
स्तन्मन्दाक्षविजृम्भित खुननु त जानीहि सर्वं ध्रुवम् ॥ १७ ॥

अथ मुग्धाचेष्टितानि—

सा वल्लभमपश्यन्त प्रवृत्ताक्षी विलोकते ।
आलिमालिङ्गति स्वैर दूरादुद्वीक्षतेऽथ तम् ॥ १८ ॥

सख्या सलपति प्रायो हसति कुर्यादकारणम् ।
सुन्दराङ्गमथ व्याजादाविष्कुर्यात्सविभ्रमम् ॥ १९ ॥

मुहुर्गुम्फति सख्यादिगुम्फिता किङ्किणीव्रज ।
भद्रभङ्गादिकां चेष्टा मञ्जुलां दर्शयत्यलौ ॥ २० ॥

प्रियतमेऽभिमुख समुपागते
धनितया स्थितमेव सर्मीनया ।

हर्षोत्कर्षवशान्निमीलितदृशा भ्रश्यद्दृगन्मेखला-
संवृत्याकुलहस्तया स्मरभरक्लिष्टस्मरावासया।
चित्रं कम्पितगात्रयापि विजने तन्व्या चटूक्तीर्यद्-
वास्तां रन्तुमपीक्षितुं प्रियतमः संभावितो दुर्घटः ॥ २९ ॥

दुःखितापि स्वयं कन्या न मुग्धत्वात्प्रियं वदेत्।
तत्सखी तदवस्थां तु यथास्वं समुदीरयेत् ॥ ३० ॥

रम्भादलानि किल मुर्मुरतां भजन्ते
श्वासैरथाश्रुभिरुदीर्यत एव तापः।
तस्या वियोगवशतः प्रिय काश्यमेवं
यन्नाङ्गुलीयमपि कङ्कणतां प्रयाति ॥ ३१ ॥

अथ पणाङ्गना—

स्वकीयानन्यशरणा वित्तहार्या पणाङ्गना।
प्रेमोद्रेकः परस्याः स्यात्तेन सा कामिनां प्रिया ॥ ३२ ॥

वेश्या सामान्यवनिता कृत्रिमस्नेहपण्डिता।
तस्या गुणिनि न प्रीतिर्न चाप्रीतिश्च निर्गुणे ॥ ३३ ॥

केवलं धनलुब्धास्ता हृदि प्रेमविवर्जिताः।
शृङ्गाराभासरूपः स्यात्तत्संभोगस्तु कामिनाम् ॥ ३४ ॥

यो वेषभृद्गूढकामः सुपलब्धधनो जडः।
क्लीबस्तु पुरुषंमन्यो योऽभिमानी पितुर्धनात् ॥ ३५ ॥

इत्यादिपुरुषान् गत्वा अर्थमाकृष्य तद्धनम्।
निर्धनांस्तान् विमुञ्चन्ति तास्ततो वर्जयेद्बुधः ॥ ३६ ॥

तासां प्रगल्भसुरतप्रौढानां तु प्रलोहरम्।
तिरस्कृतपरस्त्रीकं मैथुनं स्यात्प्रियं नृणाम् ॥ ३७ ॥

गाढाश्लेषनिमर्दितस्तनयुगं स्वेदार्द्रगण्डस्थलं
भ्राम्यद्भ्रूयुगलं नखाङ्कमणितैर्घातैर्विचित्रं पुनः।
सन्दष्टौष्ठविसारसीत्कृतिरयं घेल्लत्करोन्मोहनं
पण्यस्त्रीसुरतं रसेरिव गृहं कामी क्वचित्क्वचित् ॥ ३८

नान्याङ्गनासु सुखं किल निर्विशङ्कं
कर्तुं क्षमः कुलवधूषु धवोऽभ्यसूयाम्।
पण्याङ्गनासु जृम्भते हृदयमेव तस्मात्
सर्वस्वमेव तदिमाः कामनस्य कामम् ॥ ३९ ॥

अयुक्त्या सेविता घ्नन्ति युक्त्या संमदयन्ति ताः।
निसर्गेणैव दुर्ज्ञेयां वेश्यास्तेन विषोपमाः ॥ ४० ॥

अथेमा अष्टौ नायिकाः—

आद्यौ स्वाधीनपतिकाप्रोत्का वासकसज्जिका।
अभिसन्धिता विप्रलब्धा खण्डिताप्यभिसारिका ॥ ४१ ॥

प्रोषितप्रेयसी चेति नायिकाः प्राङ्निरूपिताः।
ता एवेह भवन्त्यष्टौ स्वावस्थाभेदतो यथा ॥ ४२ ॥

अथ स्वाधीनपतिका—

पार्श्वे नोज्झति यस्यास्तु रतिप्रेमसर्वस्वः पतिः।
नानाविलाससंसक्ता स्वाधीनपतिकोदिता ॥ ४३ ॥

तत्कण्ठे कुसुमस्रजं कलयति द्राग्वृत्तपीनस्तन-
द्वन्द्वे पत्रलतां तनोति तिलकं भालेऽथ विन्यस्यति।
गण्डौ कुण्डलमण्डितौ जनयति प्रेमोदितस्तद्वपुः-
स्पर्शं चापि दधद्वियोगविधुरः प्रेयान् प्रियां नोज्झति ॥ ४४ ॥

अथोत्का—

सोत्का भवति यस्यास्तु सङ्केतं नागतः प्रियः।
तस्य चानागमे हेतुं चिन्ताव्याकुलिता स्मरेत् ॥ ४५ ॥

नागान्मे दयितः कयापि परया रुद्धोऽथ सख्यापवा
द्यामकः किमु कारणेन महता भाव्यं तदद्य क्षणे।
विन्यस्याक्ष्य सरोरुहं करतले दीर्घं रुदित्वा तथा
निश्वस्यापि चिरं ततः क्षितितले क्षिप्तादृच्च पुष्पस्रजः ॥ ४६ ॥

अथ वासकसज्जा—

हेया वासकसज्जा सा सज्जितात्मा रताश्रया।
वल्लभागममालोक्य द्वारालोकनतत्परा ॥ ४७ ॥

सालंकारमुदीक्ष्य दर्पणतले स्वाङ्गं प्रदीपोज्ज्वलं
दृश्यं तद्व्यवधाय पद्मनयनान्तः संभ्रमं बिभ्रती।
आयाते दयिते भविष्यति रतं सोत्कण्ठमेवं चिरा-
न्नेत्रेन्दीवरमालिकां किल पुरो द्वारस्थापितपत्तत्रयि ॥ ४८ ॥

अथाभिसन्धिता—

पदलग्नोऽपि यः कोपात्पतिः पूर्वं निराकृतः।
तं विना दुःस्थिता साभिसन्धिता कथिता बुधैः ॥ ४९ ॥

कोपात्कोपनया मया चरणयोर्लग्नः पतिर्धिक्कृतो
यन्मानग्रह सखीवचोऽपि विहितं लब्धं तमस्तत्फलम्।
यच्छीतान्यपि चन्द्रचन्दनविसाम्भोजादिवस्तूनि मे
व्रणदाहुलमुकसंनिभानि च वपुः सन्तापयन्ति ध्रुवम् ॥ ५० ॥

अथ विमलब्धा—

दूतीं संप्रेष्य सङ्केतं गत्वा स्वयमनागते।
प्रिये च तं विना दुःस्था विमलब्धा निगद्यते ॥ ५१ ॥

सङ्केताश्रयमेव मत्सृगदितं संप्रेष्य दूतीं स्वयं
स्थित्वा तत्र च तं विना चिरमसौ यन्म्यामिलाषा ततः।
किं तु स्वागमसूचनाय नयनैर्यद्बाष्पकज्जलै-
र्वर्णेभ्रेणिमिषाद्विलेपि सुचिरं मन्दं ददत्यक्षणे ॥ ५२ ॥

अथ खण्डिता—

दयितो जागतो यस्याः कुतोऽपि रतिमन्दिरे।
तदनागमनेनैव संतप्ता खण्डिता मता ॥ ५३ ॥

दीर्घं निश्वसितं तथैव वदनं सोत्कण्ठमुल्लोकितं
यातं मन्दगतेन साध्वसयुतश्चञ्चद्भुवोरिःस्थादितम्।

सख्या संजल्पित प्रिये रतिगृहे नागच्छति व्याकुल-
प्रेयस्या तदनुष्ठितं किमपि यद्वक्तु न कोऽपि क्षम ॥ ५४ ॥

अथाभिसारिका—

निस्त्रपा स्यान्मदेनैव मदनेनाप्रिया प्रिया ।
अभियाति प्रियप्राक्तं सङ्केत साभिसारिका ॥ ५५ ॥

द्रष्टुं यत्नभमीक्षणैर्न तडितस्तम्भेन न स्तम्भोधर
ध्वानोऽप्याकलित श्रुत तदुदित धाम्य विमृश्यानया ।
नासारम्भवा स्मृता विधुरता तत्सगमाकाङ्क्षया
सङ्केतं दयितस्य केवलमलं चक्रेऽभिसारोद्यमा ॥ ५६ ॥

अथ प्रोषितपतिका—

यस्या कृत्यावधि भर्ता विदेश कारणाद्गत ।
तद्गागमसतप्ता प्रोषितप्रेयसीति सा ॥ ५७ ॥

काचित्पाण्डुरगण्डमण्डललुलत्केशावली संयमं
कृत्वाथ श्लथकङ्कणच्युतिभयादुद्यम्य हस्तौ निजौ ।
स्फारद्वारकपाटलम्बिततनुर्दत्तेक्षणा तत्पथि
प्राय प्रेमभरालसा सुकृतिना सद्य समाश्लिष्यते ॥ ५८ ॥

चिन्ताश्रुश्वातमरस्तज्वरखेददीर्घ-
निश्वाससख्युदितवर्णनसंप्रयोगै ।
घनयोरकया गतधवा किल विप्रलब्धा
सा खण्डितापि विबुधै सदृशीत्यमेव ॥ ५९ ॥

स्वाधीनभर्तृका हृष्टा नानालंकृतिमण्डना ।
एवं वासकसज्जा स्यात्पर सागन्तुकप्रिया ॥ ६० ॥

त्रिधाभिसारिका स्वीया परकीया पणाङ्गना ।
स्वाधीनपतिकाद्यास्तु यथोक्ता प्राक् तथा मता ॥ ६१ ॥

स्वीया सलज्जा सभया प्रच्छन्नापि प्रियं व्रजेत् ।
परकीया तु तद्वेद प्रच्छन्ना शङ्किता हृदि ॥ ६२ ॥

निःशङ्किता मदोद्रेका प्रसृताली सखीयुता ।
ज्येष्ठा तथैकधावस्थाभेदादेताः स्युरष्टधा ॥ ६३ ॥

पुनः सर्वास्त्रधा ताः स्युरुत्तमा मध्यमाधमाः ।
शतत्रयी चतुरशीत्यग्रा भवति तन्मितिः ॥ ६४ ॥

अथोत्तमा—

प्रसीदत्यनुनीता या यथादोषं प्रकुप्यति ।
सानुरागा भृशं पत्यौ गुणहार्या मतोत्तमा ॥ ६५ ॥

क्रुद्धा किं मयि सुभ्रु कोऽन्यमनुजे क्रोधः प्रिय प्रायणः
कोऽस्त्यन्यस्त्वमसीति मा वद शुभे दासोऽन्यदीयः कथम् ।
इत्युच्चार्य पदानतः प्रियतमो भूमेरुदस्यानया
सानन्दस्रवदश्रुसार्द्रकुचयोर्मध्ये धृतः कान्तया ॥ ६६ ॥

अथ मध्यमा—

स्वल्पापराधे या क्रोधं धत्ते शीघ्रं च मुञ्चति ।
कुर्वाधित्कारणाद्रागं याति सा मध्यमा स्मृता ॥ ६७ ॥

कोपावेशवशस्फुरत्तरलसद्विम्बोष्ठपार्श्वोल्लसद्-
गण्डाभोगपरिस्खलच्छ्रमजलव्याजृम्भमाणाक्षिभिः ।
सभ्रूभङ्गविभूषणापि सुभगे पादानतेऽनुग्रहं
चक्रे नूपुरमिश्रतत्कचचयान्मन्दं पृथक्कुर्वती ॥ ६८ ॥

अथाधमा—

प्रकुप्यति विना मन्तुं तुष्यत्यनुनयं विना ।
निर्हेतुकप्रवृत्तिर्या चलचित्ताधमा मता ॥ ६९ ॥

यस्मिन्नुज्ज्वलजगदमण्डलमिदं पूर्णेन्दुबिम्बे हस-
त्युच्चैर्मन्मथभूपतेरपि धनुर्भ्रूविभ्रमो भङ्गुरः ।
हारः स्वेदजबिन्दुविद्रुतरुचिर्मन्दीभवत्कङ्कण-
ध्वानो मानिनि कोऽभिमान इह ते पादप्रसक्ते मयि ॥ ७० ॥

ज्ञातिकालत्रयेऽवस्थाभावमन्मथनायकैः ।
भवेयुर्वेदुधाप्यन्या नोदिता गुरुताभयात् ॥ ७१ ॥

कम्परोमोद्गमस्तम्भाः स्वेदाश्रुजलविभ्रमाः ।
वर्ण्याः सम्भोगशृङ्गारे कविभिर्नायिकाश्रिताः ॥ ७२ ॥

धर्मार्थकामनिपुणैर्द्विजराजमित्र-
संबन्धितीक्ष्णकुलजा चलना न सेव्याः ।
व्यङ्गास्तपोव्रतधराश्च विभिन्नसंख्या -
हीनान्वयाश्च चपला महतामगम्याः ॥ ७३ ॥

स्वीयाभिर्वैरवर्जिनीभिरनिश संभोगसौख्यं सदा
कुर्वाणो नखदन्तखण्डनविधौ चातुर्यचर्याचणाः ।
यस्तत्याज पराङ्गनानिधुवनं स्वप्नीतिकीर्तिप्रियः
सोऽयं नन्दतु नीतिमानकबरः शृङ्गारशृङ्गारकः ॥ ७४ ॥

इति सकलकलापारीणरसिकसाम्राज्यधुरीण-
श्रीअकबरसाहिशृङ्गारदर्पणे द्वितीय उल्लासः ।

तृतीय उल्लासः

अथ विप्रलम्भशृङ्गारः—

विप्रलम्भस्तु शृङ्गारश्चतुर्धा वर्ण्यते बुधैः।
पूर्वानुरागो मानात्मा प्रवासः करुणाह्वयः ॥ १ ॥

तत्राद्यः—

यः पूर्वदर्शनोद्भूतो दम्पत्योः सानुरागयोः।
पूर्वानुरागो विज्ञेयः स चाप्राप्तौ भवेद्यथा ॥ २ ॥

अलं रम्भापत्रव्यजनपवनैश्चन्दनचयै-
रलं फुल्लाम्भोजप्रसुतशयनीयैर्मम सखि।
अलं चन्द्रज्योत्स्नाधिसकिसलयैर्दाहनिपुणैः
परं कन्दर्पाग्निं सुभगपरिरम्भः शमयति ॥ ३ ॥

पूर्णेन्दोरिव मण्डलाद्विरचितं यद्वा सुधास्यन्दितैः
स्त्यानीभूतममन्दसुन्दरलसल्लावण्यपुञ्जीकृतम्।
लीलासद्म रतेरिव स्मरणरम्यासैकभूमिः कदा
प्रेक्षेऽहं प्रणयप्रसादसुभगं कान्तामुखाम्भोरुहम् ॥ ४ ॥

चन्द्रचन्दनकर्पूरविसपङ्केरुहादयः।
स्मरज्वरं न दम्पत्योः शमयन्ति निषेविताः ॥ ५ ॥

मिथो दर्शनसंलापप्रेमान्दोलितचित्तयोः।
भवेत्तयो रसप्राप्तौ दशावस्थापरः स्मरः ॥ ६ ॥

साधिमाः—

तत्राभिलाषचिन्ता च स्मृतिस्तद्गुणकीर्तनम्।
स्यादुद्वेगः प्रलापश्चोन्मादो व्याधिस्तथाष्टमः ॥ ७ ॥
जडत्वं मरणं चेति कामावस्था दश स्मृताः।
दम्पत्योः संगमाभावे जायन्ते विषमा इमाः ॥ ८ ॥

अथाभिलाषः—

तत्संगमकृते गाढं संकल्पाकुलचेतसा ।
व्यवसायो य एव स्यादभिलाषः स संस्मृतः ॥ ९ ॥

बोलाद्धी चलमानसा कुन इयं भूयो गृहान्तर्विश-
त्यायातीह बहिः सहालिभिरहो संभाषते सस्मिता ।
धत्ते विभ्रममन्थरां गतिमथालोक्य प्रियस्याननं
तन्मन्ये विषमायुधस्य विशिखैर्लक्ष्यीकृता लक्ष्यते ॥ १० ॥

अथ चिन्ता—

केनोपायेन लभ्य स्याद्दयितोऽथ धराः कथम् ।
तत्प्राप्तयेऽथ किं कार्यमिति चिन्ता निगद्यते ॥ ११ ॥

प्रेयान् दूरगतः सखी न निपुणा भृत्ये रहस्यं क्वचि-
न्नो याच्यं न पुनः स्मरज्वरभरोन्मन्येऽस्ति वैद्यः पटुः ।
रागोऽस्मिन्मम चि तयेति सुदृशा दृष्टे प्रिये सप्तकी
यन्नत्या वसनावृतिर्न विहिता न प्रस्थितं न स्थितम् ॥ १२ ॥

अथ स्मृतिः—

औदास्य परकृत्येषु यस्मिन्नेकाग्रता प्रिये ।
मनोरथैश्च निश्वासैश्चेष्टा तत्स्मरणं भवेत् ॥ १३ ॥

उज्जृम्भाम्बुरुहप्रवालशयने नैषा विधत्ते रतिं
चन्द्रं निन्दति विन्दतीव दहनं कर्पूरखण्डं पुनः ।
दीर्घश्वासमरुद्भिरेव कृशतां याता विषोदत्तनु-
स्तन्मन्ये स विमुग्धया परिचितः कश्चिद्विदग्धो युवा ॥ १४ ॥

अथ गुणकीर्तनम्—

तद्रूपस्मितचातुर्यसंलापै सदृशः परः ।
युवा न दृश्यते कोऽपि स्यादेतद्गुणकीर्तनम् ॥ १५ ॥

तद्रूपं स्मरविभ्रमस्मयहरं तन्मञ्जुलालोकनं
वाचस्ता स्मरकेलिमङ्गलुभगा निस्तन्द्रचन्द्रोपमम् ।

तस्यास्यं दयितेक्षतां न परतां विभ्रच्चदित्थं मनो
मन्ये भक्षितकालकूटमिव मे यस्मान्मुहुर्मूर्च्छति ॥ १६ ॥

अथोद्वेगः—

यत्र वस्तुनि रम्येऽपि द्वेषः प्रीतिर्न च क्वचित् ।
जीवितव्येऽप्यनाश्वासः स चोद्वेगो मतो यथा ॥ १७ ॥

संतापं ननुते शशी सुतनु ते प्रत्यङ्गमङ्गारव-
च्छ्वेपश्चन्दनजो धिनोति न मनः शीतानिलोऽन्याद्दशः ।
विश्वासोऽपि न जीवितस्थितिविधावुद्भ्रान्तचेता यत-
स्तर्किं सुन्दरि पञ्चबाणविशिखास्त्वय्यास्पदं चक्रिरे ॥ १८ ॥

अथ प्रलापः—

प्रियस्य संगमाभावान्मनो न लभते धृतिम् ।
चक्रि प्रियाश्रितालापं प्रलापो यत्र स स्मृतः ॥ १९ ॥

किञ्चित्कुञ्चितलोचनेन सुभगेनालोकिताहं मया-
पीत्थं चारु निरीक्षितः स च किमप्यूचे वचः सस्मितम् ।
नो शक्ता प्रतिवक्तुमाशु सखि किं यातो विधाय क्षुधं
नाथायास्यति चेत्यनूद्य नयने विस्फारिते सत्पथि ॥ २० ॥

अथोन्मादः—

यत्परोदननिश्वासक्षितिलेखभ्रमादिभिः ।
चेष्टा संजायते यत्र स चोन्मादः स्मृतो यथा ॥ २१ ॥

दीर्घं निश्वसिति क्षितिं विलिखति त्रस्यत्कुरङ्गेक्षणा
सोत्कम्पा पुलकाङ्किता किमपि च ध्यानाधिरूढा प्रिये ।
धूत्वाङ्गे किल चञ्चलर्की च सुदती तस्थौ रुदत्येव सा
मन्ये केचिदमेव मन्मथगुरोरादत्त दीक्षाक्षणम् ॥ २२ ॥

अथ व्याधिः—

दीर्घं श्वासाकुलत्वं च यत्र संतापवेदने ।
शरीरशून्यता प्रायो व्याधिः स्यादष्टमो यथा ॥ २३ ॥

श्वासैः शोषितपुष्पहारनिचयैरापाण्डुगण्डस्थलैः
संतापैः किल मुर्मुरीकृतसितश्रीखण्डलेपद्रवैः ।
गात्रं बालमृणालकोमलमिदं तन्वङ्गि यत्तानवं
प्राप्तत्मदनज्वरप्रकटितैर्दोषैरभिह्वायते ॥ २४ ॥

अथ जडत्वम्—

श्वासाधिक्यं स्मृतिभ्रंशो हुंकारः समयं विना ।
स्तब्धत्वं च दृशः कार्श्यं जडतेत्युदिता यथा ॥ २५ ॥

यद्वक्त्रं घनसारसन्निभमिदं श्वासैः कदुष्णैः कृतो
बिम्बोष्ठस्तव धूसरोऽथ नयने निःस्पन्दतारे यतः ।
याता नाशमपि स्मृतिः परमसौ हुंकार एव स्थित-
स्तच्छङ्के सनिवेश एव मदनः प्रत्यङ्गमङ्गस्मृतः ॥ २६ ॥

अथ मरणम्—

यदा पृथग्विधोपायैर्नार्या न प्रियसंगमः ।
ततः स्मरेषुविद्धाया मरणस्य दशा भवेत् ॥ २७ ॥

एता एव दशावस्थाः पुंसोऽपि स्युर्मनोभुवः ।
वैधर्म्यान्मरणं प्राय कविभिर्नाभिवर्ण्यते ॥ २८ ॥

वर्णयन्ति पुनः केचिन्मुहुर्जीवितकाङ्क्षया ।
सत्यवृत्तानुरोधे तदुपाद्य क्वचिदेव न ॥ २९ ॥

एकस्य मरणेनान्यो म्रियते चेत्कथञ्चन ।
प्रेमातिरेकता न स्यान्मृतश्चेदेकेन संगमः ॥ ३० ॥

प्राङ्नारी सानुरागा स्यान्नरः पश्चात्तदिङ्गितैः ।
ततः संभोगशृङ्गारो निसर्गसुभगो भवेत् ॥ ३१ ॥

अथ शृङ्गाराभासता—

ततोऽन्यथापि नो दोषः स्नेहसाम्यं यदि द्वयोः ।
रक्तापरक्तवृत्तौ तु शृङ्गाराभासता मता ॥ ३२ ॥

शृङ्गाराभासता प्रायो युवैर्हास्येषु वर्ण्यते ।
युवितेन मया खेदे साहसयं सफलीकृतम् ॥ ३३ ॥

अथ परस्त्रीसंगमोपायः—

यस्यां च मानुरागः स्यान्नायकस्तत्सखीगणम् ।
आवर्जयति सान्त्वापि दानमानादिभिर्गुणैः ॥ ३४ ॥

तत्सखीनां पुरस्तस्याः स्तुतिं कुर्वन्निवेदयेत् ।
स्वामिप्रायं विनाप्येता नियुञ्ज्यादिङ्गितं प्रति ॥ ३५ ॥

प्रकाश्य दूतीद्वारेण सम्मथमनोरथम् ।
सप्राभृतैः पुनर्लेखैर्वंशयेत्तामतन्द्रितः ॥ ३६ ॥

रहस्ये तां समालोक्य वचनैर्मृदुचाटुभिः ।
सविस्मयकलायोगैर्विस्मापयति नायकः ॥ ३७ ॥

व्याधिव्याजमुदीर्य शून्यसदने वा स्त्रीसखीसदनि
स्यादात्मिन्नमणे महोत्सवविधौ घोरे भयस्थानके ।
अन्यस्यापि निमन्त्रणेऽथ विपिने किञ्चिद्विविक्तस्थले
प्रायो नूतनसंगमः किल मथेरस्यया नियुक्तस्तयोः ॥ ३८ ॥

गरीयान्यदि रागः स्यात्प्रार्थिना मा न लभ्यते ।
धन्योपायस्तदा कान्तां निस्तन्द्रः साधयेन्नरः ॥ ३९ ॥

परस्त्रीसंगमेपायो न बुधैरुपदिश्यते ।
परं काव्याङ्गमेतत्तु रुचिरं तन्निगद्यते ॥ ४० ॥

प्रतिषेधयवः स्त्रीणां दुर्लभत्वं च यामता ।
तत्सर्वं कामबाणानां निशितीकरणं परम् ॥ ४१ ॥

कान्तानामभिमानाद्वा भयाद्वा परयोषिति ।
महतामपि रम्यं स्यात्प्रच्छन्नसुरतं यथा ॥ ४२ ॥

निम्ने पर्णकुटीरके विरचिते गल्वेऽथ गर्भाङ्कुरै-
र्व्याप्ते गाढतरे तडिद्विलसितैर्भीमं घने गर्जति ।
व्यङ्ग्याकुलितापि यामनयना यामीति जल्पन्त्यपि
प्रायस्तत्र रिरंसति प्रियकृते संहृतयासं मनः ॥ ४३ ॥

अथ मानः—

प्रियं प्रतीर्ष्यया यत्र विकारं कुरुतेऽबला ।
स मानस्तु परस्त्रीणां सङ्गदोषाद्भवेद्यथा ॥ ४४ ॥

किञ्चित्कुञ्चितमेव लोचनयुगं वाष्पाम्बुभिर्गद्गदं
गण्डौ पाण्डुममण्डितावपि परां धत्तः श्रियं पाटलाम् ।
बिम्बोष्ठस्फुरणं तवाद्य दयिते वाक्संयमश्चाधुना
नो विद्मः किमनुग्रहोऽस्ति घटितः स्वान्तेऽथवा विग्रहः ॥ ४५ ॥

स च त्रिधा भवेत्प्रायो नारीणां कामिनं प्रति ।
यथादोषमवेद्य. स्यादुत्तमो मध्यमो लघु ॥ ४६ ॥

तत्र गुरुः—

भुक्त्वा सपत्नीमायाते पत्यौ दृष्टे नखाङ्किते ।
स्वयं तत्सदृयोगोऽस्खलिते स गुरुर्भवेत् ॥ ४७ ॥

तिर्यग्वक्रितमेव नेत्रयुगलं भ्रूविभ्रमो भङ्गुर-
श्चण्डः प्रस्फुरिताधरोऽरुणिमतां धत्ते कपोलद्वयम् ।
कोपावेशवशादियं तव दशा मय्यानते पादयो-
र्यत्यागः कृतवांस्तदा भुजलतापाशेन बध्नातु माम् ॥ ४८ ॥

मध्यमः—

प्रिये दृष्टेऽन्यया सार्धमनुरागेण जल्पति ।
यद्वा सख्योदिते दोषे मान स्यान्मध्यमो यथा ॥ ४९ ॥

कस्मात्तामरसश्रियं सुनयने धत्तस्तरां लोचने
वाणी किं कलकण्ठि निष्ठुरतरा सुभ्रु भ्रुवौ भङ्गुरे ।
मन्तुर्नास्ति मयीति तेन गदिते क्रोधं वृथा मा कृथा
मानिन्याः स्खलदश्रुनेत्रयुगलं चक्रेऽथ तूष्णींस्थितम् ॥ ५० ॥

लघु —

सानुरागदृशा नाथे परां पश्यति कामिनीम् ।
तस्मिन्नन्यमनस्केऽपि स लघीयान्मतो यथा ॥ ५१ ॥

चेज्जानासि कृतापराधमपि मां तत्पार्श्विना संस्पृणा-
मीति त्वत्कुचकुम्भमेव तदपि त्वं मन्यसे विप्रियम् ।
लीलातामरसेन तर्जय परं स्वीयं मुखं साध्वसि-
नेत्रैः कज्जलमेचकैः किमु विधौ विम्बाकृतिं नीयते ॥ ५२ ॥

यः कामिनां तु दुःसाध्यो देशकालबलात्स च ।
कोपः स्त्रीणां भवेत्प्राय. सुखसाध्यो निगद्यते ॥ ५३ ॥

सौधं सुधांशुधवलं रमणीयचित्रं
किञ्चित्कनत्कनकराजिविराजमानम् ।
दीप्तप्रदीपमथ कल्पिततल्परम्यं
क्रीडावनं च कलितं पिककाकलीभिः ॥ ५४ ॥

इत्यादयः प्रदेशास्तु मानिनीनां मनोहराः ।
गरीयसोऽभिमानस्योज्जासनाय भवन्त्यमी ॥ ५५ ॥

दिक्कान्ताननदर्पणप्रतिनिधिं संवीक्ष्य राकानिशा-
कान्तं सौधशिरःसुधाधवलितं तल्पं दुकूलावृतम् ।
आघ्राय स्फुटगन्धबन्धुरतरान् सन्मालतीगुच्छकान्
तत्याज द्रुतमेव चाटुचतुरे कान्ते स्मयं मानिनी ॥ ५६ ॥

प्रभ्युद्गते शशधरे मधुमासि रम्ये
जृम्भाभिमन्मथमहोदयवासरेषु ।
वापीतडागजलकेलिषु मद्यपाने
मानः श्लथत्वमुपयाति मनस्विनीनाम् ॥ ५७ ॥

मुग्धे मन्मथधर्मवारणमिदं पूर्णेन्दुबिम्बं लस-
त्पुष्पैः पश्य रसालमञ्जरिमिमां कामेषुमन्वेषय ।
प्रीतौ कः प्रतिशस्तवेति निगदन् पादानतस्तं करे
बिभ्रत्याः सुतनोस्तनुः पुलकिता सिक्तेव हार्दामृतैः ॥ ५८ ॥

प्रत्यग्रदोषसमये वनिताजनस्य
दूतीजनस्य पुरतो लघुरेव कोपः ।
प्रायो गुरुत्वमुपयाति तयैव कामि-
षयेषु किं नु विषमा विषमेषु रीतिः ॥ ५९ ॥

किमपि चरणपातैर्घातुवादैरुपेते
निविडतरभिमाने किञ्चिदुत्तप्तपूर्णे ।
स्तनयुगलविमागे प्रीतयाप्यायतादरा
मुहुरनुनुतवृत्तौ धीरय कोपो व्यधायि ॥ ६० ॥

चाटूक्तैरपि गाढबाहुनपरीरम्भैर्मुहुश्चुम्बनैः
सान्द्रैः प्रेमवचोभिरम्बुजदृशः स्विन्नन्दिमानं गतः ।
अन्यस्त्रीपरिरम्भजातमुरसि स्वप्नाङ्गरागं समा-
लोक्य द्राग्दयितस्य नूतनतरस्तस्याः स रोषोऽभवत् ॥ ६१ ॥

अथ षडुपायाः—

सामदाने तथा भेद उपेक्षा प्रणतिस्ततः ।
षष्ठः प्रसङ्गविभ्रंशो न दण्डः शुचिहानिदृत् ॥ ६२ ॥

प्रसादने तु मानिन्या उपायाः षडिमे मताः ।
पुरतस्ते निदर्श्यन्ते शुभोदाहृतिसंयुताः ॥ ६३ ॥

अथ साम—

पालनीयस्त्वया कान्ते सापराधोऽपि माद्दशः ।
एवं सान्त्ववचो यत्र तत्साम गदितं बुधैः ॥ ६४ ॥

माद्दशः खलु दुर्विनीत इति ते संरक्षणीयो यदा
दोषः कोऽपि च कोपने लघुतरः क्षन्तव्य एवाधुना ।
एवं सान्त्वनसूचकानि गदतः पत्युर्वचांस्येतया
नेत्राम्भः प्रशमय्य सस्मितमथो वक्तुं क्षनोऽनुग्रहः ॥ ६५ ॥

अथ दानम्—

यत्र तत्तुष्टये दयादयितो भूषणादिकम् ।
किञ्चित्कारणमुद्दिश्य तद्दानमुदितं यथा ॥ ६६ ॥

अयं मुक्ताहार कुचकनककुम्भे तव शुभे
घटेतेत्युक्त्वा सोऽक्षिपदथ गले पङ्कजदृशः ।
तदा रोमोद्दर्षाङ्कुरितवपुषा कुधमलं
जहौ प्रेयानस्या द्रुतमथ चुचुम्बाधरतलम् ॥ ६७ ॥

अथ भेदः—

यत्र प्रसादितं तस्याः समावर्ज्य सखीजनम् ।
कान्तः प्राप्नोति तद्द्वारा कान्ता भेदः स चोच्यते ॥ ६८ ॥

अश्रणोर्लोहितिमानमाशु दधती हस्तद्वयं घुन्वती
मात्रागाः क्षितवेति कर्कशगिरा संतर्जयन्ती मुहुः ।
आगच्छत्यपि वल्लभे प्रियतमा कोपभ्रमद्भ्रूलता
सव्याजं रजितयैव कोमलगिरा स्वैरं समाश्वासिता ॥ ६९ ॥

अथोपेक्षा—

परार्थपिशुनैर्वाक्यैस्त्यक्त्वानुग्रहसंविधाम् ।
यत्रानुगृह्यते योषिदुपेक्षा सा स्मृता यथा ॥ ७० ॥

हारस्तारतरः स्फुरत्तरमिदं प्रैवेयकं सुभ्रु ते
रम्यस्ते तिलकः सुकाञ्चनमयी काञ्ची भृशं राजते ।
प्रत्यङ्गं स्पृशता प्रियेण विलसद्रोमोद्गमा तत्क्षणा-
दित्थं मानमुपेक्ष्यैव शनकैः संत्याजिता मानिनी ॥ ७१ ॥

अथ प्रणतिः—

दैन्यमेकं समाश्रित्य पादयोः पतनात्मता ।
प्रणतिर्वल्लभा सा स्याद्योषितो ललिता यथा ॥ ७२ ॥

काचित्कुङ्कुमपङ्कसंकरलसद्वृत्तोरुपीनस्तन-
द्वन्द्वाङ्क्यन्तिपङ्क्तिपृष्ठमपरस्त्रीसंश्रयं वीक्ष्य तत् ।
भर्तुः पादयुगान्तरस्य किमपि न्यूनं च शंसद्वसं
कामं संमदमाप तीव्रविरहाल्लोलेक्षणाशु क्षणात् ॥ ७३ ॥

अथ प्रसङ्गविभ्रंश—

यत्राकस्मात्प्रजायन्ते भयहर्षादिभावनाः ।
स स्यात्प्रसङ्गविभ्रंशः कोपभ्रंशादथोच्यते ॥ ७४ ॥

वल्लभे गदति मे रुगो हृदि
स्वित्पपात कृतघाजनिःस्वनः ।

किं किमित्युदितयत्युपायया
कोपसंभ्रममयानुशायला ॥ ७५ ॥

प्रसादनं यलिप्ताः स्युरित्युपाया यथोत्तरम् ।
आद्यास्तु भूरिशः कार्यास्त्रयश्चान्त्वाः क्वचिद्बुधैः ॥ ७६ ॥

न चोद्वेजयितव्योऽपि कान्तया मायवः प्रियः ।
मानोऽपि जातुचित्कार्यः प्रणामोद्वसितद्वये ॥ ७७ ॥

प्रयुञ्जीतोपपत्तीश्च दयितापि प्रति प्रियम् ।
नोपेक्षेत पुनः क्षुद्रः स्यादिक्षितकार्यं परम् ॥ ७८ ॥

न स्यात्प्रेम विना मानिनाम्यमूर्यां विना स्मरः ।
द्वयोरपि ततो मानभेदः स्यात्प्रीतिवर्धनः ॥ ७९ ॥

सानुरागा यदैवाम्र मतं सुभग पश्यत ।
दयितेव प्रिय स्यामिन्नाथ चन्द्रोदय जीवित ॥ ८० ॥

अन्नीला मन्त्रयेत्राम कट धृष्ट गतत्रप ।
भो दुर्लीस दुराचार दुमनादिस निष्ठुर ॥ ८१ ॥

मालाकण्ठोरुयचनाद्यमनोज्ञनाथ
सद्विप्रियस्य करणं दयितोमलस्य ।
प्रायः प्रयासयतस्य दुर्लभत्वाच्च
द्वेष्यो मधेरियतमः किल कामिनीनाम् । ८२ ॥

रम्यस्ताण्डवडम्बरोऽपि शिखिनां केकाभृतां बर्हिणात्
पर्जन्या अपि गर्जितध्वनिभृतस्ते वज्रमादेय मे।
वृद्धिप्रोऽपि कदम्बकोरकचय. सोऽङ्गारसन्दोहणात्
प्राणेशाविरहादितस्य सकलं दैवादसह्यं फलम्॥ ८५॥

चिन्तादैर्बल्यमालिन्यजागर्याव्यग्रतादय:।
स्त्रीणां स्युर्बहुधाप्यपि स्यान्मृतिश्चावधे. परम्॥ ८६॥

शशिकलेव तनुस्तनुतां गता
घरतनोरयलिसेऽद्य धवे भृशम्।
अहह काम परेऽहनि सायकान्
निगद कुत्र विमोक्ष्यसि निर्दय॥ ८७॥

रूढा तेऽलकचल्लरी सुमलिना वेणी किमेणेक्षणे
नेत्रं सुभ्रु निरञ्जने धवलतां धत्तेऽथ बिम्बाधर:।
पाण्डुच्छायमिदं वपु' स सुभगो दूरे वियोगक्षम·
व्यापत्तापदशा सखीव सुतनोराश्लिष्य या तस्थुषी॥ ८८॥

शङ्के न तत्र रजनी यदि वा न चन्द्रो
नो कौमुदी धवलयत्यथ विश्वविश्वम्।
किं वा न कोकमिथुनानि विदेशवर्ती -
मां प्रेयसीमपि न संस्मरतीह येन॥ ८९॥

शशधर कुरु ज्योत्स्नामच्छां विकासय कैरवं
विधुनु पवन स्मेराम्भोजावलीं प्रसर स्मर।
विधिजय कथां तस्याप्यद्यावधि परिवूरिमः
किमपि च परं चेतः कर्तुं ममालि समीहते॥ ९०॥

स्युरतो नायकस्यापि दशा विरहसंभवाः।
कामबाणप्रहाराधा गा भूयस्ता रिपोरवि॥ ९१॥

यः प्रेमप्रथिमानमाकलयितु स्विद्विप्रयोगद्रव
जिज्ञासुः मणयौ निजप्रणयिनीं मेने वियुज्य स्फुटम्।

शृङ्गारैकरसामृतस्तिमितधीरुद्दामधामाद्भुतः
श्रीसाहिर्जयतादसावकबरो भूपालचूडामणिः ॥ ६२ ॥

इति सकलकलापारीणरसिकसाम्राज्यधुरीण-
श्रीमकबरसाहिशृङ्गारदर्पणे तृतीय उल्लासः ॥

रम्यस्ताण्डवडम्बरोऽपि शिखिनां केकाभृतां बन्दिसात्
पर्जन्या अपि गर्जितध्वनिभृतस्ते वज्रमादेव मे।
उद्भिन्नोऽपि कदम्बकोरकचयः सोऽङ्गारसन्दोहमात्
प्राणेशाविरहादितस्य सकलं दैवादखण्डं कृतम् ॥ ८५ ॥

चिन्तादैर्बल्यमालिन्यजागर्याव्यग्रतादयः ।
स्त्रीणां स्युर्मदुधाऽपि स्यान्मृतिश्चाऽवधेः परम् ॥ ८६ ॥

शशिकलेव तनुस्तनुतां गता
परतनोश्चलितेऽद्य धवे भृशम् ।
अहह काम परेऽहनि सायकान्
निगद कुत्र विमोक्ष्यसि निर्दय ॥ ८७ ॥

कदा नेऽलकवल्लरी सुमलिना धेणी किमेणोत्तणी
नेत्रे सुभ्रु निरञ्जने घनलतां धत्तोऽथ बिम्बाधरः ।
पाण्डुच्छायमिदं वपुः स सुमगो दूरे वियोगक्रम-
व्यापत्तापदशा सखीव सुतनोराश्लिष्य या तस्थुषी ॥ ८८ ॥

शङ्के न तत्र रजनी यदि वा न चन्द्रो
नो कैरवी घनलयत्यथ विश्वविश्वम् ।
किं वा न कोकमिथुनानि विदेशवर्ती-
मां प्रेयसीमपि न संस्मरतीह येन ॥ ८९ ॥

यद्यद्य कुरु ज्योत्स्नामच्छां विकासय कैरवं
विधुनु पवन स्मेराम्भोजावलीं प्रसर स्मर ।
शिथिलय पथा तस्याप्यद्यावधि परिपूरितः
विमपि च परं चेत कर्तुं ममालि समीहते ॥ ९० ॥

स्युरतो नायकस्यापि दशा विरहसंगयाः ।
कामबाणप्रहाराद्या मा भूवंस्ता रिपोरपि ॥ ९१ ॥

यः प्रेमप्रथिमानपाकलयितु स्विद्धिप्रयोगद्वय
जिज्ञासुः प्रणयी निजप्रणयिनीं भेजे वियुज्य स्फुटम् ।

शृङ्गारैकरसामृतस्तिमितधीरुद्दामधामाद्भुतः
श्रीसाहिर्जयतादसावकबरो भूपालचूडामणिः ॥ ९२ ॥

इति सकलकलापारीणरसिकसाम्राज्यधुरीण-
श्रीअकबरसाहिशृङ्गारदर्पणे तृतीय उल्लासः ॥

चतुर्थ उल्लासः

अथ करुणात्मक —

यत्रैकस्यान्यस्ये म्रक्षो मृतप्रायो भवेत्पर ।
तत्प्रम प्रलपेत्कान्ता स ज्ञेय करुणात्मक ॥ १ ॥

कान्तानः स्मरकेलिचम्पकलता च्छिन्ना खलग्रह्मकी-
प्रक्षाण्ण कवलीकृत पिकफलस्य नोऽधकेशीकृत ।
चन्द्रस्यापि च चन्द्रिका विदलिता नैका चराकी रति
र्निस्मारीकृतमेव विष्टपभिद काम घ्नता शंभुना ॥ २ ॥

सन्यङ्गया मधुरस्वर पिककुले कैश्य मयूरव्रजे
श्वन्द्रेणास्यमृताक्षिणी च हरिणे पीनस्तनौ थारणे ।
दोर्लाम्य नवपल्लव सुरभिता मन्दानिलर्मालयं-
रेतैर्मे दयिता विभज्य च हृता धाता न किञ्चिन्मम ॥ ३ ॥

प्राणेश मन्मथकृतामियतीमवस्था
यातोऽसि त मन्मद्दो खलु म दभाग्या ।
यस्या कृते तपनगामि तवैव मूर्च्छा
सा साम्प्रत नयननिर्गतव रिपूर ॥ ४ ॥

न मे तापव्यापप्रशमनविधौ चन्द्रशकलं
न वा चन्द्रज्योत्स्ना हृदयमुपगूढ न तदलम् ।
परार्तिनाशेवाकथमपि च मूर्च्छापरवशा-
धुना जाम्रयता मयि सुतनु सधेहि सुहृदम् ॥ ५ ॥

रतिमावोद्भवामवस्था विस्मृत्य च द्वयो ।
कार्यवाज्ञायते केवाश्चिदेव करुणाश्रम ॥ ६ ॥

दम्पत्योरपि मावेऽस्ते सगमे च भवेदयम् ।
भूय स्टङ्गारवचन सता च करुणो मत ॥ ७ ॥

ततः शृङ्गार एवायं कारुण्येनानुभावितः ।
कविभिर्गुम्फितो वाढं सुन्दरत्वं प्रकाशते ॥ ८ ॥

अथ सख्यः—

प्रतिवेश्मा नटी चेटी धात्र्यात्रेयी च शिल्पिनी ।
बाला तपस्विनीत्याद्याः स्त्रीणां सख्यः स्मृता बुधैः ॥ ९ ॥

वाग्मित्वं स्मृतिदक्षसाहो भक्तिश्चित्तज्ञता वचः ।
मधुरं नर्मनैपुण्यं कलाभ्यासश्च तद्गुणाः ॥ १० ॥

कौतुकं मण्डनं दत्तोपालम्भोऽथ प्रसादनम् ।
सङ्गश्च विरहाश्वासः सखीकर्मति संस्मृतम् ॥ ११ ॥

कस्यालेख्यमिदं व्यलेखि फलके तन्वङ्गि सत्यं वद
व्याभृश्येति मया तदालिवचनं श्रुत्वा दृशालोक्य च ।
सा वक्तुं न शशाक चारुनयना लज्जानताङ्गी परं
रोमाञ्चाञ्चितचर्मणा निगदितं मद्वल्लभस्यार्त तत् ॥ १२ ॥

सभ्रीची किमपि प्रसाधनविधिं कृत्वाखिलाङ्गेष्वपि
व्यग्रत्वं समवेक्ष्य मन्मथसमावेशादृते चातुरीम् ।
नीपालक्तकमण्डनं कृतवती तस्याः पुनः पादयोः
कामिन्यास्तदिमे भ्रुकुञ्चकलिते चक्षुर्निपातं व्यधात् ॥ १३ ॥

चाटूक्तिः प्रवितायते वरयिता गाढं समाश्लिष्यते
मुग्धः चुम्बनचुङ्कृतिः क्रियत इत्यस्यैव सौख्यावहम् ।
मुग्धे त्वं प्रतिबोधितालिनिधनैर्भेतुर्यवापक्रमे
निष्णातालिसनर्मकर्मसु परं कामेन संशिक्षिता ॥ १४ ॥

उच्चण्डस्मरधूमरानलशिखाज्वालावलीढे हृदि
प्रेयस्या विधृता त्वया निगदितः प्रेमातिरेकः स्वयम् ।
तथिश्रं किल शीतलेऽपि हृदि ते संतापशान्त्यै चिरं
विश्रम्यात्र मयस्यया मम पुनर्निस्नेहया न स्थितम् ॥ १५ ॥

सुभग कुरु मे वाक्यं मुञ्च क्रुधं निजवल्लभां
प्रणयकलहव्यग्रां कामं स्मरज्वरजर्जराम् ।
अनुनय न चेदेकाकिन्यप्यसौ हिमदीधिति-
प्रखरकिरणौर्यास्यत्युच्चैर्बलादपि पञ्चताम् ॥ १६ ॥

अमुकपुलकमभ्राहं दधे वृत्तबुध्ने
निभृतसिह युवाभ्यां स्वेयमानन्दयद्भ्याम् ।
रहसि सुरतकेलि कुर्वतोः कामिनाः सा-
गमःपरलतौघं चेत्युदित्वा वयस्या ॥ १७ ॥

वामं यत्तव सुभ्रु लोचनमिदं भूयः स्फुरत्युच्चकै
रोमाञ्चश्रियमातनोति नितरां वक्षोजयुग्मं पुनः ।
उत्कम्पं भजते यदूरुयुगलं रम्भाप्रकाण्डोपमं
मन्येऽस्मिन् प्रियसंगमं निगदति प्रायोऽद्य सख्यस्तराम् ॥ १८ ॥

सख्य इत्यादिकं कर्म कुर्वाणा योषितां सदा ।
संमन्त्रन्ति रहोमन्त्रविज्ञाननिपुणाः प्रियाः ॥ १९ ॥

शृङ्गार एष कविभिः किल नव्यकाव्य-
बन्धेषु सुन्दरतया ननु वर्णनीयः ।
एतेन हीनमपि किं च कवेः कवित्वं
नैरस्यमेव तृणपूलवबन्धजेव ॥ २० ॥

वर्णयामः कथं नाथ भवत्प्रेमानुपङ्गताम् ।
यत्त्वया प्रापिता संख्यां कान्तैकापि शुभात्मना ॥ २१ ॥

अथ हासः—

वचोऽङ्गवेषवैकृत्यादासमूलात्मजायते ।
पात्रत्रयगतो ज्ञेयो रसोऽयं हास्यसंज्ञितः ॥ २२ ॥

स त्रिविध उत्तमो मध्यमोऽधमश्च । तत्र उत्तमः—

ईषद्विकस्वरैर्गण्डैरीषद्विकचलोचनैः ।
ईषन्निभोष्ठदशनैस्त्रिधा स्यादुत्तमेषु सः ॥ २३ ॥

भाले लोचनमुज्ज्वलज्वलनभृत्पाणौ लसत्कङ्कणं
वक्षश्चाङ्गजाजिनं निगरणे हालाहलालंकृति. ।
शेष. शेखर एष वेषरुचिर. संमोहनाहों वर:
सत्यं चण्डि तवेति शंभुरुदित. सोल्लासहासोऽवतात् ॥ २४ ॥

प्रायो विदीर्णवदनो मध्यमानां भवेदयम् ।
अधमानां पतद्वाष्पो दूरादुच्चध्वनि. स तु ॥ २५ ॥

अथ मध्यम:—

कान्तेऽद्यापि न वेत्सि मन्मथरसव्यापारमार्गं मनाग्
दृष्टः पङ्कजलोचने त्वदधरो भृङ्गेण न प्रेयसा ।
सख्येतं हसिते वधू. प्रमदत सोल्लासहासस्फुट-
द्कोचन्मधुगन्धलुब्धमधुपव्याविद्धं ता मति ॥ २६ ॥

अथाधम:—

गुञ्जाहारमपास्य मौक्तिकलता कण्ठे कृता किं तरां
त्यक्त्वा बर्हिणबर्हमम्बुजमहो कर्णावतंसीकृतम् ।
इत्थं साहिशिरोमणे अकथर त्वद्वैरिनारीगणः
कान्तारे शबरैर्विलोक्य नियतद्वाग्देवतो हस्यते ॥ २७ ॥

स्यान्निम्नपाणिघातोऽत्र मुखरागोऽङ्गवर्तनम् ।
प्राणगण्डकृतस्पन्दो नेत्रोल्लास. प्रजायते ॥ २८ ॥

अथ करुण:—

शोकात्मा करुणः प्रेष्टधनभृत्यक्षयाद्भवेत् ।
निर्वेदवाष्पवैवर्ण्यप्रलापात्मात्र नायक' ॥ २९ ॥

प्रेयान्मे सह बान्धवैर्मृतिमगाद्युद्ध्वा रणप्राङ्गणे
वैधव्येन दुनोति मुग्धवनिताचेतासि सैषा वधूः ।
धुस्त्याज्योऽङ्गव शिशु किमु कृतं दैव त्वया त्वद्विष.
कान्ता साहिशिरोमणे अकथरोदित्येति मूर्च्छामगात् ॥ ३० ॥

वर्णनीयोऽत्र भूपातो दीनयाचय च रोदनम् ।
दैवनिन्दा प्रहारश्च देहस्येत्यादिको मुहुः ॥ ३१ ॥

अथ रौद्रः—

अतिक्रोधात्मको रौद्रो भवेच्छत्रुपराभवात् ।
नायकोऽत्र भवेदुग्र. सामर्थी भीष्मविग्रहः ॥ ३२ ॥

उद्युक्तेर्युधि बाहुजैर्जनयिता यैर्मेऽत्ययं प्रापितो
रामामप्यपहाय वीर्यकलिता रामाह्वयाऽहं द्विजः ।
तेषां जरालकरालकालपरशुत्यच्छिन्नाणां द्विषां
सद्य. शोणितपूरितेऽथ सदनं कर्तास्मि तीर्थे भृगुम् ॥ ३३ ॥

रौद्रानुभावः—

शत्रुक्षेपास्यशोणितस्वेदकम्पाधरभ्रुवः ।
भृकुटिः पाणिघातोऽत्र जायते शस्त्रसंसनम् ॥ ३४ ॥

अथ वीरः—

स्यादुत्साहमयो वीरो दयादानरणोद्भवः ।
नायकः सत्त्वसंपन्नास्त्रविधोऽत्र प्रजायते ॥ ३५ ॥

शौर्यौदार्यगभीरत्वधैर्यादिगुणसंयुत. ।
आवर्जितजनो नेता भवेत्प्रौढपराक्रमः ॥ ३६ ॥

अथोत्तमवीरः—

शेषः कूर्मयुतो बिभर्ति वसुधां विश्वंभरः केशवः
शंभुर्ब्रह्मसहाय एव विदितः सत्त्वे निबद्धस्थितिः ।
एकः शूरशिरोमणिर्निजभुजेनैवेन धत्ते भुवं
भीसाहिर्जयतादसावकमरः खड्गोग्रधाराभृता ॥ ३७ ॥

अथ मध्यम —

त्वं त्रिविक्रम जगत्त्रयमाक्रमाम-
संतोषतो नु मुदितोऽसि यताऽधिकार्थम् ।
नाभ्यर्थितो बलिरहं भवतापि सर्व-
रूपेण याञ्चितमनोरथदानशौण्डः ॥ ३८ ॥

अथाधम —

यस्मिन्नभ्रमुकान्तदन्तमुसला मूलक्षमुन्मूलिता
ज्वालाजालजटालमेघ भिदुर विध्वातमाश्लिष्य माम् ।
हहो वृत्रिपो तदेव भवन किं विस्मृत सयुग
चेदद्य पि चिरीर्षसि प्रतिभट सज्जोऽस्मि लङ्केश्वर ॥ ३९ ॥

तदनुभाव —

अन्वीक्षत्य धृतिर्मानरोमाश्चस्मृतिबुद्धय ।
भवन्ति यत्नात्तेषामर्षावेगाश्च निश्चितम् ॥ ४० ॥

अथ भयानक —

शब्दादेर्विकृतादुघोरवस्तुसदर्शनादपि ।
भयानको भवेत्तेता बाल स्त्री कातर पुनः ॥ ४१ ॥

बालो गभीरमुरजध्वनिमालिलिङ्ग
मातुर्गल समुपकर्ण्य विसारिबाहु ।
प्राप्तुत्करव्यतिकरग्लपिताङ्गशोभ
शोभा बभार परमामपि भीतभीत ॥ ४२ ॥

मानिन्या रतरङ्गसगरविधौ पादानतोऽपि प्रिय
प्रेमप्रायश्चासि य प्रणिगदन् क्रोधा धया धिक्कृत ।
सोऽप्यभ्रमोधरगर्जितर्जितधिया शम्पानिपातोत्कया
सश्लिष्ट स्वयमेव बाहुलतया हित्वाभिमान तया ॥ ४३ ॥

अथ नीचभयानक —

दरभरातियत्नेपथुविद्रुत-
श्रमजलाकुननूभिरुपद्रुतै ।
अकथरेश नोरा नवारिभि
र्यदनदत्तवरैर्यनितायितम् ॥ ४४ ॥

तदनुभाव —

कम्पादिकस्तोऽत्र त्रासो वैवर्यमेव च ।
भवति स्वेदरुग्वाग्विप्लवोपा ससभ्रमा ॥ ४५ ॥

अथ बीभत्स.—

जुगुप्सात्मा तु बीभत्स स्याद्दृश्यस्य दर्शनात्।
श्रवणात्कथनाद्वापि पूतिगन्धादिवासितात् ॥ ४६ ॥

दुर्गन्धप्रचुरकलेवर घसाद्द
बीभत्स कुणपसमूहभीषण तत्।
भ्राम्यद्भि. पतगगणैर्विरूपैमुच्चै-
र्दुर्दर्शं पितृवनमाततान शोभाम् ॥ ४७ ॥

तदनुभाव —

घ्राणस्याच्छादनं देहसंवृतिर्मुखकूणनम्।
निष्ठ्यूति स्याद्घृणा चात्र महोद्वेगान्महत्स्वपि ॥ ४८ ॥

अथाद्भुतः—

विस्मयात्माद्भुतोऽपि स्याद्दृश्योऽसंमाव्यवस्तुनः।
मायेन्द्रजालदिव्यस्त्रीविपिनादेश्च दर्शनात् ॥ ४९ ॥

क्वचर त्वया हृताहं माया निजविद्यया वितत्य मयि।
भ्रमयसि मनसि न विकृतिं कर्तुं तदलं मुधा क्लेशे ॥ ५० ॥

तदनुभावः—

अत्र नेत्रविकास स्याद्गद्गद साधुवादता।
स्वेदरोमाञ्चकम्पाश्च हसा निश्चलतारता ॥ ५१ ॥

अथ शान्त —

सम्यग्ज्ञानसमुद्भूत शान्त सर्वत्र तुल्यदृक्।
निस्पृहोऽत्र भवेद्यत्ता रागद्वेषक्षयाद्यथा ॥ ५२ ॥

साद्रप्रेमरसार्द्रयोवनगतिः स्वैरं हृता संमदाद्
दत्तं भूरि धन यथारुचि तया पात्राय वित्तार्थिने।
विस्फूर्जत्करवालकालनिहतो दुर्वैरिवीरव्रजः
क्रीत्य नः किमतः परं किल परब्रह्मैकतानात्मनाम् ॥ ५३ ॥

तदनुभावः—

निर्विकल्पं मनो गाढं यद्यात्मन्यधिनिष्ठति ।
सुखे न हर्षो नामर्षो दुःखे शान्तरसः स तु ॥ ५४ ॥

अथ विरोधिरससमावेशः—

पूर्वमुक्ता रसा येऽष्टौ मिथस्तेषु विरोधिनौ ।
द्वौ द्वौ रसौ तयोः प्राज्ञः संसर्गं वर्जयेदिह ॥ ५५ ॥

मिथः शृङ्गारवीभत्सौ रसौ वीरभयानकौ ।
रौद्राद्भुतौ तथा हास्यकरुणौ च विरोधिनौ ॥ ५६ ॥

शृङ्गाराच्च भवेद्धासो वीरादद्भुतसंभवः ।
भयानकस्तु वीभत्साद्रौद्राच्च करुणो रसः ॥ ५७ ॥

बुधैर्यौ जन्यजनकौ रसौ निगदितौ मिथः ।
तयोर्युक्त्यापि संभेदः कृतः प्रायो न दुष्यति ॥ ५८ ॥

अथ भावाः—

पूर्वं रसेषु ये भावाः संक्षिप्योक्ता विभागगाः ।
स्वतन्त्रतोऽपि ते चात्र वर्ण्यन्ते संमताः सताम् ॥ ५९ ॥

एते रत्यादयो भावा रसाभिप्रायसूचकाः ।
स्थायिसात्त्विकसंचारिभेदैः पञ्चाशदेव ते ॥ ६० ॥

चित्ते न संस्थिते भावाः संकीर्णाः संभवन्त्यपि ।
प्रायो रत्यादयो यद्वत्तयाप्येते निरूपिताः ॥ ६१ ॥

स्मृतिर्धृतिर्भयं चिन्तासूयाशङ्काश्रमोग्रताः ।
ग्लानिश्च विस्मयौत्सुक्ये लज्जोन्मादौ रतिस्तथा ॥ ६२ ॥

जाड्यं विषादश्चापल्यमवहित्था मतिस्तथा ।
निद्रेति भावाः शृङ्गारे बोद्धव्या व्यभिचारिणः ॥ ६३ ॥

चापल्यं च श्रमो निद्रा ग्लानिः स्वप्नोऽप्यसूयया ।
युक्ता शङ्कावहित्येति भावा हास्ये मयोदिताः ॥ ६४ ॥

निर्वेदो जडता चिन्ता ग्लानिर्दैन्यं रुजा धृतिः ।
एते भावाः प्रयोक्तव्याः करुणे भावकोविदैः ॥ ६५ ॥

प्रमोदो गर्व उत्साहोऽसूया चापल्यमुग्रता ।
मदो वेग इमे भावा रौद्रे ज्ञेया विचक्षणैः ॥ ६६ ॥

प्रतिबोधस्तथामर्षोऽसूया क्रोधो धृतिर्मतिः ।
वितर्कश्चाथसंमोहो हर्षशोकौ मदस्मयौ ॥ ६७ ॥

आवेगश्च तथोग्रत्वं वीरे भावा इमे स्मृताः ।
वचनीयं च संत्रासो मरणं स्युर्भयानके ॥ ६८ ॥

भयं विषादोऽपस्मारो रोगोन्मादौ मतिर्मदः ।
बीभत्ससंभवा विद्भिर्भावास्त्वेते प्रकीर्तिताः ॥ ६९ ॥

जाड्यं मोहस्तथावेगो मतिर्हर्षश्च विस्मयः ।
इति भावा निगद्यन्ते रसे कविभिरद्भुते ॥ ७० ॥

संचारिण इमे ज्ञेया भावा प्रतिरसं स्थिताः ।
सात्त्विका एत एवं स्युः सर्वेऽतिरसाश्रयाः ॥ ७१ ॥

अथ रीतयः—

स्युः कौशिकी चारभटी सात्वती भारतीत्यपि ।
चत्स्रो रीतयश्चैता रसावस्थितिसूचकाः ॥ ७२ ॥

यस्यां लास्यविलासमञ्जिरचनागीतस्तुतिः प्रस्तुता
स्त्रीणां विभ्रमहावभावकलितं सद्भोगसंमर्दितम् ।
वेशाङ्गस्तुतिचारुनव्यमधुरा स्तोकैः समासैरियं
विद्वद्भिर्गदिता सुगुम्फरुचिरा रीतिर्ध्रुवं कौशिकी ॥ ७३ ॥

एषा शृङ्गारकरुणाद्भुतहास्यानां वृद्धये बुधैः ।
वृत्तिर्वत्सारप्रयोक्तव्या संदर्भललिता यथा ॥ ७४ ॥

सर्वद्रव्याधरच्छदं रुचिमिद मर्म्मा बिभर्ति श्रियं
मुग्धे च्छादय दाडिमीफलधिया दष्टा कदाचिच्छुकैः ।

यद्वा प्रेमसुधाम्बुधेरिव तरी पश्चेषुबाणप्रणा
किं वा ते खमणडन स्तनतटे तच्चाशुकाबृणु ॥ ७५ ॥

अथारभटी—

यस्या शस्त्रविदारितप्रतिभटैः सकीर्यते सयुग
भ्रान्ताढ्य प्लुतलङ्घितादिकरणै मायेन्द्रजालादिकम् ।
दुर्विज्ञेयपदार्थसार्थकलिताथोज्झिरणाद्भुता
वृत्तिः सारभटी बुधैर्निगदिता भूय समासाकुला ॥ ७६ ॥

इय तु विद्रुधै रौद्रे बीभत्सेऽथ भयानके ।
मायाः शोभाकरी वृत्तिर्महाकाव्ये प्रयुज्यते । ७७ ॥

प्रासप्रोतचलद्विरिन्द्रसदृशप्रोद्दामदन्ताबाल
शुण्यदकुम्भतटावगलितव्यालत्तमुक्तागणम् ।
सक्रोधप्रतियोधरोधनिपुणस्फूर्जत्कृपाणैर्भटै
शस्त्रास्त्रैः गदागदि प्रवृत्ते भीम मिथ सयुगम् ॥ ७८ ॥

नाम्भोदस्तनित त्विद रणारणात्तूर्यं न विद्युल्लता
तस्यासिजलदा न मेचकरुचो गम्भीरघापा गजा० ।
इत्थ साहिशिरोमणे अकबर त्वद्वैरिनारीगणे
ऽरण्ये भ्रस्यति नश्यतीति निगदन् धाराधरस्यागमे ॥ ७९ ॥

मास चिखादिषति शोणितपूरमुच्चै
स्तृष्णक् पिपासति पुरस्तदसौ विकर्षन् ।
भ्रश्यत्कबन्धकलिते समराङ्गणे द्राक्
फेरुः सफेत्कृतिमुखः किल यम्भ्रमीति ॥ ८० ॥

अथ सात्वती—

हर्षोत्कर्षपरा महाद्भुतरसप्राया च सत्त्वाधिका
त्यागोद्रेकयती मनोहरतरोदारैश्च धाचा चयै ।
माधुर्यादिगुणरुपेतवचना सदर्मशुद्धि दध
त्येषा वृत्तिरुदाहृता कृतमुपै अन्या सता सात्वती ॥ ८१

एषा नात्यन्तगूढार्था शब्दसंदर्भबन्धुरा ।
वीरे रौद्रेऽद्भुते शान्ते प्रायो वृत्तिः प्रयुज्यते ॥ ८२ ॥

त्वं विष्णोः शयनाश्रयो जनयिता लक्ष्म्यास्तथैवाकरो
रत्नानां सिकताश्च शुक्तिजगणास्तत्रत्येव गम्भीरिमा ।
मर्यादा घनतातिगा जलनिधे किं वर्णयामः परं
त्वत्तीरेऽपि तृषा न शाम्यति यतः पान्थस्य तद्वर्हितम् ॥ ८३ ॥

सद्यस्कीर्ति जगन्ति पाण्डुरयति त्वत्कीर्तिरेषामला
मित्राणामरुणीकरोति वदनान्यारुद्गण्डान्यपि ।
श्लाघ्यादद्भुतमेव यत्कृतवती श्यामानि तानि द्विषां
श्रीमत्साहिशिरोमणे अकबर त्वां वर्णयामः कथम् ॥ ८४ ॥

खड्गव्यग्रकरोग्रवीरनिवहैरुद्धारितारिव्रज-
च्छुद्यत्कन्धरसिन्धुरस्रवदसृक्पूरैः प्रवाहायितम् ।
आसारायितमत्र बाणविसरैः सम्पायितं चासिभिः
प्रावृट्काल इवाबभावकबर त्वत्सैन्यशूराह्वयः ॥ ८५ ॥

यौवनं विगलितं मनोरमं
सार्धमेव विषयेच्छया गतम् ।
प्रक्षयंजलधौ मनोऽधुना
स्नातुमेव किल न समीहते ॥ ८६ ॥

अथ भारती—

मुख्यनायकमाश्रित्य या सद्वृत्तोक्तिबन्धुरा ।
वीररौद्राद्भुतैराढ्या वृत्तिः सा भारती मता ॥ ८७ ॥

उत्पादात्ययविस्रसार्धजरादुःखादिकं यत्परैः
स्यात्साधारणमेतदेव सकलं प्रायः सतामप्यहो ।
प्रोन्मत्तद्विपकर्णतालतरला शुभ्रातपत्रश्रियो
नूनं निश्चलतां भजन्त इह तद्धेतुः परं साहसम् ॥ ८८ ॥

सुप्तस्तितस्येति यशोदया हरे
जैत्रश्रीरचणरक्षयत्नसः ।

यस्यौ प्रवालस्थितमौक्तिकप्रभं
शिशोः स्मितं किञ्चिदुदञ्चिताधरम् ॥ ८९ ॥

निर्मंयोऽप्यकथरेश्वरो भयं
यद्दद्यो समिति वैरिणां हठात् ।
तेष्वप्यद्धवलं यशः स्वयं
चित्रमत्र समुपाददे तराम् ॥ ९० ॥

इत्थं महाकविविनिर्मितनव्यकाव्य-
बन्धान् विलोक्य सदलंकरणैरुपेतान् ।
वृत्तीरिमाः समवगम्य रसप्रयुक्ताः
काव्यं महाकविरसौ विदधीत रम्यम् ॥ ९१ ॥

अथ काव्यदूषणानि—

प्रत्यनीकं च विरसं दुस्संधानरसं पुनः ।
नीरसं पात्रदुष्टं च काव्यं शिष्टैर्न शस्यते ॥ ९२ ॥

प्रत्यनीकरसमाह—

हरेयाः स्मरामि वदनं हरिणेक्षणायाः
स्फूर्जन्नवक्षतजपूतिपरीतगण्डम् ।
रत्युत्सवस्य समये किल काव्यमेतत्
स्यात्प्रत्यनीकरसमाधवबुधैर्निषिद्धम् ॥ ९३ ॥

मातृमृत्युशुचं हित्वा मायामानय यौवनम् ।
मुधा सुन्दरि मा रोदीरित्यादि विरसं भवेत् ॥ ९४ ॥

एक एव रसो यत्र अन्ये गाढं निषिध्यते ।
नैरन्तर्येण तत्केचित्प्राहुर्विरससंज्ञितम् ॥ ९५ ॥

त्वं याहि तामनुचितां ज्वलिता या तव कृते कृतं मूढ ।
मयि चाटुकार वचनैस्तदुःसन्धानरसमाहुः ॥ ९६ ॥

विद्वेषी बल्वभो मानो ग्लानो मान्यो युवा कृशः ।
तस्या विरहतप्तायाः काव्यमित्यादि नीरसम् ॥ ९७ ॥

रतिप्रगल्भा कन्येयं नित्यं कृष्टा कुलाङ्गना ।
निर्व्याजं गणिका मूढा पाम्रदुष्टं स्मृतं बुधैः ॥ ९८ ॥

एवमन्यरसेष्वेते दोषा यज्ञ्यां विचक्षणैः ।
संसर्गतो भवेद्येषां कवित्वमपि नीरसम् ॥ ९९ ॥

अनेन पद्धतिर्नियतनायिकालक्षण-
स्फुरद्वरसोल्लसल्लवणिमप्रबन्धेन तु ।
अनङ्गरससंगरप्रथितमानमुद्रावतीं
प्रसाद्यतु भामिनीमकबरेश्वरोऽहर्निशम् ॥ १०० ॥

यद्यस्ति काव्यरचनासु रुचिर्विदग्धा
नानारसेषु रसिकत्वकुतूहलं वः ।
सत्पद्मसुन्दरकविग्रथितं सुरम्यं
शृङ्गारदर्पणमुपाध्वमतुष्टचित्ताः ॥ १०१ ॥

इति सकलकलापारीणरसिकसाम्राज्यधुरीण-
श्रीमदकबरसाहिशृङ्गारदर्पणे चतुर्थ उल्लासः ॥

APPENDIX

Srngarasanjivani

of

Haridevamisra

APPENDIX

शृङ्गारसंजीविनी

सासूय करपल्लवे गिरिजया प्रत्याहृते कङ्कणा
दुद्रोवस्य फणीश्वरस्य फणया विस्फारया योजित ।
सध्याबन्धनयालिन पशुपतेरानन्दबाष्पाम्बुभि
प्रव्यक्त परिपूरितो वितरतु श्रेयासि लोयाञ्जलि ॥ १ ॥

रत्नावन्धनकैतवेन हरिणा लक्ष्म्या कराम्भोरुहे
स्पृष्टे दन्तुरिता विरूढपुलकैरन्योन्यमासीच्चनु ।
प्रत्यङ्ग जडता परस्परमभूदित्थ मनोज्ञो महा
साम्राज्य समुपागतो वितरतु श्रेयासि भूयासि व ॥ २ ॥

सृष्टि काचन मान्मथी विजयते यस्या प्रसादादभू-
दम्भोजोपरि नाब्जसगतिरधाकाशे सुमेरुस्थिति ।
लावण्यस्फुरदम्बुकम्युशिखरे चन्द्रोदयो वर्तते
तस्मिन्नेव तमालि तेपु रुचिरा तारावलि खेलति ॥ ३ ॥

आयान्त्या मन्दमन्द मदनतरपते कीर्तिमुल्लासयन्त्या
कुन्दस्फीतस्मितौघै करकमलचलत्कङ्कणकाणगीतैः ।
कालिन्दीलोलदिन्दीवरुचिरदलद्रोणिविद्राविदृम्ब्या
हृष्ट स्थैर्य युवत्या न भवति स पुमान् यो न धैर्य जहाति ॥ ४ ॥

साकूत सकुतूहल सचकित सोत्कण्ठित सत्वर
सोत्कम्प सचमत्कृत सहसित सभ्रम सानन्दितम् ।
राधाया दलितेन्द्रनीलरुचकव्यामाभिरामे हरौ
दूरादेव पतन्ति पङ्कजदलद्रोणिद्रुहो दृष्टय ॥ ५ ॥

सभ्रासा इव साजसा इव लसन्माध्वीकमत्ता इव
प्रेमार्द्रा इव गर्विता इव सुधासिन्धौ निमग्ना इव ।

गोधुग्वंशनतभ्रुवामनुदिनं दृष्टेऽपि क्षामोदरे
दूरादेव पतन्ति तुस्तरचमत्कारस्पृशो दृष्टयः ॥ ६ ॥

ईषद्भिन्नकपोलनालमतुलव्यावृत्तचक्रस्तुति
व्याभुग्नस्तनचक्रवालविलुठद्वेणीविलासस्थिति ।
पश्चान्मन्दमुपेयुषि प्रियतमे तस्याः पतन्ति द्रुतं
भ्रूभङ्गार्पितकेतकीनयदलद्रोणिद्रुहो दृष्टयः ॥ ७ ॥

काञ्चीकङ्कणकिङ्किणीकलरवव्याजादुदारं यशो
गायन्त्या मकरध्वजस्य पुरतो यान्त्याः सखीभिः सह ।
दुग्धाम्भोधितरङ्गसंगतिनटन्नीलोत्पलस्पर्धिनी
दृष्टिर्यत्र पपात सुन्दरदृशो धन्यं तदीयं जनुः ॥ ८ ॥

कन्दर्पस्य जगज्जयाय नृपतेः प्रस्थानमातन्वतो
भृङ्गे गायति कोकिले च पठति प्रोद्दामकामस्तवम् ।
दीर्घा चञ्चलमालिका विरचिता विस्फूर्जदिन्दीवर-
श्रेणिश्यामललोचनाञ्चलचमत्कारैरुदारश्रिया ॥ ९ ॥

उन्मीलन्मकरध्वजक्षितिपतिप्रौढप्रसादोदयः
स्वैरं हन्त यथा यथा चरतनोराविर्भवत्यादरात् ।
नूनं तत्र तथा तथा नयनयोरासीद्बहो वक्रता
तन्मन्ये यत वैभवे सति नवे कस्यास्ति न व्युत्क्रमः ॥ १० ॥

जृम्भारम्भविधौ सरोरुहदृशा चक्रीकृता दोर्लता
नूनं कुण्डलितं मनोजनृपतेः कोदण्डमुद्वेल्लति ।
नो जाने नयनारविन्दविगलद्बाष्पाम्बुवक्त्रानिल-
व्याजाद्धारुणमारुतास्त्रनिवहाः कस्मिन्पतिष्यन्त्यमी ॥ ११ ॥

उन्मीलत्कुचमण्डलं दरप्रव्यक्तनाभीह्रदं
विस्रस्ताञ्चलचक्रवालमतुलस्वेदार्द्रगण्डस्थलम् ।
जृम्भारम्भविजृम्भिताधरदलं सोत्कम्पनेत्रोत्पलं
दूरावुच्चतबाहुदीर्घलतिकं कुम्भस्तनी जृम्भते ॥ १२ ॥

पादाङ्गुष्ठनिपीडितक्षितितल विस्रस्तचेलाञ्चल
व्यालोलत्कुचमण्डल दरगलन्नीवीनितम्बस्थलम् ।
उद्यद्दोलतमुन्नमन्मुखविधुव्यक्षिपद्भ्रूरुह
दूरादुन्नतदाडिमीफलमिव हर्तुं समाकाङ्क्षति ॥ १३ ॥

व्यालोलत्कुचभारभङ्गुरनमन्मध्य चलत्कुण्डल
विस्फूर्जन्मुखमण्डल प्रविलसद्व्यालोलनेत्रोत्पलम् ।
काञ्चीकङ्कणकिङ्किणीरणरणत्कारामिरामक्रम
लोकाना मनसीव कापि सुदती रङ्गे चिर नृत्यति ॥ १४ ॥

एकान्ते मिलितापि पङ्कजमुखी मत्समुखीने पथि
स्पृष्टा शङ्कितमानसेन न मया मूढेन मन्दात्मना ।
मेने मामनभिज्ञमेव किमिय सावज्ञमेवाथवा
मन्ये दुर्विधिचेष्टितैरुभयथा कामाय दत्तोऽञ्जलि ॥ १५ ॥

यान्ती बन्धुजनेन साकमथ मामाकस्मिकाभ्यागत
दृष्ट्वा दर्शितपीवरस्तनतटोन्मीलन्नखाङ्कावलि ।
सा केनापि मिषेन पङ्कजमुखी स्थित्वा सखीसन्निधौ
सव्याज यदुवाच सार्चिवदना तत्केन विस्मार्यते ॥ १६ ॥

प्रत्यग्भूधरशेखरोपरिलसत्काश्मीरगौरद्रव
द्रोहोद्रेकमहोर्मिमासलतनौ ग्रीष्मोग्रभानौ स्थिते ।
स्नातु सिन्धुतटे घटे निवसन धृत्वा यदुद्रोवया
सातङ्क मुहुरीक्षित प्रतिपद भूयस्तदाशास्महे ॥ १७ ॥

उन्मीलन्मकरन्दबिन्दुमसकृत्पीत्वा वसन्तोत्सवे
काम गायति षट्पदे घनमदे कन्दर्पकीर्तिव्रजम् ।
नास्ते मञ्जुपतञ्जिका न शरधिर्नो वा धरण्यो
भ्रूवल्लीधनुषैव सुन्दरमुखी जेतुं जगद्वाञ्छति ॥ १८ ॥

अह यद्वे पङ्केरुहमुखि कठोर मृगदृशो
भृश धन्यो नून भवति बत यद्वोजयदिदम् ।
वियोगव्यापारव्यथितमपि मा मानमधुना
परित्यज्य त्रातु कथमपरथा न प्रभवसि ॥ १९ ॥

उदेति त्वदन्ये विजयिनि सुधांशोरपि मुधा
विधानं निर्लज्जा जगति जलजश्रीरदमयत् ।
अहं मन्ये धन्ये त्वदधरसुधामेव विबुधा
ह्यलब्ध्वा दुग्धाब्धेर्मथनममृतार्थं विससृजुः ॥ २० ॥

यस्यास्त्वं तरलीकरोषि मुरलीनादेन चेतो जवा-
दौत्सुक्येन चरीकरीषि मकरीमुद्रां च घण्टोजयोः ।
कालिन्दीवहरीविवर्तिनयफरीतुल्याचिलक्ष्म्या यया
श्रीजाने विजरीहरीपि विजने धन्यं तदीयं जनुः ॥ २१ ॥

सुखं शेषे शय्यामहमिव न पर्याकुलमति-
र्नघा दीर्घं दुःखं व्रजसि रजनीजानिकिरणैः ।
अहं मन्ये धन्ये त्वमसि सुखिनी तेन सखि यत्
भवत्या साकूतं सहृदपि न दृष्टो यदुपतिः ॥ २२ ॥

दत्तं धामपदं तयैव सकलक्षीणां मुकुटमंस्तके
तस्या एव मृगीदृशः श्रयदुरः सौभाग्यमुन्मीलति ।
सैवास्ते परदेवतं च मदनाराध्यं समाध्यन्तरे
या युष्माभिरखण्डितेन सहजप्रेम्णा समालोकिता ॥ २३ ॥

सद्वृत्तः शुचिरुज्वलो गुणगणग्रामोऽभिरामो रुचा
हारोऽयं हरिणाक्षि ते कुचतटीमालिङ्ग्य निद्रायते ।
युक्तं तत्सदृशानुरागरसिके काचस्तु पाणिग्रहं
यत्तेऽमी मलिनोऽप्यनीदृशगुणस्तन्मे मनः कृन्तति ॥ २४ ॥

चित्तस्याप्यनले मनागपि मुखे मालिन्यमालक्ष्यते
नो यस्याम्बुनिमज्जितस्य न मया वैवर्ण्यमालोकितम् ।
लोहैरप्यथ ताडितस्य न तनौ संकोचलेशोऽप्यभू-
दस्याः स्वर्णमयोरुरोजयुगले युक्तैव तस्य स्थितिः ॥ २५ ॥

सेहे वातजलप्रपातदहनप्रोत्तापजातव्यथां
पश्चाद्विश्लथवियोजितोऽथ मृदितो यन्त्रे चिरं भ्रामितः ।
कार्पासो गुणतामवाप्य सहसा जातः स्वयं कञ्चुकी
यत्तोजौ परिरब्धुमेष कृतवान् किं किं न कर्मोद्धतम् ॥ २६ ॥

अजनि रजनिरेषा दण्डमात्रावशेषा
रमणमिलितयोषादीर्घरोषाय नूनम् ।
अभिनवकरशाली लक्ष्यते भानुमाली
तदपि न घनमाली दृश्यते किं निदानम् ॥ २७ ॥

पुरा मुरारेरियमङ्गसङ्गा-
दनङ्गरङ्गाधिकसंगरेषु ।
गता निमेषादिव सैव दोषा
दुर्दैवदोषादिह दैर्घ्यमेति ॥ २८ ॥

स्नेहेन पूर्णमभितो हृदय मदीय
मिन्दीवरोदरसहोदरचारुदृष्टे ।
त्वद्विप्रयोगदहनेन विदह्यमान
यद्भस्मसान्न भवतीति विचित्रमेतत् ॥ २९ ॥

वियोगे तन्वङ्गी तव नवकुरङ्गीदृगभितो
मुहुर्दग्धा देह निखिलगुणगेह यदुपते ।
न लेभे विश्राम कथमपि निकाम तदधुना
विधौ वामे धन्यो परिपदपि वामव भवति ॥ ३० ॥

विधुतुद विधु तुद त्वमसि मित्र तत्र क्षमो
नमोऽस्तु भवते हर प्रहर पञ्चबाण रणे ।
भवान् गिरतु पन्नग त्वरितभाशु मन्दानिल
कुल विरहिणामहो यदधुनैव सशाम्यति ॥ ३१ ॥

धावा क्षावाहजमिव विधु मन्यते धन्यकान्ति
तान्ति लेभे मधुकरवतीरुद्गतै सर्वतोऽपि ।
उद्विग्नाभूदहह कमलैर्निर्मलैरानताङ्गी
सगीतेन व्यथितहृदया निर्दयासीद्वियोगे ॥ ३२ ॥

मूर्ध्ना चन्द्र वहसि सतत हन्त भालेन वह्निं
कण्ठेनोच्चैरहह गरल वक्षसा सर्पराजम् ।
पत्न्मध्ये कथय भगवन् किस्विदत्युष्णमास्ते
सर्पङ्गोऽसि स्मरहर कृतस्त्यक्षमा निह्नवाय ॥ ३३ ॥

द्वारं साम्प्रतमङ्गयङ्गसहितं गोरङ्गवत्माङ्गणं
यन्धुस्थानमधास्ति सिन्धुसहितं चाट्टालिका काशिका ।
इत्थं वाचिकमध्वगाय सुदती व्याहृत्य दृष्ट्वा पतिं
प्राप्त तत्र तदैव दैवयशतो रोमाञ्चिता हृष्यति ॥ ३४ ॥

नित्यं निन्दसि चन्दनानि न विधावानन्दमाविन्दसि
प्रौढामोदयति प्रतिक्षणमथो मन्दासि मन्दानिले ।
उन्मीलत्कलकण्ठकण्ठविलसत्कण्ठिता क्षपयसे
तन्मन्ये मदनो विद्यालिनि तव स्वान्ते तपस्तप्यति ॥ ३५ ॥

स्निग्धा दृष्टिः किमिति कुञ्जने निर्मिता चानभिज्ञे
स्मेर तस्मिन्वदनकमलं किं निमित्त व्यधायि ।
उक्त कस्माद्वचनमुचित चाविदग्धे मयेत्थं
पश्चात्ताप. कुवलयदृशो मानसं कृन्ततीव ॥ ३६ ॥

नीता रात्रि. कथमपि मया दासरोऽप्येष नेयो
नानोपायैर्विरहदलिता नास्मि सद्य स्वतन्त्रा ।
नत्वा धातस्तदपि किमपि प्रार्थये त्वामिदानीं
माभूत्कस्याश्चिदपि पदवे प्रेयसि प्रेमबन्धः ॥ ३७ ॥

हस्तार्कयोगमवगत्य भवानिदानी
मुत्कण्ठितोऽस्ति किमु खञ्जनदर्शनाय ।
तत्पश्य पश्य कनकैकलताविवर्ति-
पद्मस्थितस्य युगल नवखञ्जनस्य ॥ ३८ ॥

यूना पतिष्यति विलोचनखञ्जनाना
दृष्ट्वा गत नयनखञ्जनमायताक्ष्या. ।
इत्याशयेन किमकारि मनोभवेन
ताटङ्कयुग्मकपटादिह पाशबन्ध ॥ ३९ ॥

अभिनवपरिरम्भारम्भसभाव्यमान
मधुकरपटलीभि पुण्डरीकभ्रमेण ।
मदनविजययात्रामात्रलब्धैर्यशोभि-
श्चुरितमतुलज्जाहार्यं भाति हास्य मृगाक्ष्या ॥ ४० ॥

क्वचिरतिमिरजालं दीर्घकालं दधानः
सितविकसितमद्धे चारुपङ्केरुहं च ।
प्रसरदमृतसिन्धूमुद्भमन्नाविरास्ते
नवकनकलतायां निष्कलङ्कः कलावान् ॥ ४१ ॥

अपरगिरिकदारो लब्धगङ्गाच्छधारो
जयति कनकवल्लीसङ्गभागुज्ज्वलश्रीः ।
तदुपरि रुचिरेयं चन्द्रलेखा विशेषा-
दधिगतपरिवेषा चारुवेषा चकास्ति ॥ ४२ ॥

भ्रमरसरिदुदञ्चद्वीचिरिन्दोरमन्दो
विहरति तिमिराणामेष तस्मिन्विवर्तः ।
तदुपरि रुचिरास्ते तारका तारकान्ति-
र्जयति मदनसृष्टिः काचिदेवंविधैव ॥ ४३ ॥

भित्त्वा हाटकसंपुटं तदुदरात्सिन्दूरमिन्दूद्भवे
वक्त्राम्भोरुहनागरीकरतलेनादाय बिन्दुं ददौ ।
वक्षोजप्रतिपत्तमाशु करजैरुद्भिद्य तल्लोहितं
हृत्वा हर्षवशेन किन्नु तिलकं चक्रेऽतिचक्रोत्रणा ॥ ४४ ॥

रुचिरचिकुरराजीः पश्य राजीवदृष्टे-
र्विहरति कनकाद्रौ दर्पिणी सर्पिणी च ।
विमलकमलकोषे वीतदोषे परं च
स्पृशति बत समन्तादञ्जनं खञ्जनश्रीः ॥ ४५ ॥

विकचकमलकोषे हीनदोषेऽस्ति बिम्बी-
फलरुचिपरिचुम्बी चन्द्रिकाया विलासः ।
कनकशिखरिसङ्गादच्छगङ्गाप्रवाहो
विलसति सुरसाहो वारिवाहोपकण्ठे ॥ ४६ ॥

भ्रमन्मदसौन्दर्यविसारिवारि-
विराजिता रोवलिनी विभाति ।
यदङ्कजं पङ्कजयुग्ममुच्चै-
रनङ्गतुङ्गश्रियमादधाति ॥ ४७ ॥

आस्ते मतल्लो नवहेमवल्लो
तस्यां सुवर्णाचलयो. प्रकाशः ।
तस्मिन्नभूदिन्दुकलाविलासो
यस्मिन्निवासो मकरध्वजस्य ॥ ४८ ॥

आलोकिता हेमघटीतटी चेत्
पटीरपङ्कावलिभिर्यदि स्यात् ।
तदोपमीयेत मुखारविन्द-
मन्दस्मितस्नातकुचाञ्चलश्रीः ॥ ४९ ॥

मेरुद्वयं वर्षति वारिबिन्दू-
न्निन्दूदरादुल्लसति स्मितश्रीः ।
विधुर्जेहावल्लुजवैरिबन्ध-
मन्धं तमो मुञ्चति बन्धनानि ॥ ५० ॥

निस्पन्दमिन्दीवरयुग्ममासी-
द्बन्धं तमो बन्धनमाचकाङ्क्ष ।
मेरावभूदिन्दुकलाविलासो
बभूव हासो विधुमण्डलस्य ॥ ५१ ॥

पाथोरुहद्वन्द्वरुचा सनाथो
निशाधिनाथो रुरुचे तमोभिः ।
बभूव सम्पाप्यथ वीतकम्पा
पीयूषपम्पावलिरुल्लुलास ॥ ५२ ॥

कीर्णा सुवर्णाचलभूमिरिन्दु-
कलाकलापैरभितो विरेजे ।
सदर्पकन्दर्पनृपप्रशस्ति-
वर्णावलिपूर्णा जयपत्रिकेव ॥ ५३ ॥

नीलाम्बरावगुण्ठितवदनविधोरुद्गता दृष्टिः ।
शफरीव जयति शैवलमालान्तरिताम्बुजादस्याः ॥ ५४ ॥

मुक्ताफलैकावलिरम्बुजाक्ष्या
वक्षोजयोरुज्वलकुन्दकान्तिः ।

तर्पिणीसलिलपानलयुनो-
श्चोक्तता भाति मृणालिकेव ॥ ५५ ॥

राज राजीवविलोचनाया
स्तनद्वये हारयिसारिफान्ति ।
सुमेरुधृङ्गद्वयसङ्गगङ्गा-
वसत्तरङ्गाकुलमालिकेव ॥ ५६ ॥

सुवर्णकम्बुस्खलदम्बुचारु-
धारेव हारे रुचिरा विरासीत् ।
बालाधपुष्पामधनुर्विलग्ना
द्विधाकृता मञ्जुपतत्रिकेव ॥ ५७ ॥

इन्द्रनीलमणिमञ्जुमालिका
भाति हन्त कुचपालिकाकुचे ।
तामसीव घनकाद्रिमस्तके
भृङ्गराजिरिव पद्मकुड्मले ॥ ५८ ॥

श्यामसामरसदामकैतवा-
द्वास्यचन्द्रमकृपा निशा चिरम् ।
सेवते स कथमन्यथाधुना
वक्षपते कुचसरोजकोरक ॥ ५९ ॥

सुमेरुविस्फूर्जदुपत्यकाया
सदा तमिस्रा पतितो यदि स्यात् ।
तदोपमीयेत तमाद्रनीला
माला मयोरस्य तले कुचस्य ॥ ६० ॥

पद्मरागमणिमञ्जुमाद्धया
बालया कुचयुग विभूषितम् ।
स्वीयपुष्पतिचुम्बिदाडिमी-
युग्मवद्विलसति प्रतिक्षणम् ॥ ६१ ॥

माणिक्यमाला विमलास्ति बाला-
कुचद्वये कुङ्कुमशोणकान्ति ।

सुमेरुशृङ्गद्वयसङ्गिरिङ्ग-
घवीनसूर्यातपमालिकेव ॥ ६२ ॥

सिन्दूरबिन्दुं रविमाननेन्दुं
परपरां धम्मिल्लतमः समं यत् ।
तद्वश्यकामो जयति स्म कामो
घामोरुशृङ्गान्तरङ्गिणीषु ॥ ६३ ॥

शीतांशुरस्ताचलमौलिचुम्बी
कथं बिलम्बी दयितो बभूव ।
घया निमेषादिव हन्त दोषा
जगाम शेषापि दया तदस्तु ॥ ६४ ॥

निशा कृशा हन्त निशाधिनाथो
बभूव पाथोरुहचक्रमन्दः ।
अतः परं हन्त गृहं प्रयामो
विधेहि दामोदर सुन्दराशाम् ॥ ६५ ॥

कोदण्डदण्डस्य विधाय दण्ड-
मखण्डमौर्वीं च पतञ्चिकायाः ।
संन्यासकामोऽथ बभूव कामो
घामोरुमानावनुमीयते स्म ॥ ६६ ॥

विरामभेषापि ययौ त्रियामा
स शीतधामा सखि धूसरोऽभूत् ।
तथापि चेदस्ति तथैव मानो
बभूव का नो यद् हानिरत्र ॥ ६७ ॥

त्यक्तास्त्वयाद्यापि सखे न मानो
मुधैव का नो यद् हानिरस्तु ।
आस्तां स कामो नितरां सकामो
वयं प्रयामो भवनान्तरेषु ॥ ६८ ॥

विराममेषा खत यांति दोषा
तथापि रोषारुणितैव दृष्टिः ।
निशापति. क्लिष्यति पश्चिमाया-
मये किमाशामफलीकरोषि ॥ ६९ ॥

संबोधितासि परिणामहितैर्वचोभि-
रभ्यर्थितासि चरणावुपधाय मूर्ध्ना ।
अम्भोनिधावथ विधावपि मज्जमाने
माने कथं कथय ते बत पक्षपातः ॥ ७० ॥

उल्लङ्घ्य सर्वभयपर्वतमानताङ्गो
लज्जापयोधिमवधीर्य विधाय धैर्यम् ।
विद्युल्लतेव ललिताङ्गविसारिदीप्ति-
र्निर्भर्त्सितान्धतमसा रभसादुपैति ॥ ७१ ॥

अभिसरेण तरुणीना तरणिरिव द्योतते तिमिरम् ।
जलदे सति विधुकल्पे भूरपि तत्पेन तुल्यता याति ॥ ५

सौधीयति विषमघनी दिवतीयति सन्तत रजनी ।
दीपीयति घनतिमिर रभसादभिसारिणोर्यूनो. ॥ ७३ ॥

कुल्यातुल्या सरिदियमभूदन्धकारप्रचारः
सूर्याकारः समजनि फणी नूपुरत्व प्रपेदे ।
प्रासीदेषा नगरपरिखा पङ्कलेखानुकारा
धारा वारामपि मम पुरा हन्त द्वारा बभूवु. ॥ ७४ ॥

दीपीयन्ति पयोमुचो घनरुचो मित्रीयति प्रस्फुरद्-
ध्वान्त सम्प्रति नूपुरीयति फणी तल्पीयति भ्रान्तभू. ।
कस्तूरीयति कर्दम. कुलभुवा यस्याभिसारक्रमे
मन्ये धन्यतरेण तेन कृतिना किं किं न तप्तं तप. ॥ ७५ ॥

क्वणौ मेरू जलदपटलैरिन्दुबिम्बावलम्बी
रोलम्बोऽभूदवनिवलये पङ्कजं च प्रतस्थे ।
विद्युल्लली तिमिरनिकरैरावृतासीदयने
स्वत्पुण्येन व्यरचि रुचिरा सृष्टेरविधैव ॥ ७६ ॥

नेत्रं खञ्जनगञ्जनाय तरलीभावं नयं गाहते
यच्चायं शिथिलीभवत्यनुपलं केलीक्रमो धूलिषु ।
किं चायं समुदेति यत्तसि मनाग्वक्षोजयोरुद्गम-
स्तन्मन्ये स्तुतनोस्तनौ तरुणिमा वस्तुं समाकाङ्क्षति ॥ ७७ ॥

जेतुं यौवनमभ्युजायतदृशो लब्धं यशो नूतनं
कन्दर्पक्षितिवल्लीच्छलेन कुरुते निश्रेणिकोपक्रमम् ।
कर्तुं यत्तसि पक्षपातवशतस्तस्यैव वक्षोजयो-
रारम्भं गिरिदुर्गयोरनुदिनं तारुण्यमाकाङ्क्षति ॥ ७८ ॥

तारुण्योदयमादधाति निभृतं वक्षोजयोरुद्गम-
श्चाञ्चल्यं नयनोत्पलस्य सहसा बाल्यं जिगाय स्वयम् ।
कन्दर्पक्षितिपस्य दर्पभरितस्योद्दामधामस्थिते-
स्तन्मन्ये स्तुतनोस्तनावनुपमं साम्राज्यमुज्जृम्भते ॥ ७९ ॥

वक्त्रः सादरमावृणोति वसनप्रान्तेन यत्सास्मितं
नेत्रान्तेन च हन्त पश्यति शनैस्तारुण्यभाजो जनान् ।
भूयोऽपि श्रुतयाथ कान्तकथयाप्यानन्दमाविन्दति
प्रेम्णा कन्दलितं तदत्र स्तुतनावित्येव निर्णीयते ॥ ८० ॥

प्राज्ञीभिर्मधुसिन्धुबन्धुवचनोपन्यासकान्तक्रमै-
रानीताभिमुखं मुखं न कुरुते भर्तुः स्वयं संमुखम् ।
यत्केलीगृहदेहलीषु न पदं धत्तेऽपि धत्ते निजं
वक्त्रः पद्मदृशो न शैशवमतिक्रान्तं ततो लक्ष्यते ॥ ८१ ॥

वक्त्रस्तावदुरीकरोति घटरीयुग्मस्थितिं प्रस्थिते
नेत्रे कर्णमुपाश्रितुं च गुरुतां धत्ते नितम्बस्थली ।
रोमाली तरलीकरोति हृदयं यूनामतो मन्महे
वृद्धिं हन्त रतीश्वरः सुमहतीं लेभे तरुण्यास्तनौ ॥ ८२ ॥

प्रस्थानाय कृतोद्यमे प्रियतमे नेत्राम्बसा भूयसा
चक्रे चन्द्रमुखी भृशं प्रतिदिशं सद्यः स्रवन्तीयतम् ।
यासीदत्र पुरे पुरेव वणिजामागच्छतां गच्छतां
यानायातकथा यथा स्खपगता मार्गावरोधक्षमैः ॥ ८३ ॥

श्रुत्वा चन्द्रमुखी सखीजनमुखात्प्रस्थानमागन्तुक-
प्राणेशस्य तदा मुदा निजपदा हृत्वाथ दत्वा जलम् ।
सद्यस्तावदशोकमध्वगमहाशोकाय पुष्पान्वितं
चक्रे हन्त तथा गतागतकथात्रासीद्यथा नाध्वनि ॥ ८४ ॥

चण्डांशोरतिचण्डदीधितिभरैरत्यर्थमुद्वेजिताः
कुर्वन्त्यत्र गतागतं न पथिका. क्लान्ता महाप्रान्तरे ।
तस्मादत्र सरित्तटे घनवटे विश्राम्यतामध्वग
श्रान्तिस्तावदपैतु हन्त भवतो मन्दारमन्दानिलैः ॥ ८५ ॥

उच्चैः पीनपयोधरस्थितिमिमामभ्युन्नतामीक्ष्य चेद्
ग्रस्तुं वाञ्छसि तावदध्वग तदा स्थेयं त्वया जाग्रता ।
नैव चेदिषमाशुगो बत महाचोरः समेत्याद्भुतं
धैर्यध्वंसविधिं विधाय भवतो गन्ताथ हन्ता परं. ॥ ८६ ॥

इयं रजनिरुज्ज्वलद्विजपतिप्रभाजृम्भिनी
चिरं यदि विलम्बिनी कुमुदकाननं गाहते ।
वियोगविषमज्वरव्यतिकरव्यथाचुम्बिनी
कथं नवनितम्बिनी कथय धैर्यमालम्बतु ॥ ८७ ॥

कल्पीयन्ति दिनानि भूतलमिदं तल्पीयति प्रत्यहं
वल्गीयन्ति विधुरिपोऽपि मदनो व्याघ्रीयति क्रोधनः ।
रात्रिः किं च युगीयति प्रियतमे सम्प्रस्थिते साम्प्रत
तत् किं यत्र नतभ्रुवामनुपलं दुःखाय संजायते ॥ ८८ ॥

करोति दहनं यदा सखि मृदा तुषारद्युतिः
सरोजकुसुमावली मयि करोति वाहुल्यकम् ।
यदं च मलयानिलः सगरलः समावहयते
परं च किमु पश्यतामिव करोति पद्माकरः ॥ ८९ ॥

दग्धेव हरिणी हता कुटिलयौवने धीरिणी
शिलाघटितमणी धसत्कचदयेव निर्भर्त्सिता ।
तुषारकिरणो यदा तव मुखाम्बुजश्रीभिया
जिलोऽस्ति भयती न कैरविरहिताय संताप्यताम् ॥ ९० ॥

प्रियस्य मणिमन्दिरे प्रतिफलं विलोक्य प्रिया
ह्रिया किमपि नोच्चकैरियमुवाच मुग्धानना ।
पर तु पुलकाङ्कुरप्रकरदन्तुरं सचेतः
कदम्बकुसुमायितं वपुरवाह धन्यो पुर. ॥ ६१ ॥

स्थिता गुरुगृहे वधूरवनता स्वपीठस्थले ·
त्वसत्प्रतिफलं चिरादियमुदीक्ष्य पत्युः पुर. ।
चकार पद्मपङ्कजं मुकुलित तदीयानन-
च्छपाकरकरान्वितं तबुचितं वयं मन्महे ॥ ६२ ॥

भ्रमन्दमणिमन्दिरे प्रतिफलं निजं दूरतो
मदालसदृगा, निशापतिमुखी विलोक्य क्षणात् ।
स्वभिसदयिताभ्रमादधरबिम्बमुत्कम्पितं
व्यधत्त पटिवाससा तदिह केन विस्मार्यते ॥ ६३ ॥

प्रभातसमये निजं पतिमुपतमाढक्कक-
च्छविच्छुरितविस्फुरत्पृथुललाटमालोक्य सा ।
स्वपाणिकमलादियं मुकुरमर्पयन्ती करे
न मज्जयति सागसं किमु तमाशु लज्जाम्बुधौ ॥ ६४ ॥

अयंमि गठमानसं कुटिलसागसं त्यामतो
यतो नयसि यामिनीमपरकामिनीभि. सह ।
त्ययैव विमुखीकृता मम सखी विपीदत्यहो
मदोन्नतकुलस्य ते किमथवा विचित्रं महत् ॥ ६५ ॥

केयं गेयवचास्यमम्बुजमिदं नेत्रे च नीलोत्पले
कण्ठः कम्बुरयास्ति बाहुलतिके यस्या मृणालीद्वयम् ।
यद्वोजावरबिम्बकुड्मलयुगं नाभी ह्रदोऽय महा-
नङ्गिः पल्लव एव सापि सुकृती सार्धं विधत्ते कथम् ॥ ६६ ॥

सपर्कोरकमवस्य कोमलमनोरलाघवमभ्यागता
वेदधी पुलकाङ्कुरा च समभूत्कान्तस्य पाणिध्वमात् ।
भीता किं च भूय पश्चविशिखप्रथमबाणावलि-
मालव्य विपक्षिणं चकास्ति यत्सखेयका निश्चलीकृतु ॥ ६७ ॥

हारो निर्गुणतामवाप विततां नीरागता चाधरे
नेत्रे चापि निरञ्जन कुचयुगे निश्चपमासीत्पुन ।
वेणी मुक्तिसिय जगाम सुतरामद्यापि दोषा गता
नो चेदम्बुजलोचने समधिक कामस्तदा वर्तताम् ॥ ९८ ॥

स्मितप्रसरचन्द्रिकामिलदमन्दमाध्वीसुधा-
करम्बितमिद वचो रचय चारु चन्द्रानने ।
उपैतु कृतकृत्यता श्रवणमेतदेतावता
मनोरथपरम्परा तदनु दूरमुज्जृम्भताम् ॥ ९९ ॥

मह पङ्के पङ्केरुहमुखि कलङ्केन रहिते
मृगाङ्के नि पङ्क कमलयुगल खेलति मुहु ।
पर च स्निग्धाङ्गी तदुपरि भुजङ्गी त्रिजगतां
मनो हर्तुं भृङ्गीयुतमनिशमङ्गीकृतवती ॥ १०० ॥

सरस्यामेतस्यामनुपमसुवर्णाचलतल-
स्खलल्लावण्याम्भ प्रचयरुचिराया प्रतिपदम् ।
इदानीमानीय द्रवदमृतमिन्दोरभिनव
सरोजे सौभाग्य विरचयति भाग्य सुकृतिन ॥ १०१ ॥

निर्दोषा गुणशालिनी त्रिजगतामानन्दनिष्यन्दिनी
कीर्तिव्याप्तविभाविनी सुविशदा शृङ्गारसजीविनी ।
नानालङ्कृतिधारिणी गुणवती नित्य मनोहारिणी
भव्यार्था तरुणीव तेऽस्तु सतत दु खैकसहारिणी ॥ १०२ ॥

श्रीमल्लीलमणे सुतस्य कृतिनो गौरीपतेरात्मजो
धीरश्रीहरिदेव एष समभूद्भूदेवचूडामणिः ।
तेन स्फूर्जितकीर्तिनाथ कविना लीलावराभिर्मिता
जीयाद्भुवनसौख्यराशिजननी शृङ्गारसजीविनी ॥ १०३ ॥

यो जातो मथुरापुरे पुनरभूद्वाराणसीवासवान्
ख्याता लक्ष्मणचन्द्रदेवसदने श्रीलालमिधाख्यया ।
एतत्पुस्तकमस्तदोषमलधीर्देवयानीसुतो
धीरोऽलो हरिदेव एष कृतवान्निश्चेश्वरप्रीतये ॥ १०४ ॥

इति श्रीहरिदेवमिश्रकृता शृङ्गारसजीविनी समाप्ता ॥

MANUSCRIPT VARIANTS

I Manuscript of the Anup Sanskrit Library

[The quarters of a verse are represented respectively by a b c and d and the heading without any letter]

प्रथम उल्लासः

१ ॥५०॥ नम परमात्मने, a दुर्ज्ञेयम्

२ a यस्य, स्वर्द्धुनीवामल.

३ c परतो जय; d हमायूं

४ b जैघात्रिक

१४ c and d अष्टौ स्तंभाश्रय सात्विका भावाः परिकीर्त्तिता

१६. The heading is added by me

१८ प्रकाशसमोग I have altered this in accordance with the following headings

१९ c श्रयन

२० b नत्वा instead of पत्या

२१. प्रच्छन्नाप्रलभमाह The adjective is dropped since the division into प्रच्छन्न and प्रकाश according to the text is only for समोग

२४ २६ The headings are added by me

२९ b नीत्वा न चक्रा

३० The heading is added by me

३१ d प्रपचा चित

३२. The heading is added by me

३३ a नायक नायिका

३५. a मान

३६. d मा कृथा

३७ a निश्वासा , b घपुरिद विभ्राजते पेलच is added to fill up the gap

३८-४० The headings are added by me

४१. b समुज्जृंभते
४२. c माध्यस्थं; d मुग्धी
४४. a हरत्यासं
४५. c मद्राढ्यं.
४६. a मुष्टयां; c न यावं; d न भयंकरैः.
४७ b माला.
५६. b पिनः; d स्वयन्.
५७ c मध्य रोदिति.
६२. d तत्समीतिलम्.
६४. रसकोविदा म.
६५. ,सविभ्रमा म; a किलिंकिंचितैः.
६६ प्रगल्भा is added by mo
७०. अथ is added by mo
७२. a पूर्णे.
७६, ७७. The headings are added by me

द्वितीय उल्लासः

५. a यः श्रुतोऽपि.
७–६. The headings are added by me. Verse 7 is numbered 6 in the MS and the following accordingly 7 sq.
१० The heading is written in continuation of the last line of the previous verse but before its number, viz 8
१४. d भर्त्तरितरं सिरं
१८. a यन्नममस्यसं.
११. d आवि कुर्यात्.
२२. a यत्तोज्झवित्त भर.
२३. अयोज्झतमन्मथ.

२४. a कक्षास्थल; d चलात्कंकण.
२६. The heading is added by me. c दुग्धस्था.
२९. This is numbered 28 and the numbering is continued accordingly.
३२. b चित्तहार्या.
३८. b मणितैघा; c चलात्करामोदहं.
४१. नायिका.
४३. अथ स्वाधीनपतिकालक्षण; c मानाविलास.
४७. b सञ्जिताङ्गतोश्रया.
४८. a स्वागं.
४९. a-b कोपाव्यति.
५१. a दूती.
५३ अखंडितं.
५६. c विधुरतासंगमा.
५७. c तदागमन.
६४. d तन्मिति.
६५. अथोत्तमाख्यलक्षणं.
७३. b तीक्ष्ण, c व्यंगस्तपो.
७४. a संभोग्यसौख्यं.

तृतीय उल्लासः

१. अथ विप्रलंभशृंगारः.
२. c पूर्वरागो.
७. d व्याख्यथाष्टमी.
८. c दंपत्यो संगमाभावे.
१०. d विशिष्ठे लक्षीकृता.
१२. The heading is added by me.
१४. b विंदति.
१५, १७, १९, २१, २३. The headings are added by me.

२७. d ज्वर v कटिते :. The mark indicates omission of म.

२५, २७. The headings are added by me.

२६. c सत्यं घृत्तानुयादे.

३२. The heading is added by me.

३३. शृङ्गारामासतो.

३४. The heading is added by me; d गुणैः.

३५. d नियुंज्यालिंगितीमति.

४७. The heading is added by me; c तदिसघये.

४६, ५१. The headings are added by me.

५२. c नेत्रेः

५६. c स्फटगंध.

६२. The heading is added by me.

६३. c निदर्शते.

६४. The heading is added by me.

६५. c पत्यर्थेचांसि.

६६, ६८. The headings are added by me.

६६. a लोहितनानं.

७०, ७२. The headings are added by me. ७२. d योषिता.

७३. d संमदमापतावित्रहा.

७४. The heading is added by me.

७६. a-b स्फुरितयपाया.

८०. b भर्तुः

८२. The heading is added by me.

८४. b शिलिंध्र.

६१. a स्फुरता.

६२. प्रयोनिज.

चतुर्थं उल्लासः

१. The heading is added by me.
२ d कामग्नता.
३ a कुलै कैश्यं.
४. d निर्मंत.
५. a व्यापप्रशमन.
१३. d कामिन्यास्तल्लिमे.
१५. b चराता.
१७. c रहस.
२३. The heading is only स त्रिविध उत्तमः.
२५. d संभुरचितः ; हासोचताःत्.
२५. d स तुः.
२६. a नित्तिस मथरसं.
२७. a कृतां किं; d वाष्पेक्षणो.
३२. a जनयाता.
३४. b कंधाधरग्रहः
३५. अथ वीररसः
३७. b शंभुब्रह्म.
३८. अथ मध्यम; b यताधिकार्थं.
४२. c घंशुकर.
४४. अथ is missing; c नचरेश.
४८ a घाणस्याछदनं; c स्याघृणा.
५३. b चित्त थितो.
५४. तद् is missing; d स तुः.
५५. The heading is added by me; b निभागया.
६१. b संभवत्यपि.
६२. a स्मृतिधृति.
६५. d भावुकोविदैः.
६६. c-d बीभत्ससंभवा विद्धिः प्रकीर्त्तिताः.
७१. d रसाश्रयः.

७३ c स्त्रीकै
७५ a विमर्ती, b कदाचिद्युक
७६ d ग्रसति
८० b प्रातदसौ ; d फरः
८१ The heading is added by me
८३ a विष्णो
८५ b पूरै
८६ b विषयेच्छया
८७ The heading is added by me
९१ c घृतोरमा ; d रम्या
९५ d चिरसि
९६ c ससम्रतो
१०० d निर्ग
१०१ d चित्ता

II. Manuscript of Mr. Agarchand Nahta

प्रथम उल्लासः

३१. a मां मन्यसे, d धूर्तः प्रपंचाचितः.
३३. c नायकं नायिकां.
३६. b कामज्वरा तन्वती
३७. b विम्रब्ध विधाजते.
४३. c बन्धनमोक्षणक्षणविधौ हस्तौ धुनानास्य; d मुक्ता-
हारवतां
४४. b सकंपाधगूहिता, d हृदि रंतुं
४६. a नायकोनुनयेन्मुग्धां; c न धाल.
४७ c निर्यान्ती
५०. d चेष्टितां
५१. a कूटातट; d कामिहरिणं
५२. b शोभारंभकरकिशलयं
५५. c यच्छेक, d पठन्ति
५६. d हृदय; मुखाभोरुहां
५७. a The word सा is missing
५६. c मानिन्या
६०. a कांता कांता
६२. d तत्सीमतिनमस्ति.
६३. a यत्रांगस्मरंगसंगसुभग
६८ d धीरावर्हितथा.
७२ a पूर्णं

द्वितीय उल्लासः

५. a य श्रुतोपि
६ b स्वप्नेय तस्य तु c – d श्रवणे च त्रिधा देशे काले
भग्या च भियते ॥ ७ ॥

७ a – b भूयांस प्रतिसद्म संति दयिता येषां व्यवायोद्भव-
व्यायामोल्लसदंगसंगतजला. सद्यो द्रवत्यंगना ।
c स पद्म सुभगे

८ c मुग्धरूप

१४. d भर्तरि तद्व्यतिरिक्त

२२ a यत्नोऽत्रिच्छोभत.

२६ b चान्यथा.

२९. c नष्टूक्ति

५६ d भिसारोद्यमं

६३. b etc —

ये.यामिनायकं यांश्तिंजन्मंजीरमेखला ॥ ६२ ॥

स्वीया अपादशविधा परकीया द्विधा मता ।

ऊढया तथैवानूढाया भेदादेता स्युरष्टधा ॥ ६३ ॥

७२. c संगयस्तपो

७४. c सखाति

According to this MS there are 76 verses in this Ullasa The verses are here wrongly numbered 1-74, numbers 10 and 74 occurring twice

---

तृतीय उल्लासः

१२. a निपुणा दूत्ये

२९. c सत्य

३५ d नियुञ्ज्यात्स्विंगिनीमपि.

४७. c तत्सिद्धये

५२. d विधो

७०. c यनानुगृह्यते

७२. b पतनात्मता, d योषितां

७१. d सापविरहाज्जो.

७८. c क्रुधं

चतुर्थ उल्लासः

२. d कामं.

३. d हता घात्रा.

१३. b समावेशाद्रते; कमिन्यास्तल्लिने.

१५. b बलता त्वया.

२२. d हास.

२४. शेखर एव; d शंभुरचितः

There is no difference from the former in the matter of headings

---

NOTES

BY DR. C. KUNHAN RAJA.

[St. = Srngaratilaka of रुद्रट. Ed. by R. Pischel.]

Ullasa I.

1. Rahaman means God in the Arabic language.
5. cf St. I. 1.
9. We expect घधूवैरं विना न भाति. Here we have to understand that a poem shines without pathos (rasa) only as much as food without salt, *i.e.*, it does not shine. cf. ST. I 6, especially the last line नो वाणी भाति नीरसा.
10. cf. ST. I 8
11. cf. ST. I 9.
12. cf. ST. I. 10.
16. Better read रतिरूपा तु cf. I. 21.
17. cf. I. 22
18-21. ST. gives four examples, namely, for संभोग, विप्रलम्भ, प्रच्छन्नसंभोग and प्रकाशविप्रलम्भ (I 23-26). The division into प्रच्छन्न and प्रकाश according to the text is only for the संभोग. 18 here certainly exemplifies प्रच्छन्नसंभोग in so for as संभोग is not explicitly described, but only hinted. 19. exemplifies विप्रलम्भ describing the feelings of the heroine in separation. 20 exemplifies प्रकाशसंभोग since the संभोग is quite

explicit.- 21 is an example of विप्रलम्भ describing the feelings of the hero in separation. 19 here corresponds to ST. I.21 which exemplifies विप्रलम्भ. 20 corresponds to ST. I. 25 which exemplifies प्रच्छन्नसंभोग there, but the संभोग is quite explicitly described 21 corresponds to ST. I. 26 which exemplifies प्रकाशविप्रलम्भ The verses and the headings are printed as found in the manuscript and, since the text of ST. is also not quite satisfactory in division and arrangement, no change is made here.

22. cf ST. I. 27.
23. cf. ST I 28.
24. cf ST I 29.
25. cf ST. I 30.
26. cf ST. I. 31.
27. cf. ST. I 32.
28 cf ST. I 33.
30. cf ST. I 36.
31. cf. ST. I 38. In the last line better read · प्रियावश्चितः.
32 34. cf ST I 39-41
35. cf. ST. I 43.
36. cf. ST I.44.
37. cf. ST. I. 45. In. the second line प्रतिमानतां means उपमानतां or समानतां.
38. cf. ST. I 46.
39. cf ST. I. 47.
40. cf. ST. I. 48.

41 ST gives a similar example (I 49) for मुग्धाया नवयौवनोदाहरणम् Here too the heading can be मुग्धायां नवयौवन for यौवन

42 Following SI I 50 this can have the heading मुग्धाया नवानङ्गरहस्योदाहरणम्।

43 The second half to read
नीवीबन्धनबन्धमोक्षणविधौ हस्तो धुनानास्य सा
मुक्त्वा हारलता प्रदीपशमन चक्रे विदग्धा वधू ॥

44 In the corresponding verse (I 52) S T has the heading पुनश्च मुग्धामुरतस्वभावमाचष्टे

45 Read the first word as आश्लिष्टा for साश्लिष्टा cf ST I 53

46 Following ST I 54 there can be the heading मुग्धानुनयोपाय Read the first line नायकोऽनुनये-मुग्धा

47 cf ST I 55 Better read अलिमाला for अलि-माला in second line The meaning is हे प्रिय सा अलिमाला पद्माकरपद्मसदन मुज्झित्वा अद्य उचिता त्वद्वक्त्राम्बुजसौरभद्विरदा काम जिघृक्षु । ता निर्यान्तीं किमु न पश्यसि । इति घनेन का etc In the end better read अन्यादृग्चुम्बिता or better still चिरमसौ पर्याद्गाच्चुम्बिता

48 Following ST I 56 there can be the heading मुग्धामानप्रकार

50 cf ST I 58

51 Better read the end of the first line as विलसद्धृदयस्थापमा

52 cf SI I 60 There can be the heading मध्यामनोभवाविभाव

54. cf. ST. I: 62. There can be the heading विचित्रचतुरतायां मध्यायां उदाहरणम्. ST. has तत्कूजितान्यनुपदन्नि रनेकवारं शिष्यायितं गृहकपोतगणैर्यथा स्यात्.

55. In ST. the corresponding verse (I. 63) has the heading मँध्याप्रेमोचररतिस्वरूपनिरूपणम्.

57. cf. ST. I. 65.

58-60. cf. ST. I. 66-68. In the last line of 61 read अधुमृथ्नपरं for अधुःश्नपरं.

61. cf ST. I. 69.

62. cf. ST. I. 70. The meaning is: एषा नवमालती सुभगा अस्तु। त्वद्वल्लभ.एया इति भावः। इति पदमुक्त्वा अथ तां नवमालतीं लब्ध्वा वल्लभः गन्धाढ्यां स्रजमाफलय्य etc. Read सां for यां in the first line. ST. has the heading लब्धायतिप्रगल्भाया उदाहरणम्।

63. ST. has the heading in the corresponding verse (I. 71): समस्तरतिकोविदाप्रगल्भोदाहरणम्.

64 For this ST. I 72 has the heading. आक्रान्तनायकाप्रौढाया उदाहरणम् The heading here has to be shifted to the previous and the heading from ST. introduced here.

65 cf ST I. 73.

66. cf ST. I. 74.

67. cf. ST. I. 75 The यत् at the end of the second line is difficult to construe. The meaning is दयिते आश्लिष्टे सति नाः एव स्त्रियः स्तुतिपदं याः रतिविभ्रमेषु सुदृढं धैर्यं समालम्ब्य प्रागल्भ्यं तन्वते. The word यत् has to be taken to mean यतः and we have to introduce तत् in the second half.

68 cf ST I 76

69 cf ST I 77 which has the heading
धीराप्रगल्भाया रूपोदाहरणम्

70 cf ST I 78 which has the heading
कृतदोषाप्रगल्भोदाहरणम्.

71 cf ST I 79

72 cf ST I 80

73 In the first line read यउ परा as two separate words

74, 75 cf ST I 83, 84

76 cf ST I 85 In the last line read युवाचुम्ब for युवाचुम्ब

77 cf SI I 86

Ullasa II

1 cf I 87 तदङ्गने = ते अङ्गने, see ते प्रिये in ST This is not a very happy *karmadharaya* compound

2 cf ST I 88 In the second line read लज्जा-स-थरिनैः ST has the heading कन्यो दाहरणम्

3 cf ST I 89 In ST there is the heading कामातन्यरीयाक-यादाहरणम्

4 cf ST I 90 In the third line read मूर्छा गतेच ST has the heading प्रियदर्शनादधिगत-रतिसुखपरवधूदाहरणम्

5 cf ST I 91 Read in the first line य धतोऽपि. ST has the heading गुणधरणादरय-तानुरा-गिणी परवधू स्वचित्र मरणाह-

6 and 7. The break in the printed text is filled up by the second manuscript. Evidently the scribe of the first manuscript missed a portion inadvertently. The corresponding portion from ST. is साक्षाच्चित्रे तथा स्वप्ने तस्य स्याद्दर्शनं त्रिधा। देशे काले च भङ्ग्या च भवणं चास्य तद्यथा ॥ I. 92. तत्र साक्षात्सत्यं सन्ति गृहे गृहे प्रियतमा येषां भुजालिङ्गनव्यापारोज्झितदक्षमोहनजला जायन्त एवेदृशः। प्रेयान्कोऽप्यपरोऽयमत्र नियतं दृष्टेऽपि यस्मिन् वपुः स्वेदोज्जृम्भणकम्पमाद्यसमुखैः प्राप्नोति कांचिद्दशाम् ॥ I. 93. In 7, it is the first line that is missing The third and fourth lines to read वेपथुस्वेदोज्जृम्भण together.

8. cf. ST. I. 94. There is the heading चित्रगतसुभगमवलोक्य स्वसखीं प्रति स्वरूपमाचष्टे।

9. cf. ST. I 95. There is the heading मुग्धायाः स्वप्नसमागते प्रियतमे प्रणयकोपविलासलसचेष्टितोदाहरणम्. In the verse संवेद्यलब्धे संवेद्ये स्वप्ने लब्धे। मा मां संस्पृश नाथ इति सा शून्यं किञ्चित् सरभसा अवदत् इति संबन्धः। घयन्या इति एवं वाक्यं श्रुत्वा किञ्चिल्लपन्ती शुशोच इति च योज्यम्.

10. cf. ST. I 96. there is the heading सौधादिप्रवेशोपायकमवलोक्य रहः सहचरी सुभगां प्रति कथयति.

11. cf. ST I. 97. There is the heading परमाह्लादकारिचन्द्रोदयादिकमासाद्य रहः सहचरी तदभिप्रायमाचष्टे.

12. cf. ST. I. 98. There is the heading भङ्गीभणितिवैचित्र्योदाहरणम्.

13. cf. ST. I. 99. Here the heading is प्रियसमागतान्यदीयकन्यास्वरूपनिरूपणम.
14. cf. ST. I. 100.
15. cf. ST. I. 101. Read in the first line हृदयङ्गा वा.
16. cf. ST. I. 102. There is the heading तन्नायकं प्रति नायिकाभिप्रायसूचकवाक्योदाहरणम.
17. cf. ST. I. 103. Although चन्द्रातप means moonlight, the mention of moon and also moonlight appears as repetition; perhaps to read यच्चन्द्रोपलचन्द्र in the first line.
18-20. cf. ST. I. 104-106. Here the line is अपश्यन्तीव सा कान्तं. Perhaps the fist line to read सा यल्लभमपश्यन्ती in 18
21. cf. ST. I. 107. There is the heading प्रियतमेऽनुरागदर्शनविशेषोदाहरणम.
22. cf. ST. I. 108. There is the heading प्रियतममुद्दिश्यानुरागाभिव्यञ्जकप्रियसखीसमालिङ्गनोदाहरणम.
23-25. cf. ST. I. 109-111. Here the heading is उत्तमन्मथोत्थचेष्टिनोदाहरणानि श्लोकत्रयेणाह.
26, 27. cf. ST. I. 113, 114.
28. cf. ST. I. 115. There is the heading पतस्याः प्रियदर्शने सुखानुभवोदाहरणम.
29. cf. ST. I. 116. There is the heading सर्वसोदाहरणम.
30, 31. cf. ST. I. 117, 118 There is the heading नायकं प्रति सुप्तावस्थाभिव्यञ्जकसखीवचनेन लक्षणोदाहरणाद.
32. cf. ST. I. 119. The heading here should be for the next verse (33).

33. cf. ST. I. 120. It is here that the heading अथ वेश्याप्रशंसाम् appears in ST.

34. cf. I. 122.

35, 36. cf. ST. I. 124, 125.

37. cf. ST. I. 126. Read in the last line स्यात् प्रियं नृणाम्.

38. cf. ST. I. 127. There is the heading बहुनायकत्वम्.

39, 40. cf. ST. I. 128 and 130. There is the heading पुनरपि वेश्याप्रशंसा श्लोकत्रयेण. Corresponding to ST. I. 129 there is nothing here.

41, 42 cf ST. 131, 132.

43, 44. cf. ST. 133, 134.

45, 46. cf. ST. 135, 136 In 46 read the third line चिन्त्यस्यास्यसरोरुहं together.

47, 48. cf. ST. 137, 138.

49, 50. cf. ST. 139, 140.

51, 52. cf. ST. 141, 142.

53, 54. cf. ST. 143, 144 In the first line read सौत्कण्ठमुद्वोक्षितं in 54.

55, 56. cf. ST. I. 145, 146. In 55 read the second line as मदनेनापि या प्रिया.

57, 58. cf. ST. I. 147, 148.

59. cf ST. I. 149.

60. cf. ST. I. 150.

61. The first half is slightly different from ST. I. 151 where the first half is कुचजान्याङ्गना वेश्या त्रिधा स्यादभिसारिका.

62. cf. ST. I. 152.

63. cf. ST. I. 153, 154. See reading of the second MS. The ST. verses are सखी युक्ता मदाधिक्यात् स्कारिताक्षी त्वयङ्किता। सशब्दाभरणा कामं वेश्या सरति नायकम्॥ त्रयादशविधा स्वीया द्विविधा च पराङ्गना। एका वेश्या पुनश्च प्रावस्थाभेदतो मता:॥ Before ST. I. 163 there is the heading वेश्याभिसारिकालक्षणम.

64. cf. ST. I. 155.

65, 66. cf ST. I. 156, 157.

67, 68. cf ST. I. 158, 159.

69, 70. cf. ST. I. 160, 161.

71. cf. ST. I. 162.

72. cf. ST. I 164.

73. cf. ST I. 165 The end of the third line to read विभिन्नमन्त्रा This word occurs in the ST in the corresponding passage.

74. There is a corresponding concluding verse in ST. also I. 166 and the first *paricheda* in ST. ends here.

Ullasa III.

1 cf. ST. II. 1 Read the end of the fourth line as कथ्यतेऽधुना:.

2, 3. cf. ST II 2, 3. For II. 3 in ST. there is the heading पूर्वानुरागान्वितनायिकायाश्चतो-दाहरणम्

4. cf. ST. II. 4. ST. has the heading पूर्वानु-रागावस्थास्थितनायकस्वरूपनिरूपणम.

5. cf. ST. II. 5.

6. cf. ST. II. 6. There is the heading दशावस्थाः for 6, 7 and 8.

7, 8. cf. ST. 7, 8.

9, 10. cf. ST. 9, 10. In 10 read better यतः for कुतः in the first line There is तत् in the fourth line. But there is the word अकस्मात् in ST. and as such perhaps it is still better to read it as मानसाकुतः (मानसा अकुतः = अकस्मात्). There is no place for कुतः.

11, 12 cf. ST. II. 11, 12. In 12 read in the third line चिन्तयेति.

13, 14. cf. ST. II. 13, 14.

15, 16 cf. ST. II. 15, 16. In the third line in 16 read दयितैकतानपरतां चिन्नत्.

17, 18. cf. ST II 17, 18.

19, 20. cf. ST. II. 19, 20.

21, 22. cf. ST. II. 21, 22.

23, 24. cf. ST. II. 23, 24.

25, 26. cf. ST. II. 25, 26. In 26 read the end of the fourth line as प्रत्यङ्गमङ्ग श्रितः। अङ्ग इति संबोधने. The corresponding portion in ST. is मन्योस्याः कुसुमायुध सशिषि प्रत्यङ्गमाघासितः।

27-29. cf. ST. II. 27-29.

30. cf. ST. II 30. Read the first half as एकस्य मरणे नान्यो म्रियते चेत्कथचन। The corresponding passage in ST. is एकस्मिंस्तु मृते ऽन्यो यदि जीवेत्कथचन।

31. cf. ST. II. 31.

32. cf. ST II. 32. In ST. there is no heading up to verse 42 there. It is true that

स्मृतिरामासता starts only in the second half of this verse. Yet since the real स्मृति is described in the previous verse and since the first half describes what is only not bad as स्मृति, the heading is put in this place here.

33-37. cf. ST. II. 33-37. There is no heading in ST. in 34 also.
38. cf. ST. II. 38.
39-42. cf. ST. II. 39-42.
43. cf. ST. II. 43. Here there is the heading in ST. मनोदुःखस्य.
44-46. cf. ST. II. 44-46.
47, 48. cf. ST. II. 47, 48.
49, 50. cf. ST. II. 49, 50.
51, 52. cf. ST. II. 51, 52.
53, 54. cf. ST. II. 53, 54.
55, 56. cf. ST. II. 55, 56.
57, 58. cf. ST. II. 57, 58.
59-61. cf. ST. II. 59-61. In 59 read the real of the last line as [illegible].
62, 63. cf. ST. II. 62, 63. There is no heading in ST.
64, 65. cf. ST. II. 64, 65.
66, 67. cf. ST. II. 66, 67.
68, 69. cf. ST. II. 68, 69.
70, 71. cf. ST. II. 70, 71.
72, 73. cf. ST. II. 72, 73.
74, 75. cf. ST. II. 74, 75.
76-78. cf. ST. II. 76-78.
79, 80. cf. ST. II. 79, 80.

85. cf. ST. II. 85. Here there is the heading in ST. अथ देशान्तरकामुकस्यावस्थावर्णनरूपम् (Evidently to read देशान्तरगतकामुकस्यावस्थावर्णनं or निरूपणम्).

86. cf. ST. II. 86.

87. cf. ST. II. 87. ST. has the heading देशान्तरगतनायकस्य नायिकामुद्दिश्य कामं प्रति सखीसोपालम्भवाक् (it is happier to read सखीनां सोपालम्भवाक्)

88. cf. ST. II. 88. There is the heading in ST. देशान्तरगतनायकनायिकास्वरूपनिरूपणम् (perhaps to read देशान्तरगते नायके etc.)

89, 90. cf. ST. II. 90, 91.

91. cf. ST. II. 92.

Ullasa IV.

1. In line 3 read तत् प्रेम्णा. cf ST. II. 93. The third line there is नायकः प्रलपेत् प्रेम्णा where the नायिका is the आलम्बनविभाव. Here it seems the नायक is taken as the आलम्बनविभाव. But the first example in ST. suggests that the नायक is the आलम्बन there also. See ST. II 94.

2. cf. ST. II. 94. This is the विलाप of नायिका.

3 cf. ST II 95. This is the विलाप of नायक. In line 3 read मन्दानिलैः. ST. has the heading पुरुषप्रलापोदाहरणम्.

4. cf. ST, II. 96. In line 4. read पूरैः at the end.

5. cf ST. II 97.

6. cf. ST. II. 99.

7. cf. ST. II. 100.
8. cf. ST. II. 101.
9. cf. ST. II. 102. Line 1. read प्रतिवेश्या.
10, 11. cf. ST. II. 103, 104.
12. cf. ST. II. 105.
13. cf. ST. II. 106. Line 2. read समावेशाद्रते. Line 4. read तन्मिमे for तदिमे; तन्मिमे=तत्पे.
14. cf. ST. II. 107.
15. cf. ST. II. 108.
16. cf. ST. II. 109.
17. cf. ST. II. 110. अमुकपुरुषं in line 1 not clear.
ST. अमुं दर्पेऽनुक्रमदमत्र पादपे.
18. cf. ST. II. 111.
19. cf. ST. II 112.
20. cf. ST. II. 113.
21. cf. ST. II 114. Line 1 read नाथ for नाथ.
ST ends the second *Pariccheda* here.
22. cf. ST III. 1. ST. has no heading for this verse.
23. cf. ST. III. 2.
24. cf. ST. III. 3.
25. cf. ST. III. 4 ST. has the heading मथम-नीचङालसचणम
26. cf. ST. III 5. Line 3. read पद्मं. Line 4. read लुब्धमधुपंदद्धायित.
27. cf. ST. III. 6.
28. cf. ST. III. 7. ST. has the heading कास्परसानु-माघः
29-31. cf. ST. III. 8-10.
32 34. cf. ST. III. 11-13.
35, 36. cf. ST. III. 14, 15.

INDEX

I. अकबरसाहिशृङ्गारदर्पणम्

		Page
अक्षणोर्लोहितिमान	....	३०
अतिक्रोधात्मको ...	....	२८
अतिश्रमासुद्रित ...	... ...	१४
अत्र नेत्रविकास ...	... ...	४०
अत्रौद्धत्यं धृतिर्मान	... ...	३६
अनेन पद्धचातुरी ...	.. . .	४६
अन्यासक्त प्रियं मत्वा	... .	७
अपीता मन्त्रयेद्याम	....	३१
अभ्युत्थाय यदासनार्पण	... ...	१०
अभ्युद्गते शशधरे	... ...	२८
अमुकपुरुषमत्राहं ...	... .	३६
अयं मुक्ताहारः ...	... ..	२६
अयुक्त्या सेविता ...	....	१७
अलं रम्भापत्रव्यजन	...	४२
अलमलं तव ...	....	१३
अस्त्वेषा नवमालतीति	.. ...	६
आदौ स्वाधीन ...	... ...	१७
आभुग्नीकृतकण्ड ...	... ...	१५
आवेगश्च तथोन्मत्तं	.. ...	४२
आश्लिष्टे दयिते ..	....	१०
आसीद्रुमसमग्र	....	१
आस्तां सा मनसि	... ...	६
आहूता समुपैति	... ...	१४
इत्थं महाकविविनिर्मित	... ...	४५
इत्यादयः प्रदेशास्तु	... .	२८

	Page
दयादिपुरुषान्	१९
दयं तु विबुधै	४३
ईषद्विकस्वरंगैण्डे	३६
उच्चण्डरमघस्मरानल	३५
उज्जृम्भाम्बुरुह	२३
उज्झितरात्रियचांसि	१५
उत्तुङ्गस्तनमण्डल	६
उत्पादास्ययविप्रसा	४३
उद्युक्तैर्युधि	३८
एक एव रसो यत्र	४५
एकपत्नी क्षमायुक्ता	६
एकस्मिन्विजने	३
एकस्य मरणे नान्यो	२५
एता एव दशावस्थाः	२५
एताः पङ्कजलोचनाः	११
एते रत्यादयो	४१
एयमन्यरसेष्वेते	४६
एषा नात्यन्तगूढार्था	४४
एषा शृङ्गारकरण...	४२
औदार्यं परकृत्येषु	२३
कन्या रन्तुं न च	१४
कम्परोदनिश्वास	२७
कम्परोमोद्गमस्तम्भाः	२१
करपादादिकम्पोऽत्र	३६
कस्मात्तापरसश्रियं	२७
कस्यालेयमिदं	३५
काचित्कुङ्कुमपङ्क	३०
काचित्पाण्डुरगण्ड	१६
काचित्स्वयंभवचो	१२
काचिद्विलोक्य दयितं	१५

		Page
काचिन्निजेऽपि वपिनं	...	.... १२
काश्चीदामविमुद्रणैक	....	... १०
कान्तं विलोक्य ...	...	... १५
कान्तानां स्मरकेलि	....	... ३४
कान्तानामभिमानाढ्या	...	... २६
कान्ते तल्पमुपागते प्रियतमा	...	... १३
कान्ते तल्पमुपागते सचकितं	...	... ६
कान्तेऽप्यापि न येति	...	... ३७
कामिन्या किल	...	... ८
किञ्चिदुञ्चितनेत्र	..	.... २७
किञ्चित्कुञ्चितलोचनेन	...	... २४
किमपि चरणापाताच्चारु	...	... २६
कुत्रचिच्चरकारण्ये	..	... ३१
कुलवधूलीलां निर्भीको	...	.... ५
केनोपायेन लभ्यः ...	...	... २३
केवलं धनलुब्धास्ता		... १६
कोपात्कोपनया ...		... १८
कोपावेशवशस्फुरत्	....	... २०
कौतुकं मण्डनं ...	...	... ३५
क्षुद्रा किं मयि ...	...	... २०
खचरतया क्षुत्ताडं	..	.... ४०
खड्गव्यग्रकराग्रवीर	...	... ४४
गरीयान्यदि रागः	..	... २६
गाढश्लेषविदर्शित	...	... १६
गृह्णात्वारमपाश्य ...	...	... १६
ग्रामस्याच्छादनं .	...	... ३७
चन्द्रचन्दनकर्पूर ...	...	... ४०
चाटूक्तिः प्रविनाशयते	..	.... २२
चाटूक्तापि ...	....	.... ३५
चापल्यं च श्रमो ..	...	.... २६
चित्ते न संस्थिते ...	...	.... ४१
		... ४१

		Page
चित्र पितोऽपि दयितः	... ...	१३
चिन्तादौर्बल्यमालिन्य	... .	३२
चिन्ताश्रुप तमर ...	....	१६
चेज्जानासि कृशापराध	... .	२०
जडत्वं मरणं चेति	... ...	३२
जाड्य मोहस्तथावेगो	....	४२
जाड्यं विषादश्चापल्य	... ...	४१
जातिकालवयोऽवस्था	... ...	२१
जुगुप्सात्मा तु बीभत्सः	... ...	४०
ज्ञेया वासकसज्जा सा	....	१७
ततः काव्य विधातव्य	... ...	२
ततः शृङ्गार एवाय	... ...	२५
तथोऽन्यथापि नो दोषः	... ...	२५
तरुणठे कुसुमस्रजं	... ...	१७
तरुतरुः सविलास	... ...	३
तत्पुत्र. स्वभुजप्रताप	... ...	१
तत्राभिषाद्याश्चिन्ता च	... ...	३२
तत्संगमकृते यातं ...	... ...	२३
तरसखीनां पुरस्तस्याः	... ...	२६
तरुतनुः सकलाः कलाः	... ...	१
तरुप स्मरविभ्रम ...	... ...	२३
तद्रूपस्मितचातुर्य	... ...	२३
तन्वङ्ग्या मधुरस्वरः	... ...	३४
तस्याः स्मरामि वदनं	... ..	४५
तस्योल्लास ...	... ...	१२
तासां प्रगल्भसुरत	... ...	१६
तिर्यग्वक्रितनेत्र ...	... ...	३७
तिष्ठामि सारिका स्वीया	.. ...	११
तं याहि तामनुचितां	... ...	४५
तं विष्णोः शयनाश्रयो	... ...	४४

			Page
स्वद्वयशाम्युनसौरभ	...	...	७
स्वदृशिस्थाधरखण्डनं	..	...	४२
स्वण्डरुद्धे यस्य ..	...	...	१
स्वप्नदर्शनमिवेदं	...	....	३४
स्थिते सादराग्रेऽपि	...	...	१०
स्थितो नागतो	....	...	१०
स्मरमन्थनखेदधु	...	...	३६
स्मारितप्राक्तथया	...	...	११
स्मारा विद्धाङ्कुलीन	...	....	४
स्मितास्यानन दर्पण	....	...	२८
हं धं निश्वसितं ...	....	...	१८
हीधं निश्वसिति ...	..	..	२४
हीधं श्वासाकुलत्वं	...	...	२४
दुःखितापि स्वयं	...	...	१६
दुर्गन्धप्रचुरकलेवरं	...	...	४०
दूतीं संप्रेष्य ...	...	...	१८
दैन्यमेकं समाधित्य	..	...	३०
द्रष्टुं वल्लभमीक्षणैर्न	...	...	१३
धर्मार्थकामनिपुणै	....	...	२१
धुन्वल्लरोद्दघनानि	...	...	१३
न चोद्वेजयितव्योऽपि	.	...	३१
न मे तापव्यापत्प्रशमन	....	...	३४
नर्मैकर्मसु निष्णातो	...	...	५
न स्यादेम विना -	...	...	३१
नागान्मे दयितः ...	...	...	१७
नानाविभ्रमहार्दकेलि	...	...	८
नव्याङ्गनासु नूरतं	...	...	१८
नाभीरक्तनितं ...	...	...	४३
नायकोऽनुनयेत्	...	...	७
नायिकाहृदयज्ञा ...	...	...	१४

		Page
निमीलितदृशो ...	... ...	१५
निम्ने पर्णकुटीरके	... ...	१६
निर्ममोऽप्यकलंकशेखरो	... ...	४५
निर्मोरागो रमण्यां	... .	४
निर्यिन्दं मनो गाढं	... ...	४१
निर्वेदस्थायिभावश्चि(व्)	... ...	२
निर्वेदो जडता चिन्ता	... ...	४२
निर्वृता अर्धोच्छ्वा	... .	८
निःशङ्किता मदोद्रेका	... ...	२०
निश्वासाः किल यासरैः	... ...	२
निश्वासाः समधर्मरज्यर	... ...	६
निस्तब्ध स्तन्मनेनैव	.. ...	१६
नीलेन्दीवरदुद्या	....	११
नूनं त्रिविक्रम ..	... ...	३८
नो वेत्ति प्रणयोपचार	... ...	४
पद्मवनोऽपि यः ...	... ...	१८
परकीया द्विधा ज्ञेया	....	१२
परस्त्रीसंगमोपायो	... ...	२८
परार्थपिशुनैर्वाक्यै	... ...	३०
परासक्त मत्वा	... ...	७
पाल्यं यत्नवया .	... ...	२६
पार्श्वं नोज्झति ..	. ....	१७
पुनः सर्वास्त्रिधा ...	... .	१०
पुलकः प्रमदवने ..	... ...	८
पूर्णा इन्दुमहार्द्रं ...	... ...	११
पूर्णेन्दोरिव ...	... ...	२२
पूर्वे रतेषु ...	... ...	४१
पूर्वमुक्ता रमा ...	... ...	४१
प्रकाश्य दूतीद्वारेण	... ...	२५
प्रकुप्यति विना मन्तुं	... ...	१०

	Page
प्रतियोधस्तथामर्षो	४२
प्रतिवेश्मा नटी चेटी	३५
प्रतिषेधवचः	२६
प्रत्यग्रदोषसमये	२८
प्रत्यनीकं च विरसं	४५
प्रयुञ्जीतेत्युप यांश्च	३१
प्रसादने तु मानिन्या	२६
प्रसादने बलिष्ठाः	३१
प्रसाधयति यो गुणां	५
प्रसीदत्यनुनीता	२०
प्राङ्नारी सानुरागा	२५
प्राणेश प्रणयेन	६
प्राणेश मन्मथकृता	३४
प्रासायतिः प्रगल्भा	६
प्राया विदीर्णवदनो	३७
प्रासप्रातच्चलाद्वन्द्व	४३
प्रियं प्रतीर्ष्यया	२७
प्रियतमेऽभिमुखं	१४
प्रियस्य संगमाभावात्	२४
प्रिये दृष्टेऽन्यया	२७
प्रेम द्वेकादियं	८
प्रेम्णा साद्रलरे	१२
प्रेयान् दूरगतः	२३
प्रेयान्मे लब्ध बान्धव	३७
प्रेयांसं विगणय्य	५
प्रोषितप्रेयसी	१७
बाढं तां परिरभ्य	८
बालो गभीरमुरजध्वनि	३६
बुधैर्यौ जन्यजनकौ	४१
भयं विषादोऽवसादो	४२

		Page
यत्राकस्मात्मजायन्ते	... ...	३०
यत्राङ्गस्मरसङ्गसङ्ग	... ...	६
यत्रैकस्यादये ...	... ...	३४
यथा निलेचगं भोज्यं	... ...	२
यथा पृथग्विधेपायै	... ...	२५
यद्धासा सकलं ...	... .	१
यद्यस्ति काव्यरचनासु	... ...	४८
यद्यक्त्रं घनसार	... ...	२५
यन्त्रेत्रे तरलायिते ...	... ...	६
यस्मिन्धम्मुकान्त...	... ...	३६
यस्मिन्नुज्ज्वलगण्ड	... ...	२०
यस्मिन्नुज्ज्वलसान्द्र	... -	६
यस्यां च सानुरागः	....	२६
यस्यां लास्यविलास	.. ....	४२
यस्यां शस्त्रविदारित	. ...	४३
यस्याः कुरङ्गाधि	....	१६
या यौवनभराक्रान्ता	... ...	७
यावज्जीवं च संपत्तौ	... ...	११
यो वेषभृद्गूढकामः	... ...	१८
यौवनं विगलितं मनोरमं	....	४४
रतक्रीडोत्सवे या तु	... ...	१०
रतिप्रगल्भा कन्येयं	.. ..	४८
रतिभावोद्भवास्य	... ...	३४
रतिरूपा तु या चेष्टा	... ...	३
रत्याद्याः स्थायिनो	... ...	३
रत्युत्साही तथा शोको	.. ....	२
रम्भारम्भानि किल	... ...	१६
रम्यस्तागडवडम्बरोऽपि	. ...	३१
रहस्येतां समालोक्य	....	२६
कत्ता तेऽलकबल्लरी	... ..	३२

		Page
लोलाक्षी चलमानसा ...	...	२३
वक्षोजद्वितय ...	...	७
वचोऽक्षवेषवैरूप्य	...	३६
वर्णनीयोऽत्र भूपालो	...	३७
वर्णयन्ति पुनः ...	...	२५
वर्णयामः कथं नाथ	...	३६
वल्लभे गच्छति मे ...	...	३०
वाग्मित्वं स्मृतिरुत्साहो	...	३५
वाला वान्ति कदम्बपुष्प	...	३१
वामं यच्च सुभ्रु ...	...	३६
विद्वेषी वल्लभो मानो	...	४५
विमलम्भस्तु शृङ्गार	...	२२
विभावैरनुभावैश्च	...	२
विस्मयात्माद्भुतोऽपि	...	४०
वेश्या सामान्यवनिता	...	१६
व्याधिव्याजमुदीर्य	....	२६
शङ्के न तत्र रजनी	...	३२
शत्रुक्षयास्यलौहित्य	...	३८
शब्दादेर्विकृताद्घोर	..	३६
शशधर कुरु ज्योत्स्नाम्	...	३२
शशिकलेव तनुस्तनुतां	...	३२
शृङ्गार एव कविभिः	...	३६
शृङ्गारवीरकरुणाद्भुत	...	२
शृङ्गाराच्च भवेद्धासो	...	४१
शृङ्गारोभासता प्रायो	...	२५
शृङ्गारी युवतीजने	...	१
शेषः कूर्मयुतो बिभर्ति	...	३८
शोकात्मा करुणाः ...	...	३७
शोर्यौदार्यगभीरत्व...	...	३८
श्वासाधिक्यं स्मृतिभ्रंशो	...	२५

		Page
श्यामे. छे.शिखपुरुषहार	... ...	२५
संचारिणा इव धवा	... ...	४२
संतापं तनुते यथी	... ...	२४
संयुक्तयो. स संभोगो	... ...	३
संलापः स च लक्ष्य	... ...	४
सकय ।त्यादिकं कर्म	... ..	३६
सखया संलपति ...	... ...	१४
सङ्केतार्थमेव ...	... ...	१८
स च त्रिधा भवेत्मायो	... ...	२७
स त्रिधा पीडमर्दः	... ...	५
सघस्त्रोणि जगन्ति	... .	४४
सधीची किमपि...	. ...	३५
स नायक ध्यतुर्धानुकूलः	... .	४
सम्यग्ज्ञानसमुद्भूतः	... ...	४०
सर्वमेतद्विघत्त	... . .	१५
सा घुश्यते हरत्यारयं	... ...	७
सानुरागस्या नाथे	... ...	२७
सानुरागा यदेशाम	... ...	३१
सान्द्रप्रेमरसार्द्रं ...	•	४०
सामदाने तथा भेद	.. ...	२६
सालकारमुदीक्ष्य ...	... ...	१८
सा यल्लभमपायन्तं	... ...	१४
सास्निष्टा रमणेन येषु	... ...	७
सा सापराधं रमणी	... .	८
सुभग मुख मे घाक्यं	... ...	२६
सुचरितस्येति यणोदया	.. ...	४४
सोत्का भवति यस्यास्तु	... ...	१७
सोत्मासं साधुसाधामि	... .	१०
सौध सुधांशुधवल	....	२८
सौधं सुन्दरि ...	... .	१३

			Page
स्निग्धैर्मोचयिलोचनैः	...	...	११
स्मृतिर्धृतिर्भयं ...	...	...	४१
स्याद्दर्शनं प्रिया ...	...	....	१२
स्याद्धुरसाहमयो धीरो	...	...	३८
स्वार्था मत्कणिघातोऽत्र	...	...	३७
स्युः कौशिकि चाम्भठी	...	...	४२
स्युर्गो नायकस्यापि	...	...	२२
स्वर्वायानन्यदुर्गा	....	...	१६
स्वश्रीया परकीया च	....	...	६
स्वल्पापराधे या क्रोधं	...	...	२०
स्वाधीनभर्तृका ...	...	...	१६
स्वीया मिथैरधिष्ठिनी	....	...	२१
स्वीया सलज्जा सगया	...	...	१६
हंहो निरभ्र पूर्णिम	...	..	५
हर्षोत्कर्षेपरा	....	....	४३
हर्षोत्कर्षेषणान्निमीलित	...	...	१६
हारहारलतः स्फुरत्	...	..	३०
हेमाम्भोरुहनाळपद्म	...	...	१५

II. शृङ्गारसंजीविनी

		Verse
अजनि रजनिरेषा...	...	... २७
अपरगिरिवदारो ...	...	... ४२
अभिनवपरिरम्भा	...	... ४०
अभिसरेण तरुणीनां	....	... ७२
अमन्दमणिमन्दिरे...	....	... ६३
अमन्दसौन्दर्यं ...	...	.. ४७
अमरसरिदुदश्च ...	...	... ४३
अयैमि घटमानसं ...	...	... ६५
अहं शङ्के पङ्केरुहमुखि कठोरं	..	... १६
अहं शङ्के पङ्कहमुखि कलङ्केन	...	... १००
आघ्राविता हेमघटीनटी	...	... ५६
आयान्त्या मन्दमन्दं	...	... ४
आलीभिर्मधुसिन्धु	..	... ८१
आस्ते मतल्ली ...	...	.... ४८
इन्द्रनीलमणिमञ्जु	...	... ५८
इयं रजनिरुज्ज्वल...	...	... ८७
ईषद्भिन्नकपोलनाल	...	... ७
उच्चैः पीनपयोधर	...	... ८६
उदेति रङ्गद्फले ...	...	... २०
उन्मीलदुच्चमानमद्भलि	....	... १२
उन्मीलन्मकरध्वज	...	... १०
उन्मीलन्मकरन्द ...	...	... १८
उल्लङ्घ्य सर्षपमय	...	... ७१
एकान्त मिलितापि	...	... १५
कन्दर्पस्य जगज्जयाय	...	... ६
करोति दहनं स्वयं...	...	... ८६
कर्णीपत्रि विनानि	...	... ८८

			Verse
काश्मीरकुलवधूदृष्टि	...	...	८
कीर्णा सुपर्णाधिप	....	...	५३
कुल्याकुल्या ...	....	...	७७
केयः शंपकमालय ...	...	...	६९
कोदण्डदण्डमय	...	....	६६
क्षितिभाण्डतले	...	...	२५
घनश्यामतिचण्ड	...	...	८५
जलौ मेरु जलपटले	...	...	७१
ज्वलनारम्भविधौ	...	...	११
जैत्रं वैद्यमनुज्ञापत्र	...	...	७८
तारुण्योदयमादधाति	...	...	७१
त्यक्तत्यक्तयापापि ...	...	...	६८
दत्तं पामपदं ...	...	...	२३
द्वारं ताम्रमहद्वयङ्ग	...	...	३४
दीपीयन्ति पयोमुचो	...	...	७५
दृष्ट्वा हरिणी कृता...	...	...	६०
निपं निन्दसि चन्दनानि	...	....	३५
निर्दोषा गुणशालिनी	...	...	१०२
निशा कृशा हन्त ...	....	...	६५
निरपन्द्रमिन्दीवर...	...	...	५१
नीता रात्रिः कथमपि	....	...	३७
नीलाम्बराघगुण्ठित	...	...	५७
नेत्रं खञ्जनगञ्जनाय	....	....	७७
पद्मरागमणिपद्मजु	....	...	६१
पायोदद्वन्द्वरचा	...	...	५२
पादाहुष्ठनिपीडित	....	....	१३
पुरा मुरारेरियमङ्गमल्ल	....	....	२८
प्रत्यग्भूधर शेखरोपरि	...	...	१७
प्रभातसमये निज	...	...	१४
प्रस्थानाय कृताधमे	....	....	८३

BHAVAN'S LIBRARY
BOMBAY-400 007

A D —Th s book is ls ued only for one week t lt
Th s book shouJd be returned with n a forta ght
f om the date last ma ked b.l w

Date	Date	Date

Not to be Issued
Bharatiya Vidya Bhavan's Sardar Patel Vidyabhavan

Call No Sa7K | pAD | mĀD | 8438

Title Akbarshahi-Shringaradarpa-
ha Madhavakrishna

Author Padmasundara

Date of issue	Borrower s No	Date of issue	Borrower s No
1 MAR 1984			
3 NOV 1993			
10 JAN 2004			